

ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
EDUKOLOGIJOS FAKULTETAS
EDUKOLOGIJOS KATEDRA

VIRGINIJA ČEREŠKEVIČIENĖ

Neakivaizdinių edukologijos studijų programos
(specializacija: švietimo vadyba) magistrantūros studentė

**VAIKŲ SOCIALIZACIJAI PALANKIŲ SĄLYGŲ
SUDARYMAS FORMALIOJE IR NEFORMALIOJE
UGDYMO APLINKOJE**

Magistro darbas

Darbo vadovė
Prof. habil. dr. Audronė Juodaitytė

Šiauliai, 2006

SUMMARY

The relevance of the topic nowadays. The process of socialization is the key factor in shaping a person as a member of the community he belongs to. The integration of a person into the society is uninterrupted process which continuous life long. Though it is the most intensive in the childhood when a child grows biologically and psychologically and becomes more responsive to all influences coming from outside. The number of influences and their power is rising while a child is growing. One of the conditions that are necessary for a child in order to obtain good socialization is having good *emotional, social* and *cultural* relationships with other people because people get to know each other only by the means of communication and this is the way to reach social unity. The main factors of socialization in childhood are contemporaries, school and family.

Primary education is considered to be one of the key importance priorities of the policy of contemporary education as it is the basis of life-long learning. If this developmental and educational period of child's life is successfully dealt with a person has an ability to develop and socialize in other stages of his life.

The analysis of educational literature leads to the conclusion that the socialization of pupils is of great importance. The paper is an attempt to reveal the essence of pupil's socialization in both formal and informal education It also provides with beneficial conditions and factors how to gain in socialization process.

The problem. The primary education of children is formal. It restricts children's independence and creativity. Besides, it determines their ways of sharing experiences. The new type of an educator who is able to make pupils the centre of the activity is necessary for schools.

The home environment for a child is the most important as he shares the way of life, learning and working with adults. Pupils spend especially a lot of time at home during summer holidays. It sometimes happens that grown-ups do not pay attention to child's education at home as to the other form of non-formal education. The position of parents in evaluating child's free time importance for socialization and education is very relevant.

The strengths of social and cognitive activities in childhood in formal and informal education were not properly assessed. It is very important to research which ways could be possible to use in order to develop children's education in both formal and informal environment by the means of providing children with new social and cultural meaning.

The purpose of the research. To validate theoretically and research empirically the formation of beneficial conditions for children's socialization in the environment of formal and informal education.

The goals of the research:

1. To study and to research pedagogical, social and psychological literature and validate

theoretically possibilities of providing the beneficial conditions for children's socialization in the environment of formal and informal education.

2. Research empirically and establish the beneficial conditions for children's socialization in formal and informal environment.

3. Provide with references for beneficial conditions for children's socialization in formal and informal environment.

The research methods:

The analysis of academic literature.

○ *Dialog-interview* (the social-pedagogical research of prof. A. Juodaitytė (2002) „Children in Summer in Their Parents' Home: the Situation and the Importance of Social Experience“ is used in the paper.(1 appendix).

○ The anonymous written questionnaire is used in order to research the attitude of teachers to socialization and beneficial conditions for it.

○ The data of the research is analyzed both quantitatively and qualitatively. For the analysis of the data is used the SPSS programme (Statistical Package for the Social Sciences). For the arrangement, systematization and graphic design of the researched data are used Windows Microsoft Word and Windows Microsoft Excel programmes.

The scope of the research. 45 students, 45 pupils and 45 parents from different towns of Lithuania (Alytus, Kaunas, Kėdainiai, Marijampolė, Naujoji Akmenė, Tauragė, Šakiai, Šiauliai) and regions participated in the questionnaire (dialog-interview). In total 135 people took part in this questionnaire.

119 primary education teachers from Šakiai district took part in answering the written questionnaire. 124 pages of questionnaire were prepared and distributed.

The conclusions.

○ The characteristic feature of the ideal type of childhood is that adults trust the possibilities of socialization and education of childhood and provide with conditions enabling to develop this period. Children constantly experience something new and become socially independent. To gain this result the adults have to change their way of thinking about childhood by rejecting the image of unreal and defective childhood.

○ The traditional opinion which evaluates the education of children as unreal or inconsistent which leads to making children obey adults' willpower and as a result natural socialization does not take place. The contemporary education system enables to reject this traditional opinion by contributing the notion of ideal childhood which supports the process socialization. It is the essence of free education. What is more, the collaboration of parents and educators is necessary.

○ The study of academic literature and the analysis of data enables to make an assumption

that the essence of socialization is mostly understood though the knowledge is not always applied in practice.

- The successful socialization of children can be achieved by qualified education. The socialization which used to suppress children was in force in traditional education. According to the empirical research data in the field of the conception of childhood phenomenon in pedagogical reconstructive competences leads to conclusion that a lot of educators suppress the initiative of children. However, some educators not only consider the value of process education but also work by the guidance of it.

- The results of the research show that educators develop the main competences of children.

- The grown-ups most often relate the free time of children with the activities they find important such as work at home and children's duties there.

- Children's holidays make a lot of trouble for parents because parents are busy. Engaged in a lot of activities. Furthermore, they do not have time for communication or money for entertainment. 86,6 % of parents said that children's holidays mean trouble because parents are worried about their children's safety, occupations and negative influence of their friends. Most of parents (80 %) know who their children relate to and why.

- Children (60 %) like spending their holidays with their parents. Most children enjoy traveling, relaxing by the sea or in the nature.

- Few families (33,3 %) plan their holidays though 82,2 % of parents try to pay attention to the preferences of their children. Traditionally families spend their holidays by the sea or a lake, travel and visit their grandparents, relatives or friends.

- 45 children who answered the question if they would like to work were positive. 66,7 % of parents are also positive. They think that children who work would be able to understand better the value of money and the importance of help in the household.

TURINYS

IVADAS.....	6
PAGRINDINĖS SAŲOKOS.....	10
1. TEORINIAI SOCIALIZACIJOS VAIKYSTĖJE PAGRINDAI.....	12
1.1. Formali ir neformali socializacija.....	12
1.2. Vaikystės samprata ir socialinis pedagoginis vertingumas.....	13
1.3. Socializacijos vaikystėje samprata ir tipai.....	17
1.4. Socializacijos procesai ir pasekmės.....	20
1.5. Socializacijos teorijos.....	21
2. SOCIALIZACIJĄ ĮTAKOJANTYS VEIKSNIAI.....	24
2.1. Šeima – vaiko socializacijos veiksnys.....	24
2.2. Mokykla – formalios socializacijos veiksnys. Vaiko socializacija mokykloje.....	28
2.3. Pedagogo kompetencijos ir asmenybė kaip socializacijos veiksnys.....	35
2.4. Tėvų, mokytojų ir mokinių bendradarbiavimas – sėkmingos socializacijos veiksnys	40
2.5. Vaikų laisvalaikis kaip socializacijos veiksnys.....	45
3. VAIKŲ SOCIALIZACIJAI PALANKIŲ SĄLYGŲ SUDARYMO FORMALIOJE IR NEFORMALIOJE UGDYMO APLINKOJE EMPIRINIS TYRIMAS.....	53
3.1. Tyrimo organizavimas ir metodai.....	53
3.2. Tyrimo rezultatai ir jų analizė.....	59
3.2.1. Tėvų ir vaikų koncepcijų dėl socializacijos sąlygų bei procesų vaikų atostogų metu empirinis tyrimas.....	59
3.2.1.1 Tėvų koncepcijos dėl vaikų socializacijos sąlygų ir procesų.....	59
3.2.1.2. Vaikų koncepcijos dėl socialinės patirties plėtros galimybių.....	69
3.2.2. Pedagogų rekonstrukcinės kompetencijos vaikystės fenomeno sampratoje empirinis tyrimas.....	79
3.2.2.1. Pedagogų sampratos vaikų socializacijos ir ugdymo sąlygų problemose.....	79
3.2.2.2. Pedagogų informacija dėl socializacijos veiksnių svarbos.....	84
3.2.2.3. Vaikystės edukacinio reikšmingumo sampratos.....	90
3.2.2.4. Pozityvios pedagoginės aplinkos sudarymas.....	95
IŠVADOS.....	100
REKOMENDACIJOS.....	102
LITERATŪRA.....	104
PRIEDAI.....	108

IVADAS

Temos aktualumas. Socializacija formuoja žmogų kaip visuomenės, kuriai jis priklauso, narį. Žmogaus įaugimas į visuomenę, jo socializacija yra nepertraukiamas procesas, besitęsiantis visą žmogaus gyvenimą. Tačiau ypač intensyvus jis yra vaikystėje, kai vyksta žmogaus biologinis ir psichinis brendimas, kai žmogus yra ypač jautrus visiems išoriniams poveikiams. Vaikui augant, jo socializaciją veikiančių jėgų ratas plečiasi. Viena iš socializacijos sąlygų vaikystėje yra vaiko *emocinių, socialinių ir kultūrinių* santykių turėjimas su kitais žmonėmis, nes tik bendraudami žmonės pažįsta vieni kitus ir pasiekia socialinę vienovę.

Svarbiausi socializacijos vaikystėje veiksniai yra šeima, mokykla ir bendraamžiai. Vaiko socializacija priklauso tiek nuo vidinių (psichobiologinių, individualių-asmenybinių, socialinių-psichologinių), tiek ir nuo išorinių (bendravimas su aplinkiniais, socialinė interakcija bei kitų socialinių-ekonominių) veiksnių.

Vaikystės laikas svarbus tuo, kad įvyksta ankstyvasis vaiko, kaip socialinio individo, socialinis-kultūrinis įprasminimas aplinkoje. Čia svarbus vaidmuo tenka ir tėvams, ir mokytojams.

Visos šeimos atliekamos funkcijos daro vienokią ar kitokią įtaką vaikų socializacijai. Tačiau svarbiausia yra vaikų socializacijos ir auklėjimo funkcija. Visuotinai pripažinta, kad socializuojantį poveikį turi ne tik (o kartais ne tiek) formalūs vaikų pamokymai, bet ir tėvų pavyzdys, bendras šeimos mikroklimatas.

Mokyklinės vaikystės metais itin svarbus tėvų ir pedagogų glaudus bendradarbiavimas, kuris yra viena pagrindinių sąlygų sėkmingai vaiko socializacijai, nes informacija apie socialines sąlygas ugdytojams yra kaip orientyras, padedantis stiprinti teigiamą aplinkos įtaką vaikui. Mokymo stilius, užduočių parinkimas, vyraujantis mokytojo bendravimo būdas bei vertinimo metodų parinkimas, turi didelės įtakos jaunesnio mokyklinio amžiaus vaikams ir jų socializacijai.

Vaikų atostogos, kaip laisvalaikio forma, taip pat pasižymi labai svarbiomis funkcijomis: poilsio, rekreacijos, sveikatingumo ir kt. Vasaros atostogos vaikų gyvenimą pakeičia iš esmės, jis mažiau reglamentuotas, veikiamas namų, regiono aplinkos, gyvenimo joje tradicijų. Užsienio šalyse (ypač JAV) pastaruoju metu vaikų laisvalaikis yra įvardijamas kaip nauja edukacinė problema. Vieni tyrinėtojai vaikų laisvalaikį vertina kaip naują galimybę jų savarankiškumui ugdyti, saviraiškai bei vaiko „Aš“ tapatumui nusakyti, kiti jį analizuoja vaikų kultūros sampratos kontekste ir priskiria jį saviorganizacijos sričiai, kai vaikams atsiranda galimybių savarankiškai priimti sprendimus bei atsakyti už pasirinkimus.

Pastaraisiais metais pradinis ugdymas laikomas vienu svarbiausių šiuolaikinės švietimo politikos prioritetų, mokymosi visą gyvenimą pagrindu. Sėkmingai įveiktas šis mokymosi ir vaiko asmenybės vystymosi tarpinis kloja pamatus tolimesniam žmogaus tobulėjimui, jo tolesnei socializacijai, sėkmingam, laimingam gyvenimui. Pradinio ugdymo tikslas, kaip nurodoma Lietuvos Respublikos Švietimo Įstatyme (2003 m. birželio 28 d.), yra suteikti asmeniui dorinės ir socialinės brandos pradmenis, kultūros, taip pat etninės, pagrindus, elementarų raštingumą, padėti pasirengti jam mokytis pagal pagrindinio ugdymo programą.

Sėkmingam ugdymo procesui svarbu, kad pedagogai ne tik rekonstruotų savo mąstymą, bendradarbiautų su tėvais, bet ir būtų kompetentingi, turėtų pakankamai informacijos apie socializacijai ir mokymuisi svarbias sąlygas. Pedagoginės sistemos valdymas sudaro galimybes identifikuoti mokymo procese išskylančias problemas ir numatyti įvairias prevencines priemones. Šiuo aspektu socializacijos problemų sprendimas mažai nagrinėtas.

Mokslinės literatūros analizė leidžia pastebėti moksleivių socializacijos aktualumą. Šis darbas – tai bandymas atskleisti moksleivio socializacijos formalioje ir neformalioje ugdymo aplinkoje esmę, numatyti tam palankias sąlygas bei veiksnius.

Socializacijos problemas įvairiais aspektais nagrinėjo užsienio mokslininkai L. Broom, Ch. Bonjean, D.H. Broom (1990), P.Berger, T.Luchman (1999), D.Hopkins, M. Ainscow, M.West (1998) ir kt.

Socializacija bei su ja susiję klausimai vienaip ar kitaip buvo ir yra nagrinėjami Lietuvos mokslininkų. Tai L. Jovaiša, J. Vaitkevičius (1993); B. Bitinas (1996); P. Jucevičienė (1996); A. Juodaitytė (2000); V. Targamadžė (1996) ir kt. Apie socialinės aplinkos įtaką asmenybės socializacijai rašė L. Leliūgienė (1996, 2001); A. Juodaitytė (2003); G. Kvieskienė (2000, 2005) ir kt.

Problema. Pradinėse mokyklose vaikų ugdymas(is) vyksta formalioje aplinkoje, kuri mažina vaikų savarankiško kūrybinio darbo galimybes ir kartu lemia jų dalijimosi patirtimi formas. Todėl ugdymo realybėje labai aktuali yra šiuolaikinio pedagogo „naujojo“ mąstymo kompetencija, kuri savo esme yra pedocentristinė.

Vaikams artimiausia – namų aplinka, kurioje jie gyvena, mokosi, dirba greta ir kartu su suaugusiais. Ypač daug laiko namų aplinkoje moksleiviai praleidžia vasaros atostogų metu. Tačiau suaugusieji dažnai nekreipia dėmesio į vaikų mokymosi namų aplinkoje (kaip neformalioje) ypatumus. Svarbios suaugusiųjų pozicijos vertinant vaikų laisvalaikio socialinį-educacinį reikšmingumą.

Kadangi vaikystės periodo stipriosios socialinės-kognityvinės veiklos prasmės formaliame ir neformaliame ugdyme buvo nepakankamai įvertintos, reikia ištirti, koku būdu galima tobulinti vaikų mokymąsi šiose dviejose aplinkose, suteikiant vaikų mokymuisi vaikystėje naujas socialines-kultūrinės prasmės.

Darbo reikšmingumas. Vaikų mokymosi būdai formalioje ir neformalioje aplinkoje, socializacijai sudaromos sąlygos šiame darbe tiriamos per suaugusiųjų (tėvų, pedagogų) ir vaikų sampratas, per jų vertinimus, nuostatas, pozicijas vaikų mokymosi namų aplinkoje ir mokykloje atžvilgiu. Pademonstruojamas kokybinio tyrimo metodas turinio (content) analizė.

Tyrimo objektas. Vaikų socializacija formalioje ir neformalioje aplinkoje.

Hipotezė. Vaikai daug ką sužino ir išmoksta ne tik mokykloje, bet ir bendraudami, žaisdami, stebėdami, pamėgdžiodami, tačiau dažnai suaugusieji neįvertina vaikų mokymosi galimybių, vaikų socializacija dažnai sutapatinama su suaugusiųjų socializacija.

Teigiama, kad socializacijai palankios sąlygos ugdymo procese ir socializacijos „dalyvaujant“ pirmumas bei reikšmingumas yra gerai žinomi visiems pedagogams. Tvirtinama, jog mokyklose dar pasireiškia ir socializacija „slopinant“, kai pagrindinis vaidmuo tenka suaugusiajam.

Siekiant kokybiško vaikystės ugdymo, reikia rekonstruoti pedagogų ir tėvų mąstymą, nes naujo mąstymo formavimasis yra prielaida naujai vertybių sistemai bei pažinimo teorijai, kuri yra palanki vaikų socializacijos proceso „dalyvaujant“ plėtojimui, įtvirtinti.

Tyrimo tikslas. Teoriškai pagrįsti ir empiriškai ištirti vaikų socializacijai palankių sąlygų sudarymą formalioje ir neformalioje aplinkoje.

Tyrimo uždaviniai:

1. Studijuoti pedagoginę, sociologinę, psichologinę literatūrą ir teoriškai pagrįsti vaikų socializacijai palankių sąlygų sudarymo formalioje ir neformalioje aplinkoje galimybes.
2. Empiriškai ištirti ir nustatyti vaikų socializacijai palankias sąlygas formalioje ir neformalioje aplinkoje.
3. Parengti vaikų socializacijai palankių sąlygų sudarymo formalioje ir neformalioje aplinkoje gaires.

Tyrimo metodai:

- *Mokslinės literatūros analizė.*
- *Pokalbis-interviu* (naudojama prof. A. Juodaitytės (2002) sudaryta socialinė-pedagoginė studija “Vaikai vasarą savo tėvų namuose: vaiko situacija ir socialinės patirties reikšmingumas“ (1 priedas).
- *Anoniminė anketinė apklausa raštu*, siekiant ištirti mokytojų požiūrį į socializaciją ir jai palankias sąlygas (4 priedas).
- Tyrimo duomenys apdoroti taikant *kiekybinės ir kokybinės analizės* metodus. Anketinių duomenų analizei naudota SPSS programa (Statistical Package for the Social Sciences). Tyrimo metu gautiems duomenims apdoroti, sisteminti ir grafiškai vaizduoti naudotos Windows Microsoft Word ir Windows Microsoft Exel programos.

Tyrimo imtis. Apklausoje (pokalbyje-interviu) dalyvavo 45 studentai, 45 vaikai ir 45 tėvai iš įvairių Lietuvos miestų (Alytaus, Kauno, Kėdainių, Marijampolės, Naujosios Akmenės, Tauragės, Šakių, Šiaulių) bei rajonų. Iš viso šioje apklausoje dalyvavo 135 žmonės.

Anketinėje apklausoje raštu dalyvavo 119 Šakių rajono pradinė klasių mokytojų. Tyrimui buvo paruoštos ir išdalintos 124 anketos.

Tyrimo etapai. Tyrimas buvo organizuotas trimis etapais:

Pirmajame etape (2004 m.) buvo analizuojama pedagoginė, sociologinė ir psichologinė literatūra, interneto duomenų bazės. Literatūros studijos ir analizė leido tiksliau suformuluoti darbo temą, tyrimo tikslus ir uždavinius.

Antrajame etape (2004/2005 m. m. ir 2005/2006 m. m. gruodžio-sausio mėnesiais) atlikta socialinė-pedagoginė studija „Vaikai vasarą savo tėvų namuose: vaiko situacija ir socialinės patirties reikšmingumas“. Tikslas – nustatyti vaikų mokymosi iš aplinkos būdus ir atskleisti tėvų, kaip suaugusiųjų, požiūrį į vaikų mokymąsi neformalioje aplinkoje.

Trečiajame etape (2006 m.) atlikta anketinė pedagogų apklausa ir gautų duomenų kiekybinė analizė. Remiantis gautais rezultatais tikrinta tyrimo hipotezė, suformuluotos darbo išvados ir parengtos rekomendacijos vaikų mokymosi aplinkoje efektyvumui.

Darbo struktūra. Magistro darbą sudaro įvadas, 3 skyriai, išvados, rekomendacijos, literatūros sąrašas, 4 priedai. Darbe pateikta 21 lentelė ir 48 paveikslai.

PAGRINDINĖS SĄVOKOS

Bendradarbiavimas – tai specifinis bendravimas, kurio metu patenkinami susivienijusių asmenų ar grupių poreikiai (V. Leonavičiaus, 1993, p. 23).

Laisvalaikis – užimtumo ir neužimtumo derinys (Waterman, 1990); aplinka vaiko, kaip individo veiksmų laisvei (Larson, 2000).

Mokinys – kas mokosi bendrojo lavinimo mokykloje (Lietuvių kalbos institutas, 2000).

Mokytojas - specialistas, mokantis ir auklėjantis bendrojo lavinimo mokyklų mokinius (V. Leonavičius, 1993).

Mokykla - specialiai organizuota augančios kartos planingo ir metodiško mokymo bei auklėjimo įstaiga (Jovaiša, 1993).

Neformalusis švietimas – švietimas pagal įvairias švietimo poreikių tenkinimo, kvalifikacijos tobulinimo, papildomos kompetencijos įgijimo programas. www.rafaelis.lt/download.php?file=docs/document34.doc

Pozityvioji socializacija suprantama kaip pozityvių veiksmų politika (pozityviosios socializacijos scenarijus), kuria remdamiesi tam tikri asmenys ar jų grupės koreguoja socializacijos subjektų elgseną, siekdami įtvirtinti kultūros pozityviuosius komponentus ir sudaryti užkardą visuomenei nepriimtinių šios kultūros elementų pasekmėms (Kvieskienė, 2005 p. 27).

Savišvieta – kryptinga, sisteminga, daugiausia paties subjekto reguliuojama pažinimo veikla, kuria plečiama erudicija, didinamos proto galios, padedančios sėkmingiau atlikti socialinius vaidmenis (Vaitkevičius, 1988 p. 159).

Saviugda – tai sąmoninga, kryptinga žmogaus veikla, kuria norima tobulinti savo psichines, socialines savybes pagal visuomeninio ugdymo ir socialinių sąlygų, visuomenei reikšmingų vertybinių orientacijų modelį (Vaitkevičius, 1988 p. 158).

Socialinė kompetencija apibrėžiama kaip atsakomybė ir pagalba kitiems, „teisingo“ ir „neteisingo“ moralinis – etinis supratimas ir asmeninė savikontrolė, priklausymas grupei ir tarpusavio sąveika (Lekavičienė, 1999, 2001; Sikorskytė-Voišnienė, 1997).

Socializacija (lot. *socialis* - visuomenė) – individo tapimas visuomenės žmogumi, asmenybe; pagrindiniai socializacijos mechanizmai – mėgdžiojimas, įtaiga, konformizmas, sąmoningas sekimas pavyzdžiais, masinių komunikacijos priemonių ir kultūros poveikis (I. Leliūgienė, 1997 17p.).

Socializacija – visuomeniškai vertingos asmenybės formavimas per kryptingą ugdymą ir aplinkos veiksmus (L. Jovaiša, 1993).

Socializacija dalyvaujant - vienas iš socializacijos modelių, kai bendravimas vyksta dialogu, vaikui suteikiama laisvė pačiam veikti, sudaroma saugi ir stimuliuojanti aplinka, keliami

bendri veiklos tikslai, pabrėžiamas bendravimas ir lygiateisis bendradarbiavimas (O. Jacikevičienė, L. Rupšienė, 1999).

Socializacija slopinant - vienas iš socializacijos modelių, kai į vaiką žiūrima šiek tiek iš aukšto, dažnai komanduojama, už menkiausią prasižengimą taikomos įvairios bausmės, daugiau bendraujama gestais, be žodžių (O. Jacikevičienė, L. Rupšienė, 1999).

Socializacijos faktoriai - asmenys, grupės, organizacijos, institucijos, veikiančios socializacijos procesą (I. Leliūgienė, 1997 17p.).

Socializacijos procesas - individo asmenybės tapšmas, perimant visuomenės patyrimą (O. Jacikevičienė, 1999).

Šeima – santuoka arba kraujo ryšiais grįsta mažoji grupė, kurios narius sieja bendra buitis, bendra moralinė atsakomybė ir tarpusavio pagalba. Santykius tarp šeimos narių reguliuoja atitinkamų normų, sankcijų ir elgesio etalonų tarp sutuoktinių, tėvų, vaikų ir giminaičių visuma (I. Leliūgienė, 1997 19p.).

Vaikas – asmuo, neturintis 18 metų, jeigu pagal taikomą įstatymą jo pilnametystė nepripažinta anksčiau.

Vaikystė siaurąja prasme – tai fizinės bei psichinės brandos procesai, kurių nuoseklumas rodo vaikoėjimą brandos link, kai kiekvieną jo žingsnį lydi asmenybės kiekybiniai ir kokybiniai pokyčiai, būdingi jam kaip bręstančiam žmogui (Petrovskij, 1997).

Vaikystė plačiąja prasme – tai įvairaus amžiaus vaikų visuma, kurie sudaro visuomenėje iki suaugusiųjų grupę (Forston ir kt, 1995).

1. TEORINIAI SOCIALIZACIJOS VAIKYSTĖJE PAGRINDAI

1.1. Formali ir neformali socializacija

Socializacija – vaikystėje prasidedantis procesas: išmokdamas visuomenės normų, dėsnių ir gyvenimo būdo, asmuo tampa visuomenės nariu. Didžiausią poveikį socializacijos procesui daro šeima, mokykla, bendraamžiai, darbas, religija ir visuomenės komunikacijos priemonės.

Psichologijos, sociologijos, antropologijos, etnologijos, pedagogikos, socialinio darbo, socialinės pedagogikos ir politinių mokslų žodynuose bei žinynuose galima rasti daug skirtingų šios sąvokos apibūdinimų. Kita vertus, socializacijos sąvoka apibūdina ir paaiškina vidinį procesą, kurio metu žmonės tampa socialūs.

Socializacija vyksta įvairiai skirtingoje aplinkoje bei apima skirtingus žmones. Socializacija gali būti numatoma arba nenumatoma, formali arba neformali ir paprastai vyksta žmonėms susitinkant vienas su kitu, tačiau gali vykti ir per atstumą, bendraujant laiškais, per knygas ir masines informavimo priemones (Butvilas, 2004).

Kai kurie autoriai išskiria pirminę ir antrinę socializaciją. Šios dvi socializacijos rūšys dažniausiai išskiriamos remiantis tyrinėjamų asmenų amžiumi.

Pirminė socializacija suprantama kaip pagrindinių nuostatų perėmimo laikotarpis ir siejama su ankstyvąja vaikyste.

Antrinė socializacija siejama su tuo asmens gyvenimo laikotarpiu, kai į jo ugdymą įsitraukia kitos socialinės grupės, asmenys, daug daugiau įtakos turi kultūros procesai, pavyzdžiui, žiniasklaida.

Papildant šiuos teiginius, galima teigti, kad pirminę socializaciją derėtų sieti ne tik su asmens amžiumi, bet ir su socializacijos kokybe. „Pirminė socializacija kokybiška tik tada, kai asmuo turi visavertę šeimą arba globėjus ir kai procese gali dalyvauti kiti socializacijos agentai, kurių dėka asmuo tampa visavertis visuomenės narys, tai yra ikimokyklinės, neformaliojo ugdymo institucijos, mokykla, nevyriausybinės organizacijos ir kt. Antrinė socializacija nėra taip glaudžiai susijusi su konkrečiais socializacijos institutais, nes suaugęs žmogus pats gali rinktis“ (Kvieskienė, 2005, p.25).

Teorijos, grindžiamos socializacijos sąvoka, remiasi dviem prielaidomis (K. Hurreimann, 1993):

- 1) asmenybė vystosi konkrečioje istoriškai susiformavusioje gyvenimiškoje aplinkoje, veikiama socialinių visuomeninių veiksnių;
- 2) tik gyvendamas visuomenės kuriamoje socialinėje ir materialinėje aplinkoje, žmogus gali tapti visuomeniškai aktyviu subjektu.

Taigi pagrindiniai socializacijos proceso elementai yra individas ir jo aplinka. (Pirminė individo socializaciją vyksta šeimoje.) Asmenybės sąveika su aplinka, antrinė asmenybės socializacija vyksta būtent per švietimo sistemą, t. y. aplinkos pažinimas, jos perteikiamų vertybių, normų įsisąmoninimas vyksta socialinėse institucijose, šiuo atveju – švietimo įstaigose.

Vaiko socializaciją lemia trys pagrindinės sąlygos:

- 1) vaikas turi gimti žmonių visuomenėje, kuriose jis galėtų socializuotis;
- 2) vaikas turi turėti būtiną biologinį paveldą;
- 3) vaikas turi turėti galimybes užmegzti, reikšti ir kurti emocinius ryšius, emociškai bendrauti su kitais, reikšti meilę, dėmesį, simpatijas, gėdą, pyktį, gailestį, pagarbą.

Kiekviena iš šių sąlygų taip pat yra svarbi kaip pagrindinė medžiaga, gilinantis į socializacijos fenomeną. (Kvieskienė, 2005)

1.2. Vaikystės samprata ir socialinis pedagoginis vertingumas

Vaikystė – tai tokia žmogaus raidos fazė, kada pereinama iš kūdikystės į paauglystę (1–12, 13 metai). Vaikystė – daugiasluoksnis ir daugiaprasmis reiškinys, kurį nagrinėja įvairios mokslo kryptys, t.y. sociologija, psichologija, medicina, pedagogika. Kiekvienas mokslas įveda savą požiūrį ir kartu suvokimą, kad vaikystė – ypatingas žmogaus raidos etapas.

Vaikystė siaurąja prasme – tai fizinės bei psichinės brandos procesai, kurių nuoseklumas rodo vaiko ėjimą brandos link, kai kiekvieną jo žingsnį lydi asmenybės kiekybiniai ir kokybiniai pokyčiai, būdingi jam kaip bręstančiam žmogui (Petrovskij, 1997).

Vaikystė plačiąja prasme – tai įvairaus amžiaus vaikų visuma, kurie sudaro visuomenėje iki suaugusiųjų grupę (Forston, Reiff, 1995).

Berger ir Luckmann (1999) įrodė, kad vaikystė yra itin turtinga socialine ir kognityvine prasme, nes būtent joje formuojasi ankstyvasis socialinis, konstruktyvusis žinojimas, kurio pagrindą sudaro žmogui socialiai reikšmingo patyrimo kaupimas.

„Vaikystės laikas yra labai brangus. Vaikams turi užtekti laiko išplėtoti tai, kas svarbu jiems priimant ateities reikalavimus ir iššūkius <...> Vaikystės laikas brangus, nes būtent šiuo periodu susiformuoja žmogaus pagrindas ir nuostatos“ (Juodaitytė, 2003 (1), p. 285).

Vaikystėje įvyksta ankstyvasis vaiko, kaip socialinio individo, socialinis–kultūrinis įprasminimas aplinkoje. „Vaikas nuo pat gyvenimo pradžios yra socialinis individas, todėl, bendraujant su aplinka, nuolat plėtojasi jo savaveiksmiškumas, atsiranda sąlygos vis sėkmingiau jam integruotis į socialinius santykius. Socializacijos procesų varomoji jėga – vaiko vidiniai siekiai, kurie veikiami ir išorės aplinkos: suaugusių žmonių požiūrio į vaiko pasiekimus ir sąveikos su vaiku formų (bendravimo ir bendradarbiavimo)“ (Juodaitytė, 2003 (2), p. 198).

Be to, šis tarpsnis labai svarbus ir tuo, kad vaikas pradeda lankyti mokyklą. Todėl logiška vaikystės laikotarpį skirstyti į ikimokyklinę ir mokyklinę.

Mokyklinės vaikystės laikotarpis – integravimosi į aplinką periodas. Šalia tėvų atsiranda mokytojas. Šio laikotarpio sėkmės ir nesėkmės veikia vaiko požiūrį į gyvenimą, savęs vertinimą. „Čia įtakos turi klasės aplinka, draugai, mokytojai, tėvai, socialinė–ekonominė padėtis, lytis, kultūrinė priklausomybė“ (Černius, 1997, p. 64).

Pedagogui itin svarbu ne tik žinoti raidos dėsningumus, bet ir sąveikos su vaikyste tipus. „Vaikystė yra normali žmogaus socialinė kultūrinė būseną ir jos išvengti yra neįmanoma, todėl jos edukacinis nuvertinimas yra ypač žalingas ugdymo tęstinumui įstaigose: vaikų darželyje, priešmokykliniame ugdyme, pradinėje mokykloje“ (Juodaitytė, 2003(1), p. 11).

A. Juodaitytė (2003 (2)), remdamasi Abeliar (1992); Caldwell (1900); Inkeles (1998) nurodo tris sąveikos su vaikyste tipus:

- „bevaikė“, kada nepripažįstamas vaikystės pasaulio savaiminis reikšmingumas, o tik suaugusiųjų pastangomis išugdyta vaikystė, kada ji dirbtinai praturtinama suaugusiems žmonėms reikšminga sociokultūrine aplinka;
- „romantiškoji“, kada nesigilinama į vaikystės turinį ir ji apibūdinama kaip socialiai nereikšmingas žmogaus gyvenimo periodas;
- „tobula“, kuri suprantama kaip pačių vaikų pastangomis „praturtinta“ vaikystė, kada vaikams sudaromos palankios sąlygos jų kūrybinei sąveikai su aplinka.

Kiekvieną vaikystės tipą atitinka skirtingas jos esmės, funkcijų ir socialinių–edukacinių reikšmių suvokimas (1 lentelė).

1 lentelė

Šiuolaikinės vaikystės tipai (Juodaitytė, 2003 (2), p. 151)

Tipai	Esmė	Funkcijos	Socialinės–edukacinės reikšmės
Adaptuota „netikra“ vaikystė	Adaptavimasis perimant suaugusiųjų pasaulyje egzistuojančius santykius ir vertybių sistemas.	Suaugusiems žmonėms reikšminga raiška.	Raiškos ribų vaikams numatymas, taisyklių, pavyzdžių teikimas.
„Netobula“ vaikystė	Vaikystės universalumo, specifiškumo, savaiminio vertingumo neigimas ir jos „pajungimas“ suaugusiųjų pasauliui.	Suaugusiems žmonėms reikšminga raiška	Vaikystės pasaulis tampa ir suaugusiųjų pasauliu, dirbtinai juos sutapatinant.
„Tobula“ vaikystė	Vaikystės savaiminis vertingumas, kuriant vaikystės pasaulio socialinę kultūrą, vaikams aktyviai dalyvaujant kūrimo procese, turtinant vaikystę.	Vaikams reikšminga raiška.	Sąveika su vaikystės pasauliu, turinčiu savaiminį edukacinį reikšmingumą, nuolat rekonstruojant savo pažiūras.

„Tobulos“ vaikystės tipas atsiranda tik tuomet, kai suaugusieji pasitiki vaikystės periodo teikiamomis socialinėmis–kognityvinėmis galimybėmis ir vaikams sudaro sąlygas tobulinti šį periodą, nuolat įgyjant naują patirtį ir kas kartą tampant vis labiau socialiai savarankiškiems. Tačiau, kad tai pasiektų, suaugusieji privalo rekonstruoti savo mąstymą apie vaikystę, atsisakydami „netikros“ ir „netobulos“ vaikystės suvokimo.

Būtent „tobulos“ vaikystės samprata, kaip teigia A. Juodaitytė (2003(2)), sudaro galimybę plėtoti ugdymą, kada vaikystė vertinama kaip ugdymo fenomenas.

Visas XX amžius – tai žmogaus, kaip individo ir subjekto ieškojimo amžius, kuriam būdingi ne tik dideli praradimai, bet ir atradimai vaikystėje. Todėl jis kartais yra vadinamas vaikystės amžiumi (Marcon, 1990). XX amžius tarsi „ištraukė suaugusiųjų nustumtą vaiką iš užmaršties ir iškėlė jo asmenybės problemą į susidomėjimo ir tyrimo centrą. „Dvidešimtas amžius visai aiškiai pasakė, kad <...> vaikai turi atskirą savo pasaulį, savo skirtingus interesus bei polinkius“ (Laužikas, 1993, p. 37).

Anot L. Jovaišos (1993) vaikystė skirstoma į tris tarpsnius:

1) ankstyvoji vaikystė (1–3 m.), kai vaikas pradeda savarankiškai vaikščioti, įvaldo erdvę, pradeda geriau joje orientuotis. Išmoksta ne tik atskirti žodžius, bet ir kalbėti, žaisti, piešti, jau pažįsta pirmąsias raides, ieško platesnių socialinių kontaktų, sugeba dalyvauti grupės veikloje, kooperuotis, laikosi nurodymų;

2) pirmoji vaikystė (4–7 m.), kur būdingiausias vaiko veiklos bruožas – žaidimas. Šio amžiaus vaikai mėgsta konstruoti, žaisti vaidmeninius žaidimus. Vyresnėje vaikų darželio grupėje išmoksta raidyną, rašo spausdintomis raidėmis, mėgina skaityti;

3) antroji vaikystė (8 – 11–12 m.), kurios tarpsnyje vaikas įvaldo kalbos žodyną, rašomąją kalbą, išmoksta skaičiuoti, įsisavina pirmąsias mokslo žinias apie gamtą, kultūrą, jo mąstymas pasiekia gana aukštą abstrakcijos lygį, pradeda ryškėti interesai, gabumai.

Tarybinio laikotarpio pedagogikoje „daugiausia dėmesio buvo skirta vaiko amžiaus raidos sąlygotoms galimybėms, stengtasi jas įtvirtinti, jomis remtis, ir visiškai nenagrinėta socialinių, kultūrinių sąlygų įtaka vaiko ugdymo procesams, šeimos, kaip vaikui artimiausios sociokultūrinės aplinkos reikšmė jo socialiniam tapsmui bei darnios, vaikui palankios socialinės aplinkos kūrimo galimybės institucinio ugdymo sąlygomis“ (Juodaitytė, 2000(1), p. 35–36). Nors tarybinio laikotarpio pedagogikoje buvo reikalaujama grąžinti vaikams vaikystę ir atsisakyti įpročio visus vaikus matuoti vienu masteliu, muštruoti ir bausti, suaugusiųjų spaudimas vaikystei tapo neišvengiamu dalyku. „Sunaikinamas“ pats ugdymo subjektas – vaikas, jis dingsta skaičių, procentų, formulių rūke (Pukelis, 1998).

Vaikų socializacijai ir personifikacijai vadovauja suaugusieji, jie kontroliuoja vaikus per socialines institucijas ir visa tai panaudoja saviems tikslams: vaikų paklusnumui suaugusiųjų atžvilgiu sudaryti. Vaikui per visą jo vystymosi laikotarpį bandoma įteigti, kad suaugusieji visada

geriau žino, kas vaikui tinkama (Kendall, 2001). „Maži vaikai dažnai tampa suaugusiųjų nurodymų vykdytojais, nes jiems siūlomos tam tikros apibrėžtos elgesio taisyklės ir nurodoma, už kokius pažeidimus jie bus baudžiami“ (Juodaitytė, 2005, p. 2).

Vieniems tėvams santykius su vaikais diktuoja moralės kodeksas, kitiems – siekimas dominuoti ugdant vaikų paklusnumą. Suaugusieji turi vaikus mokyti ir jiems patarti remdamiesi pagarba, o ne diktatu (Jacobs ir kt., 2001). Suaugusiųjų ir vaikų bendravimas turėtų būti grindžiamas lygybės, dialogo, bendro egzistavimo, laisvės, lygiagrečios raidos, vienovės ir toleravimo principais (Juodaitytė, 2004).

Dažnai vaikystė apibūdinama kaip:

o tarpinis, nereikšmingas pasirengimas suaugusiojo gyvenimui;

o suaugusiajam būtinų savybių formavimosi pradžia (neigiamas savaiminis vaikystės funkcijų ir savybių – aktyvumo, savarankiškumo – vertingumas);

o reikšmingas vaiko kaip būsimojo suaugusiojo etapas, nors pilnutinė socialinė vaiko branda įvyks tik ateityje (Juodaitytė, 2002(2), 2003(1)).

Tai rodo, kad vaikystė dažnai apibūdinama kaip žemesnė žmogaus raidos pakopa, taigi nepakankamai kokybiškas periodas. „Nemėginama keistis su vaikais vertybėmis ir sąveikauti kaip su socialiniais individais, gyvenančiais tam tikros kultūros sąlygomis“ (Juodaitytė, 2003(2), p. 391).

Pedagogai dažnai iš aplinkos perima požiūrį į vaikų elgesį ir tai trukdo naujo požiūrio į juos formavimuisi. „Tuomet be reikiamo dėmesio lieka „stipriosios“ vaikystės periodo savybės – savaiminis mokymas(is), atvirumas aplinkai, emocinis krūvis bendraujant su suaugusiaisiais ir kt. Dėl vaikystės esmės iškraipymų pedagogų, kaip ir kitų suaugusiųjų, sąveika su vaikystės pasauliu yra skurdi“ (Juodaitytė, 2003(2), p. 391). Su vaiku dažnai sąveikaujama kaip su nevisaverčiu žmogumi, stokojama pagrindinio reikšminio konteksto „žmogus – žmogus. Dažniausiai siekiama, kad vaikai elgtųsi kaip suaugę, ir manoma, kad kuo greičiau vaikai taisyklės išmoks, tuo jiems bus geriau. Tačiau pedagogai ne visuomet suvokia, kad sėkmė vaikus lydės tik tuomet, jeigu jiems bus padėta kuo ilgiau išlikti vaikais. „Be to, pedagogai dažnai mano, kad vaiko mąstymas yra toks pat kaip ir suaugusiųjų. Pasikliaudami tokiu supratimu, jie dažniausiai neteisingai vertina komunikacinius procesus, kurie vyksta tarp vaikų, neskiria jiems pakankamai dėmesio“ (Juodaitytė, 2005, p. 2–3).

Mokytojui labai svarbu suprasti, kas yra žmogus, kaip jis auga, bręsta, kaip galima paveikti jo psichologinį brendimą, kaip mokymasis veikia žmogaus augimą, dvasinį tobulėjimą (Lepeškienė, 1996). Reikia visokeriopaipai skatinti natūralų vaikų norą bendrauti su šeimos nariais (bendras darbas sode, darže, įvairios šeimos ir tautos šventės bei pasirengimas joms ir kt.), bendraamžiais. Vaikų socializacija gali tobulėti tik bendroje veikloje, modeliuojančioje visas socialinių kontaktų formas: teigiamų santykių sudarymą ir tarpusavio kooperaciją, konkurencinių

veiksmų ir konfliktų vengimą, gebėjimą planuoti bendrą veiklą ir paklusti kitų nuomonei, pasiskirstyti vaidmenimis ir iki galo atlikti jam priklausančias funkcijas, objektyviai vertinti bendros veiklos rezultatus.

„Suaugusiųjų ir vaikų bendravimas turėtų būti grindžiamas lygybės, dialogo, bendro egzistavimo, laisvės, lygiagrečios raidos, vienovės ir toleravimo principais“ (Juodaitytė, 2004).

1.3. Socializacijos vaikystėje samprata ir tipai

Asmenybės branda – sudėtingas ir daugiabriaunis procesas, įtraukiantis ir jau gerai žinomus, ir mažiau žinomus aspektus bei faktorius. Analizuojant socializacijos procesą, ieškant jos esminių dėmenų ir struktūrinių pagrindų, pirmiausiai tenka suvokti socializacijos ryšį su žmogaus socialine raida, kuri suprantama kaip procesas, plečiantis žmonių pasirinkimo galimybes. (Socialization. Prieiga per internetą: <http://www.questia.com>).

Taigi žmogaus socialinė raida, jo gerovė glaudžiai susijusi su kultūra, socialiniu kapitalu ir per šiuos fenomenus teikiamomis viešosiomis gėrybėmis. Tai:

- lygybė ir teisingumas;
- taika, saugumas ir demokratija;
- žinios ir informacija. (Kvieskienė, 2005 p.16)

Visuomenė sudaro sąlygas vaikui veikti, tobulėti, o žmogaus veiklos dėka egzistuoja ir progresuoja visuomenė. Taigi visuomenė kuria žmogų, žmogus kuria visuomenę. Žmogus, veikdamas visuomenėje, pats įauga į visuomenę. Tokia žmogaus ir visuomenės sąveika vadinasi socializacija. (Vaitkevičius, 1997) Socializacija vyksta stichiškai sąveikaujant su aplinka, visuomenei įtakojant vieną ar kitą amžiaus grupę, taip pat kryptingai ir socialiai kontroliuojant auklėjimo procesą. Socializacijos esmė ta, kad ji formuoja žmogų, kaip visuomenės, kuriai jis priklauso, narį.

Socializacija (lot. *socialis* – visuomenė) – individo tapimas visuomenės žmogumi, asmenybe; pagrindiniai socializacijos mechanizmai – mėgdžiojimas, įtaiga, konformizmas, sąmoningas sekimas pavyzdžiais, masinių komunikacijos priemonių ir kultūros poveikis (I. Leliūgienė, 1997).

Nagrinėjant apibrėžimus, galima pastebėti, kad visi autoriai didelę reikšmę socializacijos procese teikia aplinkai. Socializavimo procesas vyksta visuomenėje pačiam individui tiesiogiai dalyvaujant, bendraujant su kitais.

A. Juodaitytė (2003(1)) teigia, jog socializacijos esmę vaikystėje sudaro vaiko vidinė sąveika su aplinka. Pasak A. Juodaitytės, socializacija vaikystėje vyksta dviem plotmėmis: „Aš ir aplinka“, „Aš ir kiti aplinkoje“ (2003(1), p. 139). Kaip teigia autorė, psichiškai ir socialiai vystydamasis vaikas tuo pat metu pereina du svarbius procesus – individualizaciją bei

socializaciją ir tik bręsdamas vaikas labiau pradeda suvokti savo individualumą ir unikalumą. Kuomet vaikas pradeda tai suvokti, jis pats ima kai kuriuos iš šių jo asmenybinių aspektų slopinti arba stiprinti, atsižvelgdamas į tuos, kurie yra labiau priimtini ar reikšmingi jo aplinkos žmonėms.

P. Jucevičienė (1996) socializaciją aiškina kaip nuolatinį individo prisitaikymo prie konkrečios visuomenės arba jos sluoksnių normų ar elgsenos formų procesą. Pasak L. Jovaišos (1993, p. 221) socializacija yra visuomeniškai vertingos asmenybės formavimo procesas, kurį sąlygoja kryptingas ugdymas ir aplinkos veiksniai. Plačiaja prasme, nurodo autorius, socializacija reiškia visą bendrojo lavinimo, asmenybės formavimo procesą rengiant individą savarankiškam gyvenimui visuomenėje. Taigi, socializacijos procese galima išskirti etapą, kai asmenybė yra kryptingai formuojama, rengiama tolesnei socializacijai. Todėl dauguma autorių švietimo sistemos funkcijų analizėje būtent ir išskiria socializacijos funkciją.

Šiuolaikinėje socializacijos ugdymo teorijoje ir praktikoje (Leliūgienė, 1997, 2003; Sikorskytė – Voišnienė, 1997; Zaleskienė, 2002) pabrėžiama asmens kompetencijos atsakingai ir produktyviai veikti konkrečiame socialiniame kontekste, realiame gyvenime svarba. Todėl ypač svarbu pažvelgti į kiekvieno mokinio vertybines nuostatas, jų formavimo(si) galimybes ir sąlygas, įtaką socializacijai. Nuo sėkmingo šio proceso įgyvendinimo priklauso, kiek asmenybė socialiai subręs, bus naudinga visuomenei ir sukurs sau palankias gyvenimo sąlygas. Visuomenei sėkminga socializacija garantuoja normalią paties sociumo kaitą (Leliūgienė. Prieiga per internetą: www.rafaelis.lt).

Šiandieninė besikeičianti visuomenė savo nariams diktuoja naujas sąlygas, turinčias įtakos jų socializacijos procesui. Akivaizdu, jog žmonių socialinės gerovės garantas turėtų būti šiuolaikinių žinių, reikalingų sėkmingai individo socializacijai, įsisavinimas. Persiorientuoti gyvenimui naujomis rinkos, Europos Sąjungos sąlygomis galės tik socialiai aktyvus ir pasirengęs žmogus (Leliūgienė, 1998).

Žmogaus socializacija vyksta jam patekus į įvairias aplinkybes. Šias aplinkybes galima vadinti socializacijos veiksniais. Socializacijos procesą sąlygoja daugelis veiksnių, kurie sudaro tris grupes. Tai:

- Makroveiksniai (kosmosas, planetos, šalis, visuomenė), veikiantys visų planetos gyventojų socializacija.
- Mezoveiksniai, kurie skirstomi pagal tautinį požymį, gyvenamąją vietą ir jos tipą (miestas, gyvenvietė, kaimas). Mezoveiksniai veikia socializaciją ir tiesiogiai, ir tarpiaiškai per trečios grupės veiksnius – mikroveiksnius.
- Mikroveiksniai – tai šeima, bendraamžiai, organizacijos, vykdančios socialinį ugdymą. Jie veikia žmogaus vystymąsi per taip vadinamuosius socializacijos agentus, t.y. asmenis, su kuriais praeina visas jų gyvenimas. Įvairiose amžiaus grupėse šie

agentai būna skirtingi. Vaikams ir paaugliams tokiais agentais būna tėvai, broliai ir seserys, bendraamžiai, kaimynai, mokytojai.

Verta paminėti kelis socializacijos "mechanizmus":

- tradicinį – per šeimą ir artimiausią aplinką,
- institucinį – per visuomenės institutus,
- stilizuotą per individualius išgyvenimus bei įsisąmoninimus.

Taigi žmogaus socializacija vyksta sąveikaujant su įvairiais veiksniais, įvairių mechanizmų pagalba. Jų funkcijos, vieta ir vaidmuo socializacijos procese skirtinguose amžiaus tarpsniuose ne tik papildo vieni kitus, bet ir vieni kitiems prieštarauja. Visa tai būtina asmenybės formavimuisi, kad ji sugebėtų savarankiškai priimti sprendimus, atlaikyti išorinį spaudimą ir t.t.

Vaikai jau ankstyvoje vaikystėje įsijungia į įvairias grupes, kai kurios jų tampa bendruomenėmis (vaikų darželio, mokyklos). Čia tarpusavio santykiai nėra pagrįsti vien giminystės ryšiais, atsiranda konkurencijos elementų. Tačiau tiek artimiausiose, tiek tolimesnėse bendruomenėse ir vaikai, ir suaugę įgyja pirmąsias socializacijos pamokas (Kvieskienė, 2000).

Vaikas turi išmokti elgtis su bendraamžiais, įsigyti draugų, apsieiti su priešais, suformuoti savąją socialią asmenybę. Šio amžiaus vaikas praleidžia daug laiko už šeimos ribų. Jis išmoksta bendrauti su kitais vaikais, išreikšti savo nuomonę, būti grupės nariu. Išmoktas socialinis apsiėjimas lieka visam gyvenimui (Černius, 1992). Formali grupė žmogų teigiamai veikia tada, kai ji vysto intensyvią ir turiningą veiklą, kai asmuo turi draugų (Leliūgienė, 1997). Tėvai pripažįsta bendraamžių įtaką ir todėl skatina savo vaikus rinktis tinkamus draugus.

Socializacija valdoma dviem būdais – pradiniam etape toks valdymas išorinis (suaugusiųjų ir kitų socializacijos agentų poveikis), vėliau įsitvirtina savivaldė socializacija, kuri tęsiasi visą gyvenimą. Taip nyksta skirtumas tarp socializacijos kaip vaiko tapsmo asmenybe ir socializacijos kaip individo socialinio tobulėjimo. (Kvieskienė, 2005 p. 29)

Saviugda – tai sąmoninga, kryptinga žmogaus veikla, kuria norima tobulinti savo psichines, socialines savybes pagal visuomeninio ugdymo ir socialinių sąlygų, visuomenei reikšmingų vertybinių orientacijų modelį, o savišvieta – kryptinga, sisteminga, daugiausia paties subjekto reguliuojama pažinimo veikla, kuria plečiama erudicija, didinamos proto galios, padedančios sėkmingiau atlikti socialinius vaidmenis (Vaitkevičius, 1988).

Dabar žmogaus gyvenimo neįmanoma įsivaizduoti be radijo ir televizijos, kurių programose taip pat yra labai įvairios ir naudingos informacijos iš mokslo, meno, gyvenimo sričių. Tačiau tiek knyga, tiek ir radiju, televizija reikia mokėti naudotis. Svarbu atsirinkti daugiausia duomenų, reikalingų patarimų ir kt. duodančias laidas. Didelis savišvietos akstinas yra muziejai, kinai, teatrai, bibliotekos, skaityklos, įvairūs klubai ir kt. Tačiau žmogų reikia parengti juos lankyti (Vaitkevičius, 1988).

1.4. Socializacijos procesai ir pasekmės

Mokslinėje literatūroje (Lekavičienė, 1999, 2001; Sikorskytė–Voišnienė, 1997) *socialinė kompetencija* apibrėžiama kaip atsakomybė ir pagalba kitiems, „teisingo“ ir „neteisingo“ moralinis – etinis supratimas ir asmeninė savikontrolė, priklausymas grupei ir tarpusavio sąveika.

„Visuomenė istorijos raidoje galėjo gyvuoti tik apibendrinama ir iš kartos į kartą perduodama jaunimo ugdymo patyrimą socializacijos procese“ (Vasiliauskas, 2002, p. 39). Todėl socializacija tyrinėta daugelyje mokslinių darbų (Kvieskienė, 2003; Leliūgienė, 1997; Sikorskytė–Voišnienė, 1997; Zaleskienė, 2002 ir kt). Socializacija yra būtina kiekvienos visuomenės funkcionavimo sąlyga, viso socialinio gyvenimo esmė ir kultūros, ir socialiniu atžvilgiu. Šis procesas, prasidėjęs šeimoje ir kitose socialinėse grupėse, institucijose bei erdvėse, kiekvieną individą integruoja per visuomenę, kuri sudaro galimybes kurti savo individualybės bruožus ir vertybes (Vasiliauskas, 2002, p. 39).

Žmogus yra ne tik socializacijos subjektas, bet gali būti ir jos auka. Tai susiję su tuo, kad socializacijos procesas ir jo rezultatai turi vidinių prieštaravimų. Sėkminga socializacija numato žmogaus prisitaikymą prie visuomenės, antra vertus – sugebėjimą šiek tiek išsiskirti iš jos. Kai asmenybė prisitaiko prie esamos tvarkos ar viešpataujančios nuomonės ir nesugeba išsiskirti iš kitų, ji laikoma socializacijos auka. Jei žmogus neprisitaiko prie visuomenės, taip pat tampa socializacijos auka (Vaitkevičius, 1988 p. 29).

Individo socializacija bet kurioje visuomenėje vyksta skirtingomis sąlygomis, kurioms būdingi vieni ar kiti pavojai, neigiamai veikiantys žmogaus raidą. Todėl atsiranda žmonių grupės, kurios virsta nepalankių socializacijos aplinkybių aukomis.

Žmogaus asmenybės formavimasis prasideda nuo pirmųjų kūdikio gyvenimo akimirku. Socializacijos proceso metu asmenybė gali perimti pačias įvairiausias elgesio formas – kaip prosocialias, taip ir asocialias (Kvieskienė, 2000).

Socializacijos proceso defektus gali nulemti įvairūs faktoriai:

- 1) auklėjimo klaidos šeimoje (šiltų emocinių santykių nebuvimas, kontrolės stoka, neteisingi skatinimai ir bausmės, prieštaringi reikalavimai);
- 2) atstūmimas ir izoliacija bendraamžių grupėje;
- 3) nesėkmės ir neigiamų vertinimų dominavimas mokykloje;
- 4) masinės informacijos priemonėse demonstruojamas smurtas bei prievarta;
- 5) asocialios aplinkos įtaka (narkotikai, neformalūs lyderiai, prievarta).

Daugelis tėvų, auklėdami savo vaikus, iš visų galimų poveikio priemonių pirmenybę teikia griežtoms fizinėms bausmėms. Nepriklausomai, kokiame amžiaus tarpsnyje tėvai panaudoja tokius auklėjimo metodus, jie visuomet sukelia labai neigiamus efektus. Reikia

pabrėžti tai, jog paauglių agresyvus elgesys yra stipriai susijęs su patirtos prievartos bei smurto laipsniu.

Plačiai paplitusi nuomonė, kad pagrindinė vaikų asocialaus elgesio didėjimo priežastis – jų nepriežiūra, kuri pasireiškia tuo, jog tėvai nesirūpina savo vaikais, nesidomi jų veikla, interesais, leidžia elgtis nepriimtiniu būdu (pvz., vartoti narkotikus, alkoholį ir kt.). Kartais tėvai neatlieka net elementarių savo pareigų: neaprūpina jų materialiai, nesudaro sąlygų mokytis, nesirūpina jų sveikata ir t.t. (Kvieskienė, 2000 p.16).

1.5. Socializacijos teorijos

Nuo dvidešimtojo amžiaus vidurio socializacijos sąvoka vis dažniau vartojama socialinių mokslų studijose. (Socialization. Prieiga per internetą: <http://www.questia.com>). Nuo 1950 iki 1960 metų socializacija tampa viena labiausiai analizuojamų problemų, o socialiniai asmenybės bruožai analizuojami ir gretinami su sociokultūrinės aplinkos įtakos galimybėmis. Todėl labai svarbu apibūdinti svarbiausius socializacijos dėmenis, apibrėžti aktualiausias problemas, siekiant nužymėti pozityviosios socializacijos ribas.

G. Kvieskienė įtvirtina pozityviosios ir negatyviosios socializacijų sąvokas. „*Pozityvioji socializacija* suprantama kaip pozityvių veiksmų politika (pozityviosios socializacijos scenarijus), kuria remdamiesi tam tikri asmenys ar jų grupės koreguoja socializacijos subjektų elgseną, siekdami įtvirtinti kultūros pozityviuosius komponentus ir sudaryti užkardą visuomenei nepriimtinių šios kultūros elementų pasekmėms. O *negatyviają socializaciją* reikia suprasti plačiau, tai yra ne tik tokią, kurią socializacijos subjektai patiria dalyvaudami disfunkcinėse grupėse, bet ir formaliai egzistuojančiose viešosiose institucijose, gatvėje, žiniasklaidoje, IT, kuriose vyrauja prievarta, kritika ir neigimas, pyktis ir intrigos. Dažnai šis procesas susijęs su konkrečiais asmenimis, su kuriais vėliau siejamos tokios neigiamos socializacijos pamokos“ (Kvieskienė, 2005, p.28).

Bendradarbiavime ir bendravime visada pasitaiko ir pozityviosios, ir negatyviosios socializacijos situacijų. Kai gyvenime vyrauja pozityvioji socializacija, daugiau patiriama pozityviųjų socialinio ugdymo pamokų, šio proceso dalyviai jaučiasi laimingesni, gebantys sėkmingiau spręsti problemas ir susidoroti su įvairiais iššūkiais. Savo ruožtu negatyvioji socializacija skatina pesimizmą, depresiją, daro žmogų nelaimingą, neskatina kovoti su iškylančiais sunkumais. Galima teigti, kad socializacijos subjektai išgyvena daugiau negatyviosios socializacijos situacijų, negu norėtųsi, todėl pravartu jaunąją kartą mokyti kovoti su gyvenimo negandomis ir problemomis. Kartu su žiniomis apie gyvenimo kokybę ir gebėjimais, kurie reikalingi šiai kokybei pasiekti, būtina tikslingai organizuoti ir valdyti pozityviosios socializacijos procesą. Žmogiškasis potencialas yra didelis ir ne visada tinkamai panaudojamas.

Vaikas negali pasirinkti tėvų, todėl praktiškai nekontroliuoja savo pirmųjų 10–20 socializacijos metų. Dauguma žmonių išmoksta veikti ir valdyti savo socializaciją, remdamiesi gyvenimo patirtimi ir natūraliais eksperimentais. Puoselėjant specialiuosius gebėjimus, galima išmokti vadovauti savo socializacijai, dauguma tokių gebėjimų įsisavinami natūraliai, mokantis iš savo arba savo artimųjų klaidų.

Pozityviosios socializacijos svarbiausias tikslas yra išmokyti vaikus, jaunuolius ir suaugusius pasitikėti savimi ir valdyti savęs pažinimo ir savo socializacijos procesus. Galima išskirti penkias pagrindines pozityviosios socializacijos scenarijaus nuostatas. Tai gebėjimai:

- kurti;
- tyrinėti problemą;
- vadovautis sveiku protu;
- vadovautis išmintimi;
- vadovautis kūrybine nuostata (Kvieskienė, 2005).

Galima daryti išvadą, kad socializacija – sudėtingas asmenybės brendimo procesas, apimantis visus žmogaus brendimo etapus. Šio proceso metu perduodama visuomenės kultūra, formuojasi individualybė, paklūstanti tam tikroms kultūros tradicijoms ir socialinėms normoms.

Užsienio mokslininkų darbuose išskiriami du vaikų socializacijos modeliai:

- *Socializacija slopinant*, kai į vaiką žiūrima šiek tiek iš aukšto, dažnai komanduojama, už menkiausią prasižengimą taikomos įvairios bausmės, daugiau bendraujama gestais, be žodžių.
- *Socializacija dalyvaujant*, kai bendravimas vyksta dialogo forma, vaikui suteikiama laisvė pačiam veikti, sudaroma saugi ir stimuliuojanti aplinka, keliami bendri veiklos tikslai, pabrėžiamas bendravimas ir lygiateisis bendradarbiavimas (Broom, Bonjean, Broom, 1992).

Sėkmingą vaiko socializaciją lemia tai, kaip suaugusieji žiūri į vaiką, kaip bendrauja su juo, kokiais kriterijais vadovaujasi. Pagal tai L. Bromas (1992) išskiria socializacijos vaikystėje tipus: socializaciją dalyvaujant ir socializaciją slopinant (2 lentelė).

2 lentelė

Du socializacijos tipai (Pagal Bromą, 1992)

Slopinant	Dalyvaujat
Baudžiama už blogą elgesį.	Atsidėkojama už gerą elgesį.
Apdovanojama ir baudžiama materialškai.	Apdovanojama ir baudžiama simboliškai.
Skatinamas vaiko paklusnumas.	Skatinamas vaiko savarankiškumas.
Bendraujama be žodžių.	Žodinis bendravimas.
Komandinis bendravimas.	Bendravimas kaip sąveika.

Socializacija, pagrindinį vaidmenį skiriant suaugusiajam. Vaiko pastebėjimas, ko nori suaugęs žmogus.	Socializacija, pagrindinį vaidmenį skiriant vaikui. Suaugusiojo pastebėjimas, ko nori vaikas.
--	--

L. Bromas, nagrinėdamas socializacijos tipus, akcentuoja socializacijos *dalyvaujant* pirmumą ir reikšmingumą, kur vaikui yra sudaromos sąlygos savarankiškai sąveikauti su gyvenimo tikrove, kur vaikas pats yra aktyvus socializacijos dalyvis. Pasak L. Bromo (1992) ir A. Juodaitytės (2003 (2)), socializacijos *dalyvaujant* procese yra atsidėkojama už gerą elgesį, socializacija *slopinant* pabrėžia paklusnumą, pagarbą autoritetui ir nuolatinę išorinę kontrolę; bendraujant į vaiką žiūrima šiek tiek iš aukšto, dažnai komanduojama arba pasirenkami teiginiai, slopinantys vaiko norą į juos atsakyti. Socializacija *dalyvaujant* suteikia vaikui laisvę išbandyti, patirti įvairių dalykų, ištirti aplinką pačiam. Čia suaugusieji – mokytojai ir tėvai – atsižvelgdami į vaiko poreikius, įveda vaiką į aplinką, kuri yra saugi ir stimuliuojanti. Tad suaugusiojo užduotis yra visokeriopai palaikyti vaiko ieškojimus ir bandymus.

Taigi, socializacija vidurinėje mokykloje – tai ne tik žinių, įgūdžių, reikalingų būsimai profesinei veiklai, aktyvus mokymas, bet ir pasiruošimas būsimai profesijai bei visuminis asmenybės formavimasis. Todėl į socializaciją mokykloje galima žvelgti dviem aspektais. Tai:

- 1) Konformistinis (pritaikymas prie mokyklos normų, vertybių, reikalavimų ir t.t. prarandant žymią dalį savo individualumo);
- 2) Laisvo apsisprendimo (mokykloje sukuriamos palankios sąlygos asmens tobulėjimui).

Pirmasis aspektas remiasi *socializacijos slopinant*, o antrasis *socializacijos dalyvaujant* modeliu (Broom L., 1992, p. 85). Socializacija *slopinant* pabrėžia paklusnumą, pagarbą autoritetui, kontrolę. Bendraujant į moksleivį žiūrima šiek tiek iš aukšto, pernelyg daug nurodinėjama, neduodama laisvės priimant sprendimus. Mokyklos pastangos socializuoti besimokantįjį yra suvokiamos kaip spaudimas ar susidūrimas. Tuomet kyla konfliktų. Tuo tarpu antrasis socializacijos modelis suteikia laisvę apsisprendžiant dėl veiklos būdų ir metodų, bendravimas vyksta dialogu, kurio metu moksleivis išreiškia savo norus bei poreikius ir suderina juos su mokyklos tikslais bei galimybėmis. Taip ugdomas savarankiškumas, atsakomybė už savo veiklą. Taigi, socializacijos sėkmė ar nesėkmės priklauso nuo to, kokias sąlygas sukuria mokykla, kad vaikai kuo sėkmingiau galėtų įsijungti į mokymosi procesą ir įgytų reikalingų žinių, mokėjimų įgūdžių.

2. SOCIALIZACIJĄ ĮTAKOJANTYS VEIKSNIAI

2.1. Šeima – vaiko socializacijos veiksnys

Socializacijos procese žmogus formuojasi kaip narys tos visuomenės, kuriai jis priklauso. Atėjęs į pasaulį vaikas patenka į labai artimų žmonių ratą – šeimą. Tai pirmoji visuomenė, kurioje sužinomos dorovinės nuostatos. Neišvengiamai iš šeimos išeinama į platesnę erdvę – mokyklą, toliau formuojasi žmogaus individualybė, vertybių hierarchija. Į tautą ateinama iš šeimos. Dora ir tvirta šeima užaugina stiprią ir vieningą tautą (Vaitkevičius, 1997).

Vos tik gimęs kūdikis dar neturi jokių socialinių bruožų. Jis yra tik biologinė būtybė. Pasak A. Suslavičiaus (1998), žmogus socialine būtybe tampa tik santykiaudamas su gamta, aplinka, kitais žmonėmis. Veikiamas aplinkos ir pats būdamas aktyvus vaikas šeimoje socializuojasi.

Žmogaus įaugimas į visuomenę, jo socializacija – nepertraukiamas procesas, besitęsiantis visą žmogaus gyvenimą. Tačiau ypač intensyvus jis yra vaikystėje, kai vyksta žmogaus biologinis ir psichinis brendimas, kai žmogus ypač jautrus visiems išoriniams poveikiams, kai patiria pirmuosius išpūdžius. Pirmieji išpūdžiai yra patys stipriausi, giliausiai įauga į žmogaus sąmonę ir išlieka visam laikui. Tėvai – pirmieji asmenys, kurie vaidina lemiamą vaidmenį ir jų pavyzdys (vienoks ar kitoks) žmogų lydi visą gyvenimą (Vaitkevičius, 1997).

Šeima yra pirmoji natūrali visuomenės institucija, atsakinga už vaikų globą, socialinių įgūdžių, vertybių formavimą, kultūros perdavimą, emocinį šeimos narių palaikymą. Nesant natūralios, biologinės šeimos, šias funkcijas ir atsakomybę turėtų prisiimti globėjai ar vaikus globojančios institucijos.

Šeima yra daugiau negu vien teisinis, visuomeninis ir ekonominis vienetas, tai – meilės ir solidarumo bendruomenė, unikalios suderintos mokytis ir perduoti kultūrinėms, etinėms, visuomeninėms, dvasinėms bei religinėms vertybėms, kurios yra esminės jos narių ir visuomenės vystymuisi bei gerovei (Z. Bajoriūnas, 1993).

Mūsų šiuolaikinėje visuomenėje šeima vaidina svarbiausią vaidmenį vaiko ugdyme. „Bendra šeimos atmosfera, intensyviai formuojanti besivystančio vaiko asmenybę, akivaizdžiai priklauso nuo glaudaus visų šeimos narių kontakto. Motina suteikia galimybę pajusti žmogiškosios meilės intymumą, tėvas nutiesia vaikui kelią į žmonijos visuomenę. M. O. Švarco žodžiais tariant, motina mus atveda pas žmogų, o tėvas pas žmones“ (Taurienė, 1998 p.129).

Konkrečią šeimą apibūdina keletas parametrų:

- socialinis–kultūrinis, priklausantis nuo šeimos narių išsilavinimo ir dalyvavimo visuomeniniame gyvenime;

- socialinės–ekonominės šeimos narių materialinės sąlygos ir užimtumas;
- buitinės–higieninės gyvenimo sąlygos: buto įrengimas, gyvenimo būdas, higienos laikymasis;
- demografinis (šeimos struktūra) (Leliūgienė, 1997).

Šeimos ugdomosios – auklėjamosios veiklos efektyvumas labai priklauso nuo jos sudėties (pilna ar nepilna, narių skaičiaus), dorovinio bei psichologinio klimato, šeimos narių, visų pirma tėvų, socialinės orientacijos ir asmeninio pavyzdžio, jų bendrosios ir ypač pedagoginės kultūros, tarpusavio bendravimo ir bendravimo su vaikais laiko bei pobūdžio (Vaitkevičius, 1988).

Vaikų auklėjimas šeimoje – ne tik asmeninis tėvų reikalas, bet ir visuomeninės reikšmės dalykas. Čia formuojasi būsimasis pilietis, visuomenės narys. Kad ir kokius pradus vaikas iš mažų dienų įgis, didelė dalimi jie lems jo, kaip piliečio, savybes. Kita vertus, bendraudami su vaikais, tėvai ir patys tobulėja. Ypač turtėja suaugusiojo emocijos. Todėl vaikas šeimoje – ne priedas prie tėvų visuomeninių pareigų ir rūpesčių. Jis kartu ir tėvų tobulėjimo (ypač dvasinio) veiksnys, kuris itin aktualus dabar, kai gyvenimas visur kelia intelektą, užmiršta emocijas, nors jos ne mažiau svarbios žmogaus ir visuomenės gyvenime. Vaikų auklėjimas šeimoje veiksmingas todėl, kad šeima (intymi, daugelio funkcijų siejama grupė) formuoja asmenybę iš vidaus, o mokykla ir kitos ugdymo institucijos – iš išorės. Todėl vargu ar pavyks sukurti auklėjimo instituciją, prilygstančią gerai šeimai ankstyvajame vaiko amžiuje.

Šeimos socializacijos stilių (autoritarinį, demokratinį ar kitokį) sąlygoja tautinės tradicijos, visuomenės kultūra, socialinė priklausomybė, tėvų išsilavinimas. Nuo šeimos didelė dalimi priklauso, kaip vyksta fizinis, emocinis ir socialinis žmogaus vystymasis visą gyvenimą (Leliūgienė, 1997).

Optimalus šeimos mikroaplinkos sudarymas turi būti siejamas su demokratinio poveikio formomis:

- geranoriškais, partneriškais visų šeimos narių ryšiais;
- pagarbos ir pasitikėjimo apraiškų skatinimu;
- vaiko asmenybės kūrybiškumo ir autonomiškumo ugdymu;
- vaikų norų pastebėjimu ir jų paisymu;
- savarankiškumo bei iniciatyvos palaikymu ir kt.;

Vaikus supanti aplinka turi būti saugi ir stimuliuojanti, joje pagrindinis dėmesys skiriamas vaiko poreikiams įgyvendinti, o ne kontroliuoti jo elgesį (Jacikevičienė, 1999). XX amžiaus pabaigoje ir XXI amžiaus pradžioje šeimoje vyksta esminiai pakitimai, liečiantys tėvų – senelių santykius, vyro ir žmonos vaidmenis šeimoje. Ekonominės problemos, socialinė įtampa kaupiasi šeimoje, keičia jos gyvenimą, socialinę buitį, elgseną. Nyksta tradiciniai šeimos bruožai, daugėja

asocialių šeimų. Visuomenė kasdien didina šeimos atsakomybę, tuo tarpu vis mažėja socialinės pagalbos ir kitų paslaugų, faktiškai neskatinama didelė šeima.

Vaikų auklėjimas – tėvų pareiga. Deja, ne visi tėvai tai suvokia ir šią pareigą deramai atlieka. Viena iš vis dažnesnių šeimų problemų, turinčių labai daug įtakos visapusiškam vaiko vystymuisi, socialinių įgūdžių formavimuisi – skyrybos. Tobulėjant ir vystantis kultūrai, tėvų pareiga vaikams neretai mažėja, nyksta. Tai pastebima šeimų irimo atvejais. Yra ir kitų būdų, kai tėvai „atsikrato“ savo vaikų, be to, ne visi vaikai, gyvenantys šeimose, turi reikiamas augimo bei vystymosi sąlygas. Čia reikalinga rimta, sisteminga, giliai apgalvota valstybės politika ir visokeriopa parama bei kontrolė, kuri nepažeistų tėvų, šeimos teisių (Vaitkevičius, 1997).

Kaip pastebi I. Leliūgienė (1997), dabartinė šeima nuo ankstesniųjų laikų šeimos skiriasi emocinėmis – psichologinėmis funkcijomis. Nors šiuo metu tėvų – vaikų santykiai pasidarė kur kas emocionalesni, bet nuo to jie nesupaprastėjo, o atvirkščiai – tapo sudėtingesni: tėvų autoritetas ne visada vaidina pagrindinį vaidmenį. Didesnę laisvalaikio dalį vaikai praleidžia ne šeimoje, o bendraamžių tarpe; tai mažina tėvų įtaką.

Konas (1988) išskiria tokius vaiko socializacijos šeimoje mechanizmus:

- 1) nuobaudos ir paskatinimai, kuriuos panaudodami, tėvai siekia suformuoti atitinkamų normų sistemą;
- 2) vaiko identifikacija su tėvais;
- 3) tėvai, pažindami vaiko pasaulį, žinodami jo poreikius, problemas, formuoja jo savimonę ir asmenybę.

Viena nuo kitos šeimos skiriasi socializacijos mechanizmų turiniu. Yra šeimų, kuriose tėvai stengiasi ne tiek „formuoti“ vaiko asmenybę, kiek padėti jam individualiai vystytis, siekia emocinio artumo, supratimo. Kitose šeimose vaikas ruošiamas gyvenimui ugdant jo valią, mokant reikalingų ir naudingų dalykų. Kai kuriose šeimose dar siekiama visiškai kontroliuoti ne tik vaiko veiksmus, bet ir jo vidinį pasaulį, mintis, norus. Visose šiose šeimose vaikai geriau ar blogiau ugdomi, tačiau yra daug tokių šeimų, kuriose vaikai ne tik neprižiūrimi, bet auga antisocialinėje, kriminogeninėje aplinkoje. Tokiose šeimose pasireiškia paveldimoji degeneracija (psichinės ligos, emocinis bukumas) (Leliūgienė, 1997).

V. Mudrik (1994) socializacijos procese išskiria šias šeimos funkcijas:

- 1) fizinį ir emocinį žmogaus vystymąsi (Kūdikystėje ir ankstyvoje vaikystėje ši funkcija yra esminė, jos negali pakeisti jokie kiti socializacijos institutai. Vėliau šios funkcijos vaidmuo mažėja, tačiau išlieka svarbus);
- 2) lyčių psichologijos formavimą pirmuosius trejus metus (Šiuo požiūriu labai svarbus tėvo vaidmuo);
- 3) vaiko protinį ir kultūrinį vystymąsi;

- 4) socialinių normų įsisavinimą (Šeimos narių vaidmenys įsisavinami tik šeimoje);
- 5) vertybinių orientacijų formavimąsi;
- 6) socialinę-psichologinę pagalbą žmogui, nuo kurios priklauso savęs vertinimas, savigarba (Leliūgienė, 1997).

Pagal A. V. Matulionį (2002), šeima yra visuomenės ląstelė (maža socialinė grupė), svarbiausia asmeninės buities organizavimo forma, besiremianti santuokiniais ar giminystės ryšiais. Tėvų tikslas – mokyti vaikus tinkamai pasirinkti vertybes ir pagal jas konstruoti savo gyvenimą, užtikrinant vaiko raidos sąlygas.

Yra bandymų sisteminti veiksniai, nulemiančius vaikų socializaciją. Į šią sistemą įeina svarbios šeimyninio gyvenimo situacijos ir vaikų socializaciją nulemiantys veiksniai, šeimos narių pozicijos vaiko ir jį supančios aplinkos atžvilgiu. A. Juodaitytė (2003 (1), p. 229) pateikė trijų autorių – A. Davis, 1984; L. Klappmann, 1991; H. Rolf, 1980 – „Pokyčius vaikų socializacijoje nulemiančių veiksnių sistemą ir klasifikavimą“.

3 lentelė

Socializacijos veiksnių sistemos (Pagal Juodaitytę, 2003 (1))

Veiksnių sistemos	
1. Bendros socializacijos sąlygos:	a) visuomenės kultūros įtaka;
	b) socialinis–ekonominis teritorijos, kurioje gyvena šeima, statusas;
	c) įvykiai mokinio šeimoje;
	d) šeimos stabilumas;
	e) tėvo ir motinos statusas;
	f) sociokultūrinis šeimos gyvenimo fonas;
	g) socialinė–kultūrinė aplinka.
2. Šeimos struktūra ir šeimos konfigūracija, narių išsidėstymas:	a) šeimos struktūra;
	b) šeimos santykių pobūdis;
	c) šeimos integracija į bendruomenės gyvenimą;
	d) tėvų tarpusavio ryšiai.
3. Šeimos narių individualios savybės:	a) tėvų individualios savybės;
	b) šeimos narių asmenybių tipai.
4. Vaikų ugdymo stilius šeimoje:	a) vertybinės šeimos orientacijos;
	b) reikalavimų vaikams pobūdis;
	c) rūpinimosi vaikais specifika;

	d) tėvų ugdymo motyvacija;
	e) tėvų ugdymo būdai;
	f) tėvų naudojimosi valdžia ypatumai.
5. Ugdytinių polinkiai ir elgesys:	a) tėvai žino vaikų polinkius ir orientuojasi į juos;
	b) pedagogai žino vaikų polinkius ir orientuojasi į juos;
	c) pedagogai žino vaikų individualias savybes;
	d) pedagogai žino vaikų gebėjimus ir elgesio būdus;
	e) pedagogai žino vaikų motyvacijos ypatumus.
6. Vaikų charakteristikos ir elgesys kitose įstaigose:	a) šeimoje nežinomas vaikų elgesys;
	b) vaikų elgesys, pasireiškiantis tik mokykloje.

Šeima yra žmonių bendruomenė, kuri turi savo pareigas ir atsakomybę. Daugelis mokslininkų (Z. Bajoriūnas, 1997; K. Miškinis, 1993 ir kt.) teigia, kad šeima, kaip bendruomenė, atlieka tam tikras funkcijas. K. Miškinis (1993) šeimos funkcijas supranta kaip sutuoktinių ar kitų jos narių (vaikų, senelių) poreikių tenkinimą ir pareigų kitiems (tėvų vaikams ir pan.) atlikimą. Anot jo, bendriausia šeimos funkcija – siekti laimės; ji apima visą grupę kitų funkcijų:

- 1) žmonių giminės tęsimo;
- 2) vaikų socializacijos ir auklėjimo;
- 3) ūkinę ekonominę;
- 4) rekreacinę;
- 5) bendravimo;
- 6) seksualinių poreikių tenkinimo (K. Miškinis, 1993, p. 9).

Visos šeimos atliekamos funkcijos daro vienokią ar kitokią įtaką vaikų socializacijai. Tačiau svarbiausia vaikų socializacijos ir auklėjimo funkcija. Visuotinai pripažinta, kad socializuojantį poveikį turi ne tik (o kartais ne tiek) formalūs pamokymai, bet ir tėvų pavyzdys, bendras šeimos mikroklimatas.

2.2. Mokykla – formalios socializacijos veiksnys. Vaiko socializacija mokykloje

Žmogaus socializacija efektyviausia, kai pereinami visi jos etapai, pradedant mikrobendruomene – šeima ir baigiant makrobendruomene – visuomene. Vienas iš svarbiausių

socializacijos etapų yra mezobendruomenė – mokykla. Tai tarsi tiltas tarp šeimos ir visuomenės, todėl taip svarbu kalbėti ir apie pačią mokyklą.

Vaikui pradėjus lankyti mokyklą, į šeimos pradėtą socializacijos procesą įsitraukia ir mokytojai. Mokykla, atsakinga už valstybės švietimo politikos įgyvendinimą, yra pagrindinė socialinė veikėja, turinti galimybę užmegzti labai reikalingus ir reikšmingus partnerystės ryšius su tėvais. Mokykla sudaro sąlygas vaikams įgyti patirties, žinių, mokėjimų, įgūdžių, leidžiančių ugdytiniams deramai pasirengti sparčiai kintančiam gyvenimui.

Į mokyklą vaikas ateina iš šeimos, turėdamas nemažą socialinę patirtį. Mokydamasis vaikas, paauglys nenutraukia ryšių su šeima (mikroaplinka), visuomene (makroaplinka), kurios įvairiais amžiaus tarpsniais jį veikia nevienodai, bet ne mažiau už mokyklą (Vaitkevičius, 1995).

Mokyklos vaidmuo socializacijos procese yra išskirtinis, nes vaikas į šią aplinką patenka mažiausiai dešimčiai metų, per kuriuos sparčiai bręsta. Tikėtina, kad nuo mokyklinės socializacijos kokybės priklausys tolesnė socialinė individo kompetencija (Šapelytė, 2002).

„Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklos bendrosiose programose“ (2003) yra iškeltas šių dienų mokyklos tikslas – išugdyti asmenį, pajėgų savarankiškai bei kartu su kitais spręsti savo ir visuomenės gyvenimo problemas, pozityviai keisti Lietuvos tikrovę, kūrybingai atsakyti į šiuolaikinio pasaulio iššūkius, gebantį įprasminti savo gyvenimą prieštaringoje dabarties tikrovėje. Vienas iš ugdymo uždavinių yra stiprinti moksleivių pasitikėjimą savo jėgomis, iniciatyvumą, savarankiškumą, nusiteikimą imtis atsakomybės, nuostatą ir gebėjimą mokytis visą gyvenimą, tobulėti. Pradinio ugdymo tikslas, kaip nurodoma Bendrosiose programose ir išsilavinimo standartuose (2003) (Prieiga per internetą: <http://www.pedagogika.lt/standart/programos.pdf>) „išugdyti sveiką, aktyvų, kūrybingą, elementaraus raštingumo ir socialinių, informacinių, pažintinių, veiklos gebėjimų bei vertybinių nuostatų pagrindus įgijusį vaiką“.

Kai kurie specialistai tvirtina, kad mokykla yra pati sudėtingiausia organizacija, kokia tik egzistuoja (pagal Peras Dalinas; Hansas Günteris Rolffas. Iš <http://www.ipc.lt/liet/politika-leid-fjeldas.php>).

Pradinė mokykla yra viena žmogaus ugdymo sistemos grandžių, apimanti neilgą laiko tarpą. Tačiau mokymo sistemoje jai tenka išskirtinė vieta – čia „toliau įtvirtinami vaiko doros, intelekto, kultūros, patriotizmo ir kt. pamatai, kuriuos padėjo šeima ir lėmė jo prigimtis“ (Steponavičienė, 2003).

J. Ruškus (2000, p. 5) mokyklinę socializaciją apibrėžia kaip „visuminį vaiko paruošimą gyvenimui, <...> asmenybės vystymą(si), nukreiptą į individualybės formavimą visuomenei ir visuomenėje per mokymo(si) procesą konkrečioje institucijoje“.

Besimokančiojo socializaciją veikia ne vienas ar kitas veiksnys, bet visas jų kompleksas, ypatingas derinys. Broom L. (1992, p. 181) nurodo, kad „formalus švietimas yra svarbiausias socializacijos proceso veiksnys“. Pagrindinės švietimo funkcijos – mokymas ir lavinimas. Taip pat mąsto ir J. Vaitkevičius (1995), pateikdamas jaunimo socializavimo proceso schemą ir joje nurodydamas socializacijos veiksnius. Tuo tarpu G. Kvieskienė (2000) nurodo, kad socializaciją lemia mokymas ir auklėjimas.

L. Rupšienė (2000), analizuodama socializacijos problemas, nurodo susvetimėjimą su mokykla kaip desocializacijos veiksnį. Susvetimėjimą, pasak autorės, nulemia „tradicinės mokyklos“ ir „tradicinės pedagogikos“ trūkumai. Aiškindama šiuos terminus, L. Rupšienė nurodo, kad tradicinėje pedagogikoje giliai išsiskleidęs autoritarizmas, kai visa valdžia pedagogų rankose, o besimokantieji – tik paklusnūs vykdytojai, nušalinti nuo aktualių pedagoginio proceso problemų sprendimo. Susvetimėjimą su mokykla, autorės nuomone, lemia ne tik tradicinės mokyklos trūkumai. Ji iškelia ir vertinimo pažymiais, mokyklos mikroklimato, bendravimo problemas. Taigi

socializacijos veiksniai būtų: *palankus mokyklos mikroklimatas, efektyvus mokykloje vykstančių procesų valdymas, teisingas vertinimas, konstruktyvus bendravimas.*

Pasak J. Piaget, vaiko ir suaugusiojo mąstymas yra skirtingas. Vaikas nėra maža suaugusiojo kopija. Tyrimai rodo, kad maždaug iki 8–9 metų vaikams reikia neformalaus, neakademiško mokymo, nes jie dar negali logiškai, abstrakčiai mąstyti. Vaikai turi kuo daugiau žaisti ir veikti patys, nes „vaikystės periodo psichinių, socialinių pasiekimų realizavimas yra įmanomas tik per tam tikras veiklos sritis, visų pirma – per žaidimą, piešimą, konstravimą ir kt.“ (Juodaitytė, 2003(1), p. 111). Tai sąlygoja mokinio raidos ypatumai. Pasak J. Piaget, yra keturios vaiko pažinimo raidos stadijos:

- 1) sensomotorinė (nuo gimimo iki 2 metų);
- 2) ikioperacinė (nuo 2 iki 5 metų);
- 3) konkrečių operacijų (nuo 7 iki 11 metų);
- 4) formalių operacijų (nuo 12 iki 15 metų) .

Vadinasi, pradinių klasių mokinys pereina iš 2-osios į 3-iają stadiją: „6-7 metų vaikas išmoksta teisingai reaguoti į simbolių sistemas ir nekreipti dėmesio į suvokimo įspūdžius“ (Butkienė, 1996, p. 100). Konkrečių operacijų stadijoje vaikas gali atlikti įvairias logines operacijas su konkrečiais daiktais. Šio amžiaus vaikas pamažu pradeda spręsti klasifikavimo, grupavimo ir išdėstymo eilėje uždavinius, nors veikiančių dėsnių iki galo neįsisąmonina. Vaikui dar sunku abstrakčiai mąstyti, todėl jam reikia konkrečių pavyzdžių, kurie padėtų sudaryti mąstymo sąsajas.

Vaiko raidos etapų sekos negalima pažeisti – nei skubinti, nei lėtinti – vaiko galios turi skleisti natūraliai: ikimokykliniais metais per žaidimą, kurį pradinėje mokykloje papildo akademinis mokymas. „Išaiškinta, jog tiek vaikai, tiek ir suaugę efektyviai

mokosi tuomet, kai jiems sudaromos sąlygos aktyviai dalyvauti pažinimo procesuose, mąstyti, projektuoti, veikti“ (Juodaitytė, 2001, p. 61). Todėl svarbu, pasak J. Černiaus (1992), kad pirmaisiais metais mokymas vyktų per konkretų, tiesioginį patyrimą, per tiesioginius vaiko pojūčius, siekiant, jog kiekvienu momentu jis besimokydamas pasirengtų išmokti naujų, sudėtingesnių veiksmų ir suprasti naujų dalykų. Taip pamažu bus galima pereiti prie mokymosi per skaitymą, žodinių bendravimą. Svarbiausia, kad mokydami pedagogai paisytų vaiko amžiaus tarpsnių ir individualių galimybių, vidinių poreikių. Tada mokymasis teiks džiaugsmo, sudarys sąlygas skleisti vidinei vaiko prigimčiai, gėriui ir grožiui.

Moksleivių pažintiniam aktyvumui ir ugdymo efektyvumui turi įtakos mokytojų ir moksleivių sąveika. Labiausiai paplitusi frontali ir individuali sąveika, tuo tarpu didžiausias mokinių aktyvumas pasiekiamas esant grupinei sąveikai. Mokykloje mokiniams sudaromos sąlygos aktyviai bendrauti per žaidimus, visuomeninėse organizacijose, papildomo ugdymo renginiuose. Šių galimybių realizavimo pobūdis labai priklauso nuo sąveikos intensyvumo (Leliūgienė, 1997).

V. Lapeškieinė (1996) humanistine pavadino tokią mokyklą, kurioje viskas nukreipta ir į joje besimokantį, ir į joje dirbantį žmogų. Vertinama humaniška mokykla, siekianti padėti kiekvienam vaikui. Dabartinė mokykla – humanistinė, ji yra alternatyva tradicinei, diktatoriškai, nuo gyvenimo atitrūkusiai mokyklai. Daugumoje šiuolaikinių ugdymo koncepcijų mokykla pristatoma kaip atvira humaniška sistema, kurioje ugdymas remiasi „pedagogine koncepcija, integruoto vystymosi koncepcija, socialinio ugdymo koncepcija“ (Leliūgienė, 2004, p.269).

Mokykloje turi būti patenkinami esminiai vaiko poreikiai: jis turi būti gerbiamas, mylimas, jaustis saugus, vertinamas kitų ir turi išmokti adekvačiai vertinti save.

Mokykla pratęsia šeimos pradėtą vaikų ugdymo procesą socializuojant, „įauginant“ juos į visuomenę. Šį darbą mokykla sėkmingai atlieka tik glaudžiai bendradarbiaudama su šeima, tėvais, nepažeisdama šeimos, tėvų teisių, ateidama tėvams į pagalbą vaikų auklėjimo darbe (Vaitkevičius, 1997).

Mokykla daugiausia formuoja vaiko asmenybę, tačiau ji tik tuomet atlieka savo vaidmenį, kai jos darbo vaisius ir įtaką jaučia ne tik asmenybė, ne tik tam tikros visuomenės grupės, bet ir visuomenė. Tačiau viena mokykla bejėgė spręsti visas asmenybės ugdymo, visuomenės pažangos problemas. Todėl svarbu darbą derinti su kitų visuomeninių įstaigų (ypač švietimo) ir visos visuomenės, veikla, kad būtų išvengta antisocialinių apraiškų mokykloje ir kitose įstaigose.

Švietimas turėtų padėti kiekvienam moksleiviui tvarkyti savo asmeninį gyvenimą, aktyviai dalyvauti visuomenės gyvenime ir gerbti aplinką. Galima pasakyti, kad mokyklos tikslai nusakomi terminais *veiklos kompetencija* arba *gyvenimo kompetencija*, tai yra sugebėjimu grįžti savo gyvenimą šiomis kompetencijomis:

- 1) mokymosi kompetencija, t. y. gebėjimu išmokti;

2) socialine kompetencija, t.y. gebėjimu bendradarbiauti ir bendrauti, spręsti konfliktus ir sėkmingai veikti tarp žmonių;

3) dalykine kompetencija, t.y. gebėjimu išmanyti tam tikrus dalykus ar pažinimo sritis;

4) metodologine kompetencija, t.y. gebėjimu analizuoti situaciją ir būti susipažinus su teoriniais ir praktiniais metodais, kaip spręsti nepažįstamas problemas (Prieiga per internetą: <http://www.ipc.lt/liet/politika-leid-fieldas.php>).

Šiandien reikia keisti požiūrį į ugdymą, kuriant tarpusavio sąveiką. Tačiau realybėje vis dar „dominuoja mokslis, intelekto lavinimas, mokomųjų dalykų turinys, pasyvus tikrovės suvokimas. Pernelyg daug dėmesio lavinimo sferoje skiriama žinioms, įgūdžiams ir mokėjimams. Nepakankamai akcentuojamos vertybinės orientacijos, siaurinama praktinė, reali veikla, kūrybinis darbas, mažai padedama asmenybės savišvietai, protiniam vystymuisi. Auklėjimo srityje labiau akcentuojamas turinys (dorinis, pilietinis, estetinis ir t.t.), politizuoti tikslai ir pageidaujami rezultatai, bet mažai dėmesio skiriama asmenybei, bendravimui, socialinei veiklai, savivaldai, saviugdai“ (Stulpinas, 2002, p. 144). Ugdymo procese remiamasi formaliu mokymu iš vadovėlių, „neieškant ryšių su vaiko socialiniu patyrimu ir jo individualių galimybių plėtojimu(si)“ (Juodaitytė, 2003 (1), p. 251). Toks ugdymas neatitinka besikeičiančio pasaulio reikalavimų. Tad XX a. pabaigoje Vakarų pasaulyje tradicinį ugdymą pakeitė naujasis požiūris į mokinių ugdymą ir kartu į mokytoją. Naujasis požiūris remiasi humanistine filosofija (4 lentelė).

Tarybinio laikotarpio pedagogika buvo tapusi technokratine, kur nenagrinėta socialinių, kultūrinių sąlygų įtaka vaiko ugdymo procesams, šeimos kaip vaikai artimiausios sociokultūrinės aplinkos reikšmė jo socialiniam tapsmui bei darnos, vaikai palankios socialinės aplinkos kūrimo galimybės institucinio ugdymo sąlygomis. Viena svarbiausių XX a. laikotarpio vertybių, turinti ypač didelės reikšmės mokyklai, pedagogikai yra vaikystė.

4 lentelė

Tradicinės ir humanistinės švietimo sistemų palyginimas (Pagal Kočiūną, 1999)

Tradicinė švietimo sistema	Humanistinė psichologija besivadovaujanti švietimo sistema
<ul style="list-style-type: none"> ○ Tradicinei švietimo sistemai būdingas perdėtai reglamentuotas ugdymo procesas („mokyti reikia šitaip“ – mokytojui, „žinoti reikia šitai“ – moksleiviui), per daug dėmesio skirta žinioms, informacijai perduoti (mokytojas) ir priėmimo kokybės kontrolei (mokytojas → moksleivis). Šio ugdymo modelio vienintelis jėgos centras – mokytojas, jo nustatytos taisyklės – vienintelė galima 	<ul style="list-style-type: none"> ○ Šiuolaikinės psichologijos kryptis kelia naujos orientacijos prioritetus, ugdo moksleivio asmenybę. Humanistinės psichologijos svarbiausias tikslas – žmogaus vystymasis ir atsiskleidimas. ○ Pagrindinis mokyklos tikslas turi būti ne vien teikti žinias (be

<p>norma moksleiviui. Akivaizdu, jog tai atspindi minimalų pasitikėjimą arba dažniau nepasitikėjimą pačiu moksleiviu, jo galimybėmis pasirinkti pozityvius, naudingus tikslus ir elgesio būdus („nieko neišmoks be griežtos kontrolės“). Šioje situacijoje mokyklos santykius reguliuoja vien baimė. Taigi mažai reikšmės mokyklojebelieka demokratijai ir jos vertybėms.</p> <ul style="list-style-type: none"> ○ Moksleivis yra mokymo objektas, o ne subjektas, tad ir ugdyti visybišką asmenybę tokioje autokratiškai organizuotoje sistemoje yra neįmanoma. Geriausiu atveju vienpusiškai ugdomas intelektas, pamirštant, kad informacijos priėmimas, jo kokybė priklauso nuo priimančiojo nuostatų, jausmų arba, kalbant apibendrintai, mokytojo ir moksleivio santykių pobūdžio. 	<p>abejo, neneigiant jų vertės), bet ugdyti sugebantį pažinti žmogų. Žmogų asmenybe pirmiausia daro ne žinios, o jo santykis su kitais žmonėmis, aplinka.</p> <ul style="list-style-type: none"> ○ Humanistinės mokyklos svarbiausios grandys: vaikas (ne kaip mokymo objektas, o kaip mokymosi subjektas) ir mokytojas (ne vien žinių perteikėjas, o pirmiausia vaiko pagalbininkas). ○ Svarbiausia – padėti vaikui tapti kūrybiška, kritiška asmenybe.
--	--

Humanistinė pedagogika kritikuoja tradicinį ugdymą, pasak B. Bitino (2000), dėl pernelyg idealizuotos ugdytojo ir ugdytinių veiklos, dėl perdėto ugdytojo rūpinimosi vaikais, nesudarant jiems sąlygų patiems pasirūpinti savimi, dėl baimės suklysti, dėl ugdytojų manymo, kad jie viską žino, dėl konservatyvaus ugdymo turinio, sąlygojančio pedagoginį autoritarizmą.

Daugeliu atvejų materialus paskatinimas – vienintelis tinkamas mažų vaikų elgesio (bent jau pradžioje) paskatinimo būdas. Tačiau patirtis rodo, kad elgesys, kuris pasikeitė vien dėl materialaus paskatinimo, jo nesant palaipsniui retėja ir išnyksta, tuo tarpu socialinis paskatinimas – ko gero, vienintelis, kurį vaikas gauna jau ne mokymosi, žaidybinėse, o realiose gyvenimo situacijose. Būtent dėl šių priešasčių reikėtų stengtis materialų paskatinimą keisti socialiniu – t.y. palaipsniui nutraukti materialų skatinimą, taikant socialinį. Kitaip tariant, mokant svarbu pernelyg ilgai ar pernelyg daug nesiremti materialiu paskatinimu, nors jis gali būti neišvengiamas pradinėse mokymo stadijose.

Kad ir kaip būtų, realiame gyvenime toli gražu ne visuomet pastebimas ir įvertinamas tinkamas elgesys; tėvai, mokytojai, draugai tokio elgesio gali ir neskatinti arba reikiamu metu jų gali tiesiog nebūti. Todėl tikimybė, kad naujai išmokti įgūdžiai pasireikš realiame gyvenime, didėja tuomet, kai vaikai išmoksta įvertinti savo pačių elgesį ir save apdovanoti (paskatinti).

Mokykla po šeimos yra svarbiausia socializacijos institucija. Tačiau, anot L. Rupšienės (2000), mokyklos poveikis asmenybės socializacijai nėra visiškai tiesmukiškas. Mokykla kaip socializacijos institucija pati savaime nėra tobula. Joje egzistuoja nemažai veiksnių, tiesiogiai ar

netiesiogiai lemiančių vaikų nenorą mokytis. Be to, mokyklose vis dar vyrauja frontalus mokymas, grindžiamas tyliu darbo stebėjimu, būdinga ir tai, kad skirtingam aktyvacijos lygiui taikoma ta pati aktyvinimo technika. Mokytojai įpratę iš visų vaikų reikalauti vienodo elgesio.

Jeigu atsisakytume bent keleto išvardintų trūkumų, kurie dar labai stipriai veikia vaikų ir paauglių mokymąsi, galėtume be iliuzijų, bet optimistiškai žvelgti į mokyklos ateitį. Tačiau tradicinis ugdymas taip pat yra svarbi ugdymo proceso dalis, turinti ypatingą reikšmę pažintinių – intelektinių galių plėtrai.

Reikia pažymėti, kad mokykla, siekdama sėkmingos moksleivio socializacijos, daug ką gali padaryti iš anksto, ramiai apgalvoti, ar iš tiesų galimos įgyti kompetencijos asmeniškai priimtinos, reikšmingos. Kai moksleivis turi aiškius motyvus, jis būna imlesnis mokykloje įsitvirtinusioms normoms ir vertybėms, inovacijoms.

Socializacija žymiai sėkmingesnė, kai moksleivis žino, kokių tikslų siekiama mokymo procese, yra motyvuotas jų siekti; tikslai pateikiami kiekvieno didaktinio etapo pradžioje; suvokia tikslus kaip asmeniškai jam reikšmingus; tikslai yra pasiekiami, aiškūs, suprantami, išmatuojami, suderinti su moksleivio galimybėmis bei tarpusavyje. Kitas labai reikšmingas mokinio socializaciją lemiantis veiksnys – vaiko įtraukimas į dalyko turinio planavimą, nuomonės, siūlymų išklusymas.

Socializacijos aspektu svarbus yra turinio pateikimas. *Mokymo turinys* turi būti pateikiamas taip, kad jis atitiktų moksleivio žinių, mokėjimų ir įgūdžių lygį. P. Jucevičienės (1996) nuomone, medžiaga turi būti pateikiama *įdomiai* ir *nenubodžiai*, mokinius įtraukiant į aktyvią veiklą. Aktualus ir *pamokos laiko planavimas*. Labai svarbu, kad mokiniai jaustų, jog pamoka yra suplanuota, turi struktūrą. V. Rajeckas (1999, p.15), pabrėžia, kad siekiant sėkmingos socializacijos mokymo turinys turi *atitikti besimokančiųjų galimybes*.

Mokslinės literatūros analizė (Rajeckas V., 2002; Jovaiša L., 1994; Bernotas V., 1995; Šiaučiukėnienė L., 1997; Jucevičienė P., 1996 ir kt.) leidžia daryti išvadą, kad mokytojo ir moksleivio bendravimas yra reikšminga pedagoginės sistemos funkcionavimo sąlyga, nes jis abipusiais ryšiais susijęs su visais šios sistemos elementais: mokymo tikslais, mokymo turiniu, mokymo metodais bei organizacinėmis formomis, mokytoju ir moksleiviu. Demokratiškas, paritetiškumu, abipuse pagarba ir pasitikėjimu pagrįstas bendravimas „sudaro ugdytiniui sąlygas ramiai mąstyti, dirbti ir planuoti“ (Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklos bendrosios programos, 2003). Reikėtų sutikti su V. Rajecko (1999, p.14) nuomone, kad partneriškas moksleivio ir mokytojo bendravimas ugdymo procese yra mokymosi efektyvumo, o tuo pačiu ir sėkmingesnės socializacijos sąlyga.

Mokykla, kaip socializacijos institucija, pati savaime nėra tobula. Mokykloje „ugdytinis gali gauti tokį impulsą savikūrai, kuris nulems tolesnę jo gyvenimo sėkmę arba gali būti ir

priešingai: nuolat išgyvenamos nesėkmės, dažnos konfliktinės situacijos taps jo asocializacijos priežastimi“ (Rupšienė L., 2000, p.85). Mokykla – sudėtinga organizacija ir joje vykstančius procesus būtina valdyti. Kaip matyti iš aukščiau išdėstytos medžiagos, pedagoginės sistemos struktūrinių elementų organizacinė darba teikia galimybes valdyti tiek pačią sistemą, tiek jos struktūrinius elementus bei ryšius tarp jų.

2.3. Pedagogo kompetencijos ir asmenybė kaip socializacijos veiksnys

Gyvenimas, visa visuomenės raida, jos daugiametė patirtis akivaizdžiai patvirtino ypatingą mokytojo, jo veiklos vaidmenį – ne tik padėti perimti jaunajai kartai svarbiausias ir būtiniausias gyvenime žinias ir vertybes, bet ir elgesio, bendravimo su kitais žmonėmis patirtį, t.y. ugdyti pilnutinę, aukštos tautinės savimonės ir dorovės asmenybę. Nors šiuolaikinėmis sąlygomis jaunosios kartos ugdymui didžiulės įtakos daro masinės komunikacinės priemonės, ypač televizijos laidos, bet išlieka reikšmingas ir mokytojo vaidmuo – jis žymia dalimi yra jaunosios kartos asmenybės dvasinio pasaulio formuotojas, ypač tais atvejais, kai šeima rūpinasi vaiku ir bendradarbiauja su mokykla, mokytoju. Labai svarbi mokytojo atsakomybė, nes visuomenė, tėvai jam patiki tai, kas brangiausia – vaikus, t.y. savo viltį, savo ateitį (Rajeckas, 2004). Tėvai tikisi, jog jų vaikai mokykloje bus saugus bei deramai ugdomi. Kaip klasės lyderis, mokytojas yra atsakingas už klasės mikroklimatą (Butkienė, Kepalaitė. 1996).

Asmeninės savybės, požiūriai, įsitikinimai, vertybių skalė lemia pedagogo darbo kokybiškumą. Tyrimai įrodo, jog moksleiviams, ypač pradinių klasių, aktualiausias yra pavyzdys. Todėl noras mokytis susijęs daugiausia ne su dalyko turiniu, o su mokytojo asmenybe. Moksleiviai ir jų tėvai, žinoma, nori mokytojo, kuris juos galėtų suprasti, padėtų sėkmingai socializuotis.

Pradinėje mokykloje padedami daugelio dalykų pagrindai. Taigi čia daug lemia pirmojo mokytojo asmenybė. Nuo pirmojo mokytojo didžia dalimi priklauso klasės mikroklimatas, noras eiti į mokyklą, siekis gilinti ir plėsti savo žinias, mokėjimus, įgūdžius. Mokytojas turi suprasti, kad pagrindinis jo uždavinys – ne tik duoti vaikams žinias, bet ir veikti juos savo asmenybe, padėti moksleiviui pažinti save, suprasti, kas jis yra. Vaikai privalo žinoti, kad kiekvienas yra vertingas toks, koks yra. Mūsų pareiga – išmokyti vaiką gyvenime remtis savo privalumais, padėti jam augti asmenybe.

Šiuolaikinio ugdymo kontekste pedagogui reikalingos tokios asmeninės savybės „kaip domėjimasis, gebėjimas stebėti ir tyrinėti, kūrybingumas ir vaizduotė, intuityva ir jautrumas, bendravimas ir bendradarbiavimas, nuolatinis savęs tobulinimas“ (Jurašaitė, 2004, p. 14). Jis

turėtų vadovautis demokratinėmis, humanistinėmis idėjomis, orientuotis į tokios ugdomosios aplinkos kūrimą, kur jis ir jo ugdytinis galėtų maksimaliai atskleisti savo potencialą.

Iš tiesų mokytojas turi būti ypatinga asmenybė, pasižyminti tauriomis savybėmis. Visokeriopos pedagoginės veiklos pagrindas – pedagogine meile grindžiami mokytojo ir mokinių tarpusavio santykiai. Pedagogų meilės mokiniams kaip įgimtos savybės vertinimas akcentuojamas J. Laužiko (1993) darbuose. „Meilė mokiniams – tai pirmiausia humaniškas požiūris į kiekvieną mokinį kaip į mažą ar jauną žmogų, turintį individualių rūpesčių, troškimų, džiaugsmų ir sielvartų, tai nuoširdi pagarba jam, gebėjimas jį laiku pastebėti kaip vienintelį, nepakartojamą asmenį bendroje mokinių „masėje“, jį palaikyti ir iš jo pareikalauti. Tai – „širdies protas“, kurį mokiniai pajunta intuityviai” (Ruseckienė, 2001, p. 29). Tačiau pedagoginė meilė, pasak Jovaišos (1985), neturi nieko bendro su jaunimo paikinimu. Ji – geriausias pedagoginio takto kompasas, paskatinimų ir bausmių saikas. Į meilės mokiniams sąvoką, pasak Ruseckienės (2001), įeina ir kilniadvasiškumas, ir empatijos jausmas, ir dėmesingumas, ir tolerancija.

Be įgimtų savybių, mokytojas išstobulina ar įgyja daugelį žmoniškųjų savybių, susiformuoja vertybines nuostatas, iš kurių svarbiausios – dorovingumas, dvasingumas, humaniškas, demokratiškumas ir kt. Labai svarbūs asmenybės bruožai yra ir intelektualumas, plati erudicija, aukšta kalbos kultūra, išlavintas estetiškas skonis, nestandartinis mąstymas, natūralumas, savikritiškumas, takto jausmas, optimizmas, žodžių ir darbų vienovė bei daugelis kitų.

Gera pedagogo savijauta, nuostatos ir asmeninės savybės lemia galimybę rasti ugdomo erdvei, kurioje gali bręsti kūrybiška ir laisva asmenybė (Galkienė, 2003).

Mokytojo profesija yra labai sudėtinga ir reikšminga. Mokytojo darbo objektas yra augantis ir kas akimirka besikeičiantis žmogus. Pedagogas ieško būdų, kaip pažinti žmogų grupėje, visuomenėje, visuomenės istorinėje raidoje ir rasti priemones; daryti jam įtaką; padėti jam patekus į keblią padėtį, pritaikyti socialinėje aplinkoje; išmokyti jį, kaip grupės narį, subjektą pažinti aplinką, save ir pačiam socializuotis; netgi keisti aplinką atsižvelgiant į savo poreikius ir galimybes. Taigi ir jo atsakomybė didelė. Mokytojas visada yra prie savo tautos ateities pamatų. Jis visada tautoje ir valstybėje yra tai, kas teikia vilties (Butkienė, Kepalaitė, 1996).

Klasės vadovo realizuojami tikslai be galo įvairūs ir sudėtingi. Kadangi klasės vadovo uždavinys – ugdyti klasės bendruomenę, tai pagrindinis darbo tikslas – mokinių socialinės kompetencijos ugdymas ir vaiko socializacijos proceso garantija.

Psichologijos žodyne skaitome: „Individas perima socialinį patyrimą, kai yra ugdomas (t.y. tada, kai jį tikslingai formuoja kiti žmonės) ir tada, kai jį veikia įvairūs stichiniai, dažnai prieštaringi socialiniai veiksniai. Daugiausia socializaciją lemia mokymas ir auklėjimas“ (Sikorskytė-Voišnienė, 1997).

Būtent pradinėje mokykloje yra padedami sąmoningos, kritiškai mąstančios, gebančios laisvai ir prasmingai veikti kintančioje socialinėje ir kultūrinėje aplinkoje, plėtojančios savo pažinimo galias, be to, turinčios tvirtus moralinius pagrindus asmenybės pamatai. Aptardamas pradinių klasių mokytojo specialybę, T. Tamošiūnas (1998) turi savo specifiką: lyginant su dalyko mokytoju, pradinių klasių mokytojui reikia žymiai mažesne apimtimi išmanyti dėstomą dalyką, tačiau labiau pasižymėti pedagoginėmis ir psichologinėmis asmenybės savybėmis, kurios didele dalimi yra nekognityvaus pobūdžio. Be to, pradinių klasių mokytojui labai svarbu profesinis kryptingumas, pedagoginės veiklos motyvacija, profesiniai gebėjimai. Visuminę pedagogo kompetenciją pirmiausia ir apibūdina jo profesinis, pedagoginis ir psichologinis parengtumas.

Moksleivių pažinimas – viena pagrindinių ugdymo sąlygų. Mokytojai negali gerai dirbti, jei nedaug žino apie mokinį, todėl jie negali išsiversti be tėvų paramos, be įvairiapusio ir įvairiais lygiais vykstančio bendradarbiavimo.

Mokyklos bendruomenės narių tarpusavio sąveika ypatinga tuo, kad ji yra nukreipta į bendrą veiklą (Butkienė, Kepalaitė, 1996). Visos mokyklos sistemos elementų tikslas – užtikrinti, mokytojų ir mokinių sąveika būtų paremta teigiamais santykiais, nes nuo jų priklauso ugdymo proceso rezultatai. Todėl galime teigti, jog nuo mokytojo asmenybės, sugebėjimo spręsti kylančias problemas, jo darbo efektyvumo priklauso ir visos visuomenės progresas.

Kvalifikuotas mokytojas – tai ugdytojas suvokiantis savo misiją. Jis turi būti pagalbininkas, patarėjas, vedlys, padedantis vaikui augti, skleistis, tobulėti, besistengiantis pažinti kiekvieno vaiko individualybę, pasirinkti ir taikyti tinkamas ugdymo strategijas, gebantis sukurti klasėje psichologiškai saugią atmosferą, matantis mokinių ugdymo perspektyvą, profesionaliai organizuojantis ugdymo ir ugdymosi procesą, palaikantis ir stiprinantis vaiko galias, tinkamai vertinantis jo pasiekimus bei daromą pažangą ir t.t.

Mokytojas ir moksleivis mokymosi proceso metu realizuoja bendrą veiklą, todėl tikslinga aptarti reikalavimus, kurie keliami mokytojui ir moksleiviui, siekiant pastarųjų sėkmingos socializacijos. Išskirtinę vietą socializacijos procese J. Vaitkevičius (1995) skiria pedagogui, kuris „organizuoja mokinių veiklą – mokymąsi, su jais bendrauja, veda juos į gyvenimą, visuomenę, juos socializuoja“ (Vaitkevičius J., 1995, p.230). Mokytojas, kaip nurodo autorius, yra moksleivių rengimo gyvenimui, jų socializavimo subjektas ir nuo jo labai priklauso moksleivio pasirengimas tolesniam gyvenimui. Kaip pažymi L. Šiaučiukėnienė (1997, p.32), anksčiau besimokantysis buvo tik mokymo objektas, paklūstantis pedagogo valiai, kaupiantis informaciją, kurią egzaminų metu atkartoja. Šiandien moksleivis pats ieško informacijos, o mokytojas yra jo padėjėjas, konsultantas. Ryškėja kita mokytojo funkcija: *mokytojas – konsultantas*. Šiame kontekste negalima atmesti ir *mokytojo – informatoriaus* funkcijos reikšmės. Nuo mokytojo dalykinės kvalifikacijos priklauso, koks bus suformuotas dėstomo dalyko turinys, kokius tikslus

jis kels mokymo(si) metu, kokius darbo metodus ir darbo stilių jis pasirinktų. Mokytojas turi gerai išmanyti dėstomą dalyką, praktiškai pažinti mokymo programą. Jis turi ugdyti besimokančiųjų poreikį mokytis visą gyvenimą ir suformuoti atitinkamus įgūdžius. Tam reikalingi ir pedagoginiai gebėjimai. Taigi, ryškėja *dėstytojo – pedagogo* funkcija. Mokslinės literatūros analizė (Rudaitienė L., 1997; Žemaitaitis A., 1997, Jucevičienė P., 1998; Tidikis R., 1998 ir kt.) leidžia teigti, kad pedagoginei kompetencijai turi būti keliami tokie reikalavimai:

- didaktikos išmanymas, siekiant kvalifikuotai ir lanksčiai taikyti šiuolaikinius mokymo ir vertinimo metodus, būdus bei priemones, efektyviai ugdant moksleivius;
- psichologijos išmanymas, siekiant nustatyti individualius moksleivių poreikius bei potencines galias ir gebėjimus, optimizuojant jų panaudojimą mokymo procese;
- švietimo vadybos išmanymas, siekiant organizuoti pedagoginį procesą optimaliai panaudojant planavimo, organizavimo, vadovavimo ir kitas žinias.

Mokytojas pats privalo pasižymėti šiomis kompetencijomis, nes, kaip sakoma, ne žodis, o pavyzdys geriausiai moko ir ugdo. Juk „žmogus mokosi ne iš metodų, bet iš kito žmogaus – mokytojo“ (Lepeškievė, 1996, p. 43). Tad mokinys išmoksta atraddamas, o mokytojas turi sudaryti tam sąlygas.

Pasak B. Bitino (2000), kompetencija – daugiau negu drauge paimtos žinios, nuostatos, mokėjimai veikti. Kompetencija – tai, kas lemia gebėjimą įgytą išsilavinimą ir patirtį pritaikyti konkrečiai gyvenimo problemai spręsti.

„Švietimo gairių projekte 2003–2012 m.“ (2002) nurodomos šios mokytojų kompetencijos:

- nuolat mokytis ir padėti mokytis kitiems;
- kritiškai mąstyti ir ugdyti kitų kritinį mąstymą;
- spręsti šiandienos problemas ir mokyti jas spręsti kitus;
- būti atviram naujoms idėjoms, naujai patirčiai ir skatinti kitų atvirumą;
- susirasti bei kritiškai naudotis įvairių sričių žiniomis ir mokyti tai daryti kitus;
- būti kūrybiškam ir ugdyti kitų kūrybiškumą;
- pripažinti bei gerbti skirtynes ir mokyti tai daryti kitus;
- bendradarbiauti, dirbti komandoje ir mokyti to kitus;
- būti aktyviu pilietinės visuomenės nariu ir padėti tokiais tapti kitiems.

Siekdamas kompetentingumo savo veikloje, pedagogas privalo ne tik turėti pakankamai žinių, gebėjimų, pasižymėti tam tikromis asmeninėmis savybėmis, bet atsižvelgti į šiandieninio gyvenimo reikalavimus.

Ugdymo filosofija tiesiogiai daro įtaką visai ugdymo sistemai ir kartu reikalavimams, koks turi būti geras mokytojas. XX a. pradžioje imta akcentuoti, kad mokytojas ne tik „vadovas ar žinių perteikėjas, bet ir konsultantas, padėjėjas, koordinatorius, auklėtojas, tyrėjas, filosofas“

(Ušeckienė, 2003, p. 337). Nors šiandienos realybėje ne visada lengva išvengti išgalėjusių stereotipų, reikia stengtis nuolat rekonstruoti požiūrį į vaikų ugdymą ir kartu savo darbą.

Lietuvos švietimo sistema remiasi humanistine filosofija, todėl šiandienis gyvenimas verčia rekonstruoti pedagogo darbą, kritiškai vertinant pedagoga technokrata ir pasisakant už pedagoga humanistą (5 lentelė).

5 lentelė

Pedagogo technokrato ir humanisto palyginimas (V. Šernas, 1998)

Profesinė kompetencija	
Pedagogas technokratas	Pedagogas humanistas
Pedagoginio proceso organizatorius, autokratas. Jo mokiniai pasyvūs, be iniciatyvos.	Demokratiškas pedagoginis procesas. Jo mokiniai iniciatyvūs vykdytojai.
Egocentrisnis pedagogo stilius.	Konsultacinis pedagogo mąstymo ir darbo stilius.
Nėra ryšio su auditorija.	Kūrybingas mokytojas, gyvenantis tarp mokinių.
Profesiškai tobulėja, jei kažkas „prigriebia“.	Nuolat tobulėja, veikiamas vidinių ir išorinių sąlygų.
Jo mokiniai rengiami tik gamybai, komercijai. Jiems nesvarbu ekologija ir kita. Kitiems jie našta.	Mokiniai rengiami tarnauti žmonėms (ekologija, gerovė ir kt.). Jie moka suprasti kitus.
Jo mokiniai rūpinasi vien savimi; jie sunkiai bendrauja su geriau ar blogiau besimokančiais ir kt.	Mokiniai – geri žmonės, specialistai.
Jo mokiniai moka tik tuos darbus, kurių juos išmokė.	Mokiniai pajėgūs savarankiškai keisti profesiją, tobulinti kvalifikaciją.
Pedagogo erudicija vien techninė.	Plati pedagogo erudicija (techninė, mokslinė, humanistinė).
Jis egocentriškas: naudojami kultūros, civilizacijos laimėjimai.	Pedagogas inteligentas, kuris jaudinasi dėl tautos, visuomenės bėdų.
Skurdi dvasia, mažaraštis, sausas žmogus. Neugdomas mokinių dvasinės galios, gabumai, charakteris.	Įdomus žmogus, dvasiškai turtingas.

Pažinti ugdytinį – vienas svarbiausių reikalavimų, keliamų visiems pedagogams. Nuo to, kiek bus pažintas ugdytinis kaip asmenybė, priklauso ugdytojo darbo sėkmė. J. Laužikas (1974)

pabrėžia, kad ugdytojo – ugdytinio santykiuose viskas svarbu. Anot mokslininko, ugdytojui svarbu tiek asmenybės pažinimas, tiek ugdytinio mokymasis bei elgesys, profesijos pasirinkimas, tiek konkretus mokymosi pažangumas ir įvairūs kiti klausimai.

Mokytojas visais laikais tapdavo įvairių vertinimų taikiniu. Žinoma, visuomenė kelia tam tikrus reikalavimus mokytojui. Tai priklauso nuo amžiaus, ugdymo filosofijos, šalies nuostatų ugdymo atžvilgiu. Svarbūs buvo ir yra profesiniai mokytojo sugebėjimai, jo būdo savybės ir kt. Mokytojo asmenybės, jo turimų kompetencijų svarba yra akcentuojama, nes jis ugdo jaunąją kartą. „Mokytojas – tai asmenybė, daranti įtaką kitų žmonių asmenybės vystymuisi” (Vaitkevičius, 1995, p. 230), nes jis ne tik organizuoja ugdymą(si), bet ir veda mokinius į gyvenimą, į visuomenę – padeda mokiniams socializuotis.

2.4. Tėvų, mokytojų ir mokinių bendradarbiavimas – sėkmingos socializacijos veiksnys

J. Vabalas-Gudaitis pirmasis lietuvių pedagogikoje įtikinamai atskleidė žmonių sąveikos šeimoje, mokykloje, visuomenėje, gamtoje prasmę ir reikšmingumą, pabrėžė jos svarbą ugdymui (Vaitkevičius, 1988). Visavertę vaiko raidą laiduoja įvairių žmonių (tėvų, pedagogų, bendraamžių ir kt.), įvairių aplinkų (šeimoms, mokyklos ir kt.), skirtingų ugdymo sričių (akademinės, socialinės) sąveika. Nė vienas specialistas nėra pajėgus vienas patenkinti visapusiškų vaiko poreikių.

Augdamas ir bendraudamas su kitais žmonėmis, žmogus perima jų kalbą, mąstymo metodus, papročius, santykius su aplinka, kurioje yra jo šeima (Jacikevičius, 1995).

Socializacija – individo tapimas visuomeniniu žmogumi, asmenybe. Ji reiškiasi tuo, kad žmogus, gyvendamas žmonių bendrijoje, įsisavina jos papročius, patirtį, kalbą bei tampa tos bendrijos pilnavertis narys, pritampa prie visuomenės, gyvena ir dirba savo ir visuomenės labui (Leliūgienė, 2002).

„Vaiko socializacija – ilgas ir sudėtingas procesas. Kiekviena visuomenė, kiekviename vystymosi etape sukurianti tam tikrą socialinių ir dorovinių vertybių sistemą, elgesio taisykles, idealus, pirmiausia suinteresuota tuo, kad vaikas suvoktų tai ir, pavertęs savastimi, galėtų tapti pilnateisiu tos visuomenės nariu“ (Leliūgienė, 2002). Pastarąsias sampratas tikslinga praplėsti išryškinant tėvų vaidmenį bei tėvų, vaikų ir mokytojų bendruomenės reikšmę.

Šeima ir mokykla yra dvi pagrindinės ir svarbiausios vaikų auklėjimo institucijos. Šeimoje būsimoji asmenybė ne tik žengia pirmuosius gyvenimo žingsnius, bet ir stebi bei perima šeimos gyvenimo būdą, jos narių dorinę ir dvasinę kultūrą, elgesio normas, vertybines orientacijas, veiklos ir bendravimo su kitais žmonėmis pavyzdžius. Vaikui pradėjus lankyti mokyklą, į šeimos pradėtą socializacijos procesą įsitraukia ir mokytojai bei auklėtojai (Dapkienė, 1996). Mokyklą ir šeimą jungia vieningas ugdomasis objektas – vaikas. Todėl būtinas ir vienodais reikalavimais pagrįstas pedagoginis poveikis, vienoda dorinė pozicija.

Mokykla – sudėtinga sistema, su sudėtingais tarpusavio individų ryšiais. Svarbiausios ugdymo sistemos dalys – tėvai, mokytojai, mokiniai, kurie veikia vienas kitą. Šiuolaikinėje švietimo sistemoje, įgyvendinant demokratijos ir humanizmo nuostatas, bandoma naujai pažvelgti į pedagogo ir tėvų vaidmenį, tarpusavio santykius, bendradarbiavimo galimybes.

Teisus buvo S. Šalkauskis (1992), dar ikikarinėje Lietuvoje rašydamas, kad „mokykla iš esmės turi būti ugdymo atžvilgiu ne kas kita, kaip šeimyninio židinio padėjėja ir tęsėja. O jei taip, tai mokytojas turi būti iš tikrųjų patikimas ir įgaliotasis šeimos asmuo, kuris privalo ugdomąjį savo veikimą suderinti su šeimyniniu auklėjimu, tėvų suteikiamu vaikams“. S. Dapkienė (1996) kviečia įsiklausyti į „Reformos gairių“, „Bendrujų programų“ patarimus, į K. Miškinio (1999) raginimą „eiti į šeimą, ieškoti bendros kalbos su tėvais“.

Dabar mokykloje pabrėžiama bendradarbiavimo reikšmė: gebėjimas bendradarbiauti iškeliamas kaip vienas svarbiausių ugdymo tikslų ir jam įgyvendinti skiriamas ypatingas dėmesys. Ne vienas autorius samprotauja, kad mokytojai turi sustiprinti bendradarbiavimą su šeima. Pagaliau Lietuvos Respublikos Švietimo įstatymo 24 straipsnyje (2003) rašoma, kad pedagogai privalo „bendradarbiauti su auklėtinių tėvais sprendžiant vaikų mokymo ir auklėjimo klausimus“ (Prieiga per Internetą: http://66.102.9.104/search?q=cache:kFw0Vy4qjM4J:www.smm.lt/-teisine_baze/docs/istatymai/i1489.htm+%C5%A1vietimo+%C4%AFstatymas&hl=lt).

Labai svarbu pripažinti, gerbti ir palaikyti tėvų, kaip ugdytojų, vaidmenį. Tėvai žino vaiko charakterio ir asmenybės ypatumus, stipriausias ir silpniausias vaiko gebėjimų sritis. Pedagogams tereikia sugebėti pasinaudoti tėvų sukaupta informacija, patirtimi ir kartu siekti bendrų tikslų (Šalkauskis, 1992).

Tėvų dalyvavimas mokyklos veikloje laikomas vienu iš veiksmingai dirbančios mokyklos rodiklių. Diegiant naujoves, formuojant mokyklos strategiją, tėvų dalyvavimas gali būti labai naudingas. Jų nuomonė – pirminiai duomenys, nuo kurių reikia pradėti tobulinti mokyklos veiklą. Kiekvieno ugdytinio mokytojas yra svarbiausias saitas, sujungiantis mokyklą ir šeimą. Nuo jo bendravimo, sau keliamų tikslų priklauso, kokie santykiai bus užmegzti su šeima.

Tėvų ir mokytojų bendradarbiavimas apima ne tik mokykloje vykstančius procesus, bet ir tėvų bei vaikų santykius namuose, domėjimąsi švietimo sistemos galimybėmis, jos pokyčiais, savo teisių bei pareigų vaikų ugdymo atžvilgiu žinojimą.

Bendradarbiaujant tėvams ir klasės auklėtoju, iniciatyvos turėtų imtis klasės auklėtojas. Mokykloje turi jaustis bendradarbiavimo atmosfera, demokratiniai santykiai. Tėvų ir mokytojų bendradarbiavimą stabdo įsakinėjimas tėvams, moralizavimas, sarkazmas, kritika. Bendradarbiauti padėtų įdėmus klausymas, bandymas įsijausti ir suprasti, įvertinti situaciją, bendrų sprendimų priėmimas ir laikymasis.

Pedagogams labai svarbu pažinti šiuolaikinę šeimą, įvertinti socialinius pokyčius įvairiuose lygmenyse (Ališauskienė, 2002). Kuriant bendradarbiavimo santykius svarbūs geri

komunikaciniai įgūdžiai (šiltumas ir dėmesingumas; aktyvus klausymas; pritiriamasis reagavimas; bendras problemų sprendimas; specialių terminų ir edukacinio žargono, sunkiai suprantamo tėvams, vengimas). Nereikėtų tikėtis, kad tėvai supras visus specifinius terminus ar minimas teorijas. Šeimą reikia sutikti nuoširdžiai ir atvirai, vengti išankstinių nuostatų.

Bendradarbiavimas grindžiamas ne vienpusiška informacija, bet dalijimusi patirtimi. Būtent savo šeimos individualumą tėvai atsineša į mokyklos gyvenimą, todėl labai svarbu pažinti ir priimti šeimos požiūrį, patirtį ir stipriąsias puses. Tėvai mokykloje turėtų būti ne svečiai, o mokyklos bendruomenės nariai. Siekiant lygiavertės partnerystės, svarbu, kad ir mokytojai, ir tėvai remtųsi vienodais reikalavimais, vienoda doros samprata (Baranauskienė, 2000).

Mokytojų, mokinių, tėvų sąveika gali būti pozityvi, negatyvi arba apskritai gali jos nebūti. *Pozityvi sąveika* yra tada, kai mokiniai ir jų tėvai patenkinti pedagogo darbu, jo darbo metodais, o mokytojas – mokinių ugdymosi rezultatais, bendradarbiavimu su mokinių tėvais; mokinių tėvai gerai sutaria su mokytoju ir su savo vaiku. Tokie santykiai sudaro pedagoginio darbo esmę.

Negatyvi sąveika yra tada, kai viena iš grupių nusiteikusi priešiskai. Tarkim, mokytojai nepatenkinti mokiniais ar jų tėvais, mokiniai – mokytoju, savo tėvais, tėvai – mokytojais, savo vaikais ir pan. Negatyvią sąveiką gali pakeisti tik konstruktyvus dialogas. (G. Kazakevičius; S. Zakarienė; R. Gerasimovičienė. (Prieiga per internetą: <http://gimtasizodis.w3.lt/zinkev024.htm>).

Tačiau blogiausia, kai nėra jokios sąveikos, kai mokiniai ar jų tėvai visiškai ignoruoja mokytojus, kai mokytojai ignoruoja mokinį ar jo tėvus, kai nėra supratimo ir dialogo tarp tėvų ir mokinio. Tada iškyla grėsmė pozityviems santykiams – bendradarbiavimui.

Visiems santykiams daugiau ar mažiau yra būdingi konfliktai, teigiamos ir neigiamos emocijos, bet jeigu iškilus nesutarimams visos sąveikaujančios sistemos dalys bus motyvuotos išspręsti juos, sąveika nenutrūks.

Tėvai yra labai svarbūs ugdant vaiko kompetencijas ir patirtį. Galima pastebėti, kad kiekviena šalis Europoje turi būdų, kaip įtraukti tėvus į švietimo sistemą, kad jų dalyvavimas praturtintų ugdymo ir socializacijos procesus, gerintų jų kokybę. Lietuvoje darbai su tėvais taip pat teikiama vis daugiau reikšmės.

Bendradarbiaujant klasės auklėtojai ir tėvams mokyklos aplinkoje, naudojamos įvairios bendradarbiavimo formos. Jos priklauso nuo tėvų poreikių, galimybių bei pedagogų pasiruošimo ir sugebėjimo įtraukti tėvus. Darbo su tėvais formas reikėtų derinti prie jų galimybių, parenkant efektyviausias ir labiausiai atitinkančias ugdymo tikslus. Tėvų įtraukimas turėtų praturtinti vaikų ugdymo, socializacijos procesus ir gerinti jų kokybę.

Pasinaudodama S. Dapkienės knyga „Klasės auklėtojas ir tėvai – partneriai“ (2002) siūlau keletą mokytojų darbo formų, kurios turėtų padėti kurti tėvų, vaikų, mokytojų bendruomenę. Šie metodai ir formos padėtų užmegzti glaudžius tėvų, vaikų, mokytojų tarpusavio ryšius, kurti bendravimo ir bendradarbiavimo atmosferą, pereiti prie partnerystės. Čia gali padėti:

○ **Pokalbiai, individualios konsultacijos**

Bendravimas padeda vieniems kitus pažinti, geriau suprasti, pažiūrėti į problemas iš skirtingų pozicijų. Pagaliau bendravimas laiduoja ir saugumą – išsakoma nuomonė, diskusija neužklumpa iš netyčių, neleidžia kauptis nepasitenkinimui. Individualus pokalbis yra konsultacija, kurios metu teikiami patarimai, sprendžiamos asmeninės problemos.

○ **Įvairaus pobūdžio susirinkimai**

Mokykloje organizuojami susirinkimai gali būti labai įvairūs: visuotiniai, bendri, klasės, tam tikrų suinteresuotų grupių.

Bendri susirinkimai – tradicinis tėvų ir klasės auklėtojo bendravimo būdas, ne visada rezultatyvus. Tiesiogiai tėvai su klasės auklėtoju gali pabendrauti tik keletą minučių, tačiau tinkamai jiems pasiruošus galima vis labiau įtraukti tėvus į mokyklinį gyvenimą.

○ **Bendrų programų kūrimas ir vykdymas**

Mokytojų ir tėvų vykdomos programos gali būti labai įvairios – orientuotos į moksleivių sveikatos ugdymą, nusikalstamumo prevenciją, laisvalaikio užimtumą bei profesinį orientavimą ir panašiai.

○ **Tėvų mokymai: seminarai, paskaitos**

Gyvenime užsiėmimams, profesijoms yra ruošiamasi. Tačiau tėvais tampama be ypatingo pasirengimo. Mokytojai studijuoja vaikų ir paauglių vystymosi ypatumus, tėvai – ne.

Pagrindinis tėvų mokymo tikslas – suteikti tėvams patarimų, kaip ugdyti ir suprasti vaiką bei jo poreikius, kaip spręsti iškylančius bendravimo sunkumus, taip pat ieškoti efektyvesnių auklėjimo būdų.

○ **Mokyklos leidinys tėvams**

Tyrimai rodo, kad tėvai labai užimti. Negalėdami dažnai lankytis mokykloje, tėvai negauna išsamios informacijos apie tai, kas vyksta mokykloje. Šią problemą padėtų išspręsti mokykloje leidžiamas leidinys tėvams.

○ **Švenčių, renginių, išvykų organizavimas**

Bendrų renginių ir švenčių ruošimas gali suartinti mokytojus ir tėvus, paskatinti juos aktyviau įsijungti į mokyklinį gyvenimą. Kai kuriose mokyklose organizuojamos bendros sveikatingumo dienos, turistiniai žygiai, įvairios akcijos bei konkursai pagyvina ugdymo procesą, kuria mokyklos įvaizdį, leidžia tėvams susidaryti geresnį vaizdą apie mokyklą, kurioje auga ir mokosi jų vaikai.

- **Atvirų durų dienos mokykloje**

Tai vienas iš mokyklos pristatymo būdų. Kūrybingos ir iniciatyvios mokyklos Lietuvoje jau kurį laiką jį praktikuoja. Atvirų durų dienų mokykloje programa gali būti labai įdomi, nes joje numatomi ne tik oficialūs renginiai ir susitikimai, bet ir nuotaikingos vakaronės, konkursai, leidžiantys mokyklos bendruomenės nariams geriau susipažinti ir vėliau vieningai dirbti. Čia tėvai gali apžiūrėti vaikų mokymosi aplinką, jiems gali būti pristatomos mokyklos programos, galima bendrauti su mokykloje dirbančiais specialistais, diskutuoti, teikti siūlymus mokyklos veiklos tobulinimui.

- **Darbas mokyklos, klasių savivaldoje**

Mokyklos nuostatai numato, kad trečdalį mokyklos savivaldos sudaro tėvų atstovai. Mokyklos turėtų apgalvoti, kaip organizuoti savivaldos darbą, kad tėvų dalyvavimas joje netaptų tik formalus. Tėvų dalyvavimas priimant sprendimus, didina jų atsakomybę vėliau juos įgyvendinant.

Pasiekti gerų rezultatų šioje srityje padėtų ir kitos darbo su tėvais formos:

- **klasės auklėtojo, socialinio pedagogo lankymasis moksleivio šeimoje;**
- **klausimų – atsakymų vakarai (popietės);**
- **disputai;**
- **bendradarbiavimas su tėvais per pamokas** (Dapkienė, 2002).

Pradiniame ryšių užmezgimo ir bendradarbiavimo etape ypatingai efektyvūs yra pokalbiai, individualios konsultacijos, švenčių, renginių, išvykų organizavimas, atvirų durų dienos mokykloje, bendradarbiavimas su tėvais per pamokas. Plėtojant bendradarbiavimą naudingi gali būti įvairaus pobūdžio susirinkimai, bendrų programų kūrimas ir vykdymas, seminarai, paskaitos, darbas mokyklos, klasių savivaldoje.

Mokytojas – asmuo, kuris perduoda žinias, vertybes ir ugdo mokėjimus bei įgūdžius. Žinių, vertybių įsisavinimas labai priklauso nuo mokytojo ir mokinio tarpusavio sąveikos. Mokytojas turi išlaikyti teigiamus bei tamprius ryšius ir su kitais ugdymo sistemos bendradalyviais t.y. mokinių tėvais, mokyklos administracija, kitais mokyklos specialistais ir darbuotojais, kurie visi kartu turi bendrą tikslą – užtikrinti mokiniui tinkamas galimybes socializuotis visuomenėje.

Nepaisant mokymosi bendradarbiaujant apibūdinimų įvairovės, neginčytina, jog svarbiausias šio modelio bruožas – žinių įgijimas intensyvaus mokytojų ir mokinių bendradarbiavimo procese (priešingai tradiciniam modeliui, kuriame mokytojas pirmiausia atlieka informacijos perteikėjo (o mokinys – priėmėjo) vaidmenį). Čia mokymasis remiasi vaiko asmeniniu žinių lygmeniu, patyrimu ir supratimu. Iš to aiškėja ir naujas mokytojo vaidmuo –

sukurti bendradarbiavimui tinkamą aplinką. Bendradarbiaujant pasiekama gerų auklėjimo rezultatų:

- įveikiamas mokinių skirstymas į „pirmūnus“ ir „atsilikėlius“, pašalinama nesveika konkurencija ir priešiški santykiai;
- sudaromos sąlygos mokiniams pozityviai ir harmoningai identifikuotis, saviaktualizuotis, mokiniai geriau vienas kitą pažįsta, nuoširdžiau bendrauja;
- jie rodo daugiau dėmesio vienas kitam, įpranta teikti pagalbą tiems, kuriems jos reikia, formuojasi pozityvus klasės bendruomenės klimatas, nyksta tarpasmeniniai konfliktai... Visa tai turi ryškią teigiamą įtaką mokymosi kokybei, padeda rengti mokinius veiklai ir gyvenimui drauge su kitais (Bitinas, 1992, p. 24–25).

Šiuo metu mokykloje jaučiamas tėvų, vaikų bei mokytojų bendravimo ir bendradarbiavimo, aktyvios bendruomenės veiklos stygius. Jei mokytojai dar savotiškai „priversti“ dalyvauti šiame procese, tai tėvų ir vaikų atsakomybė beveik panaikinama. Jei tėveliai, kol jų sūnūs ar dukros dar pradinukai, mokykloje lankosi pakankamai dažnai, bendrauja tarpusavyje, tariasi su mokytoju, tai į vyresnių klasių mokinių tėvų susirinkimus ateina vienas kitas. Stebėjimai ir literatūros analizė rodo, kad tėvų, vaikų, mokytojų bendruomenės kūrimas turi būti pradėtas tada, kai vaikai ruošiami lankyti mokyklą. Į šios bendruomenės veiklą reikia įjungti visus klasės tėvus, nežiūrint jų padėties visuomenėje, išsilavinimo ar pragyvenimo lygio, nekreipiant dėmesio į vaikų gabumų, mokymosi motyvacijos laipsnį. Tai bus bendro darbo, bendro rūpesčio vaikais, bendrų renginių, švenčių ir poilsio pradžia. Šitokios bendruomenės buvimas tikrai pagerins vaikų mokymosi lygį, laisvalaikio užimtumą, ugdys savigarbos ir savisaugos jausmus, žinojimą, kad jie turi savo teises ir pareigas, kurių vykdymas arba nevykdymas bus įvertintas bendruomenėje.

Šiuolaikinė humanistinė pedagogika ir O. Jacikevičienės (1999) tyrimai rodo, kad organizuotai vaikų socializacijai ir personalizacijai reikia bendrų pedagogų, psichologų ir tėvų pastangų. Šių psichopedagoginių nuostatų įgyvendinimą reikia pradėti ankstyvojoje vaikystėje ir artimiausioje vaiko aplinkoje. Darbui su tėvais klasių auklėtojai turi būti pasiruošę. Norint į vaikų ugdymą įtraukti tėvus, reikia iširti jų poreikius, interesus, gebėjimus.

Tradicinius bendravimo su tėvais būdus reikia keisti naujais, ieškoti tokių veiklos formų, kurios praturtintų ugdymo procesą.

2.5. Vaikų laisvalaikis kaip socializacijos veiksnys

Laisvalaikis – tai tas laikas, kurį žmogus praleidžia pagal savo norus, pomėgius, kurio metu jis atsipalaiduoja, pamiršta kasdienius rūpesčius, pasisemia jėgų naujiems darbams. Šiandieninėje visuomenėje daug dėmesio kreipiama į laisvalaikio praleidimą, jo organizavimą ir

formas. Spartėjantis gyvenimo tempas, mokslo, kultūros, ekonomikos pokyčiai, bei naujų technologijų įdiegimas priverčia žmogų ieškoti naujų horizontų ne tik visuomeniniame gyvenime, bet ir poilsio bei laisvalaikio srityse. Žmogus tampa pasaulinės kultūros nešėju bei skleidėju, kurioje laisvalaikis traktuojamas kaip svarbus auklėjimo, kūrybos ir pramogų šaltinis. Pasak A. Paplausko–Ramūno (1996), XX amžiuje žmogiškoji būtis yra fragmentiška, ji apsupta mašinų bei naujausių technologijų, ir laisvalaikio galimybė yra nukreipta atkurti prarastą žmogiškosios būties pilnatvę.

Dabartinės lietuvių kalbos žodyne (2002, p. 351) aiškinama, kad „laisvalaikis – laisvas nuo darbo laikas“. Sociologijos požiūriu laisvalaikis – tai ne laikas, kurio metu žmogus yra laisvas nuo pareigų, bet tai toks laikas, kai jis gali užsiimti neprivaloma veikla, suteikiančia jam dvasinį bei fizinį pasitenkinimą. Tai laikas, skirtas protinių ir fizinių galių vystymui, socialinių poreikių patenkinimui. Taigi, galima teigti, kad laisvalaikis

- o tenkina socialinius, fizinius asmenybės poreikius;
- o suteikia galimybes įvairiapusiam asmenybės vystymuisi;
- o didina asmens išsilavinimo lygį;
- o aktyviai veikia darbo laiką.

Laisvalaikis – „laikas, naudojamas individualiems poreikiams ir interesams tenkinti. Skiriamas neorganizuotas ir organizuotas laisvalaikis. Laisvalaikis turi didelę reikšmę asmenybės tobulėjimui arba jos regresijai. Todėl tiek organizuotas, tiek neorganizuotas laisvalaikis – pedagoginė problema“ (Jovaiša, 1993, p. 107).

Svarbu ne tik konstatuoti, kaip leidžiamas laisvalaikis, bet ir sudaryti modelius, kaip geriau jį praleisti. Kadangi žmonijos ateitis siejama su jaunąja karta, labai svarbu išmokyti vaikus sumaniai planuoti ir turiningai leisti laisvalaikį. Laisvalaikis gali būti panaudotas pozityviems ir negatyviems tikslams įgyvendinti. Anot A. Paplausko-Ramūno (1996), laisvalaikis, kuris tarnauja blogiui, yra blogas; laisvalaikis, kuris ugdo neigiamą charakterį, yra ydingas; laisvalaikis, kuris formuoja nedorą sąžinę, yra nusikaltimas. Todėl svarbiausia siekti, kad laisvalaikis tarnautų gėriui, kad padėtų ugdyti visapusišką, dorą, sąžiningą asmenybę.

Pozityvios laisvalaikio praleidimo formos padeda asmenybei doroviškai tobulėti, sudaro sąlygas kūrybinių galių plėtotei, bendravimo kultūros ugdymui. Laisvalaikis tenkina pozityvius tikslus tik tuomet, kai jis tinkamai organizuotas. Tai reikia padaryti atsižvelgiant į pomėgius, poreikius bei galimybes. Vaikų laisvalaikį dažniausiai organizuoja jų tėvai ar mokytojai, tačiau laikui bėgant, patys vaikai imasi iniciatyvos organizuoti savo laisvalaikį.

Laisvalaikio organizavimas vyksta keliais lygiais (Kvieskienė G., Mockevičienė D., 2002):

1. Šeimoje organizuojamas laisvalaikis. Laisvalaikio praleidimo formos priklauso nuo šeimos amžiaus, tėvų ir vaikų amžiaus, šeimos sudėties, gyvenamosios vietos, sveikatos, ekonominės situacijos bei papročių.

Šeimos laisvalaikio praleidimą galima suskirstyti į kelis ciklus:

1) Jauna šeima, kurios vaikai dar maži, rūpinasi kūdikio priežiūra, todėl jos laisvalaikio praleidimo formos gana ribotos: pasivaikščiojimai, poilsis prie jūros ar kurorte

2) Jaunos šeimos, turinčios vaikus ikimokyklinukus, laisvalaikis įdomesnis. Didžioji laisvo laiko dalis skiriama mažųjų interesams. Tai: vaikiški koncertai, cirkas, vaikiškų knygelių skaitymas, pasivaikščiojimas parke, poilsis tose vietose, kuriose sukurtos rekreacinės paslaugos vaikams.

3) Šeima, kurios vaikai jau pradinukai. Šis ciklas labai panašus į antrąjį, tik dauguma tėvų nebegali prižiūrėti vaikų visą dieną, vaikai iš mokyklos grįžta anksti ir būna namuose vieni. Dauguma tėvų stengiasi, kad taip neatsitiktų, todėl vaikai lankosi papildomojo ugdymo institucijose, kur gali ne tik praleisti laisvalaikį, bet ir plėtoti savo pomėgius. Veiklą šiame vaikų amžiaus tarpsnyje daugiausia parenka tėvai, demokratiško auklėjimo šeimose tėvai padeda vaikams pasirinkti vienokio ar kitokio pobūdžio laisvalaikio praleidimo formas. Šiame cikle jau labai svarbu, kokią laisvalaikio praleidimo koncepciją turi tėvai. Jeigu šeimoje tėtis ir mama niekuo nesidomi, neskatina vaikų domėtis kokia nors veikla, tai vaikų pasivaikščiojimais gryname ore tampa vienintele laisvalaikio praleidimo forma, o draugai – pagrindiniai moralės normų formuotojai. Būtent šiuo laikotarpiu labai svarbūs draugai ir žaidimai. Sunku nustatyti ribą, kada pasivaikščiojimai lauke ir susitikimai su draugais (kai daugiau nėra ką veikti) tampa negatyvaus elgesio pradžia.

4) Ketvirtas ciklas šeimai sunkiausias, nes paaugliai dažniausiai nenori, kad veikla jiems būtų „primesta“. Jie patys renkasi, kuo užsiimti. Paauglių sprendimams didelę įtaką daro tai, kokią laisvalaikio praleidimo patirtį jie jau turi, kaip ją vertina artimieji. Nors ir neturi laiko, tėvai privalo kuo daugiau dėmesio skirti savo vaikams, stengtis būti kartu, surasti bendras abiem pusėms patinkančias laisvalaikio praleidimo formas. Šiame cikle laisvalaikio praleidimas sunkiai kontroliuojamas, tačiau gerai organizavus šią kontrolę, galima sumažinti daugelį paauglių padaromų nusikaltimų.

2. Mokykloje organizuojamas laisvalaikis. Vaikai mokykloje atlieka privalomas pareigas, t. y. įgyja žinių, mokėjimų, įgūdžių. Formuojant požiūrį į mokyklą, didelę įtaką turi šeima. Kokia ta įtaka bus, priklauso nuo to, kiek šeima iki tol yra „investavusi“ į mokslą. Vaikai, kuriems nesiseka mokslai, jaučia diskomfortą, jiems nesmagu prieš draugus ir mokytojus; save blogiau vertinantys vaikai savo poreikius ir nuomonę linkę išreikšti maištaudami. Tokie vaikai savarankiškai ieško būdų, kaip patenkinti poreikį būti reikšmingam, gerbiamam, mylimam, bendrauja su panašaus likimo draugais, dažnai su rizikos grupės vaikais, kurių elgesys

antisiocialus. Šitoje situacijoje išryškėja, koks svarbus popamokinis užimtumas arba papildomas ugdymas. Svarbu vaikams, kuriems „nesiseka mokslai“, surasti galimybę išreikšti save kitoje veikloje, pavyzdžiui, sporto būrelyje ar kt. Lankydami užklausinės veiklos būrelius, vaikai gali įrodyti savo gebėjimus prieš pažangius bendraklasius. Įvairiausi užsiėmimai skatina pasitikėjimą savimi, teigiamą savęs vertinimą. Išreikšdamas save ir patenkindamas savo kūrybinius poreikius, vaikas išmoksta gerbti save ir aplinkinius. Vaikai turi aiškiai matyti, kad pozityvi veikla ir užimtumas – tai kelias į visuomenės pripažinimą. Tačiau mokykloje organizuojamas užimtumas dažniausiai orientuotas į gabius ir žinias papildyti siekiančius moksleivius.

3. Įvairios valstybinės ir nevalstybinės institucijos vaikams ir jų tėvams taip pat teikia labai svarbias paslaugas. Tai pagalba tėvams, siekiant vaikų laiką organizuoti taip, kad jis būtų kuo įdomesnis, turiningesnis, kad vaikai galėtų tobulintis ir atskleisti savo talentus, užsiimti saviraiška ir kad „nesišlaistytų gatvėmis“.

Papildomojo ugdymo institucijos turi galimybę užimti tuos vaikus, kurie sunkiai pritampa mokykloje, kuriems reikia individualios kūrybinės veiklos, todėl svarbu, kad jos būtų prieinamos, kad skleistų informaciją apie savo veiklą. Pastaraisiais metais papildomojo ugdymo institucijų padaugėjo, tačiau jas lankančių vaikų skaičius sumažėjo, nes dažnai užsiėmimai jose yra mokami. Kad organizacijos galėtų tenkinti vaikų poreikį naudotis jų papildomojo ugdymo veikla, reikalinga valstybės parama (Kvieskienė G., Mockevičienė D., 2002).

Laisvalaikis gali būti organizuotas ir neorganizuotas. Organizuotas laisvalaikis siaurąja prasme – tai klasės auklėtojo organizuota popamokinė veikla. Ją auklėtojas organizuoja atsižvelgdamas į savo mokinių amžių, poreikius, interesus, klasės mikroklimatą. Toks organizavimas pratina ugdytinius naudingai leisti laisvą laiką, tobulėti. Teigiamai vertinamas toks laisvalaikis, kai mokinys gilinasi į kurios nors mokslo, meno, technikos srities dalykus, sportuoja, keliauja, lanko parodas, spektaklius, skaito knygas, dalyvauja meno saviveikloje. Dalyvavimas įvairių būrelių, klubų veikloje mokiniams sudaro galimybes parodyti tai, ką jie sugeba, ir būti įvertintiems. Tai skatina vaiko pasitikėjimą savimi, teigiamą požiūrį į darbą, norą tobulėti, ieškoti prasmingų laisvalaikio praleidimo būdų. Neorganizuotas laisvalaikis gali daryti neigiamą įtaką mokiniams, ypač tais atvejais, kai jie patys renkasi laisvalaikio praleidimo formas, atsižvelgdami tik į bendraamžių nuomonę, kuri ne visuomet daro teigiamą įtaką.

Pasak švietimo ir mokslo ministro A. Monkevičiaus (2003), „labai svarbu užimti vaikus laisvu po pamokų metu – tiek mokykloje, tiek kitose švietimo ar kultūros įstaigose. Kūrybiška veikla apsaugo mokinius nuo neigiamų įtakų. Skatintina iniciatyva, kai mokyklos po pamokų, savaitgaliais, moksleivių atostogų metu leidžia vaikams naudotis kompiuterių klasėmis, sporto salėmis ir aikštytais“ (Vijeikytė, 2004, p. 7).

Galima išskirti du laisvalaikio leidimo aspektus. Vienas iš jų teigiamas, susijęs su vaiko tobulėjimu, formuojantis pozityvias pažiūras, dorovines vertybes. Tokia pozicija, tikriausiai, visų

tėvų tikslas. Visi savo vaikus nori matyti kultūringomis asmenybėmis. Tačiau negalime paneigti ir antrojo, neigiamo, laisvalaikio aspekto, kuris siejasi su amoraliais poelgiais, devaluojančiais dorovines vertybes ir skatinančiais asmenybės degradavimą. Visuomenė stengiasi šito išvengti, todėl yra vykdomos įvairios prevencijos programos, kuriami projektai. Galima paminėti kryptingo užimtumo, narkomanijos prevencijos programas ir kt.

Ne paslaptis, kad didelę įtaką šiuolaikiniam jaunimui daro Vakarų kultūra, spartus technologijų tobulėjimas. Mokiniai vis labiau domisi kompiuteriniais žaidimais ir kitais panašiais užsiėmimais. Jiems įdomu, kai filmuose smurtaujama, rodomas žiaurus elgesys. Elgesio ir bendravimo kultūrai laiko nebelieka. Teatrų, parodų, koncertų lankymas dabartiniam jaunimui siejasi su nuoboduliu, neįdomiu laisvalaikio leidimu. Kai kurie tėvai taip pat nerodo iniciatyvos nuvesti vaiką į koncertą, parodą, spektaklį. Šis faktas parodo ir pačių tėvų požiūrį į kultūrą, meną, tradicijas. Auklėtojai yra labiau suinteresuoti skatinti savo auklėtinių kultūrinį augimą, puoselėti kultūrinės, dorovinės vertybes, tačiau neretai jie susiduria su mokinių apatija, nenoru, kartais netgi priešišku.

Žmogus veikia aplinką, o ši nuolat veikia žmogų. Kiekvienas žmogus per dieną patenka į įvairias socialines padėtis (šeimoje, mokykloje, darbo kolektyve, tarp draugų) ir atlieka skirtingus vaidmenis. Taip atsiskleidžia žmogus, jo charakteris, jo sugebėjimas socializuotis, atliekant skirtingus vaidmenis, kai nevienoda padėtis visuomenėje (Vaitkevičius, 1995).

Kultūros perdavimo funkcijas atlieka daug įvairiausių organizacijų: teatrai, muziejai, parodų salės, koncertinės organizacijos, saviveikliniai klubai ir kt. Tačiau vertėtų nepamiršti ir mokyklos, kuri ne tik ugdo jauną žmogų, bet atveria duris, jei ne visiems bendruomenės nariams, tai bent ugdytinių tėvams.

Jungtinių Tautų konvencijos 31 straipsnis teigia, kad „Valstybės dalyvės pripažįsta vaiko teisę į poilsį ir laisvalaikį, teisę dalyvauti žaidynėse ir jo amžių atitinkančiuose pramoginiuose renginiuose, laisvai dalyvauti kultūriname gyvenime ir kurti meno kūrinius“.

Socializacija ypač produktyviai vyksta papildomojo ugdymo, organizuoto laisvalaikio metu, todėl atviros mokyklos, klegančios vaikų stovyklos ne tik padėtų pozityviai vaikų socializacijai, bet ir realiai sumažintų prievartos tiek prieš vaikus, tiek iš vaikų pusės, faktus. Tai svarbus mūsų valstybės uždavinys (Sakalas, 1999).

Šiuo metu Lietuvoje veikiančių institucijų sistema turi didesnę ar mažesnę įtaką vaikų laisvalaikio kultūros plėtotei, skirstoma į *formalaus*, *neformalaus* bei *informalaus* papildomojo ugdymo pobūdžio institucijas.

Formalaus papildomojo ugdymo institucijose ugdymas – tikslingas ir prognozuojamas, tam tikrais standartais apibrėžtas formalusis ugdymas. Formaliojo papildomojo ugdymo programos tvirtinamos steigėjų ir šias programas baigusiems, užtikrinamas tam tikras valstybinis

standartas. Tai specializuotos muzikos, meno, dailės, choreografijos, teatro, sporto mokyklos, neakivaizdinės dalykinės – specializuotos ar sekmadieninės tautinių bendrijų mokyklos.

Anot G. Kvieskienės (2000), šios institucijos be papildomo ugdymo galėtų teikti nepilną vidurinį išsilavinimą, sudaryti galimybes vaikams, neturintiems mokymosi motyvacijos, studijuoti tik tam tikrus jo polinkius atitinkančius dalykus, joms turėtų būti privaloma organizuoti sveikatingumo, prevencines, vaikų vasaros socializacijos ir kt. programas ne tik savo, bet ir regioninio mokyklinio amžiaus vaikams.

Neformalaus papildomojo ugdymo institucijose ugdymas – pasižymi tikslingu poveikiu, tačiau nėra taip griežtai apibrėžiamas ir prognozuojamas. Čia veikla organizuojama konstruktyviai ir kūrybiškai bendradarbiaujant. Tai profilinei moksleivių gamtamokslinio, techninio ir meninio ugdymo centrai, moksleivių turizmo centrai, vaikų klubai, laisvalaikio organizavimo centrai, stacionarios ir kt. vaikų poilsio stovyklos ir kt.

Informalųjį ugdymą vykdančių institucijų ugdymas ypatingas tuo, kad žmogus veikiamas visos sociokultūrinės aplinkos. Tai muziejai, kultūriniai paminklai, artimoji kultūrinė aplinka, bibliotekos, skaityklos, kompiuterių kabinetai, parodų salės, standai, informaciniai centrai, TV, radijo laidos, laikraščiai, žurnalai, kita informacinė medžiaga.

Neabejotina, kad ir papildomas ugdymas – socializacijos požiūriu reikšmingas veiksnys. Socialinių tyrimų instituto (2004) duomenimis: „Lietuvos gyventojai ypač susirūpinę vaikų ir jaunimo kultūriniu gyvenimu. Dažniausiai siūloma organizuoti daugiau įvairių būrelių vaikams, įvairiais renginiais sudominti daugiau jaunimo. Patraukliausios vaikų ir jaunimo užimtumo ir laisvalaikio formos – sportas, mokyklos būreliai ir renginiai, mažiau patrauklios – įvairios pramogos (diskotekos ir pan.), profesionalaus meno renginiai, skirti vaikams ir jaunimui, interneto kavinės, kompiuteriniai žaidimai, įvairios mokomosios, švietėjiškos programos bei kultūros centro mėgėjų meno užsiėmimai“ (Prieiga per internetą: <http://www.sti.lt/europa/Vdalis.pdf>).

Papildomo ugdymo sistema turi funkcionuoti taip, kad vaikas galėtų (G. Kvieskienė, 2000, p. 55):

- papildyti, gilinti, plėtoti gebėjimus, įgyjamus nuoseklioje švietimo sistemoje (gimnazijoje, licėjuose, jaunimo mokyklose ir kt.) arba kitose formaliose ugdymo institucijose;
- siekti visapusiško išsilavinimo;
- stiprinti motyvaciją, ruošdamasis ekonominei veiklai, darbinei ar profesinei karjerai, įgydamas pasirinktų darbinių gebėjimų;
- per meninę, techninę, sportinę ar kitokią veiklą realizuoti saviraiškos poreikį;
- brandinti tautinę ir kultūrinę savimone;

- ugdytis kaip socialinis subjektas: laisvai, nevaržomai bendrauti su savo vienminčiais, jaunesniais ar vyresniais už save, įvairių tautybių, įsitikinimų ir polinkių žmonėmis.

Vaikų papildoma veikla organizuojama pagal bendruosius švietimo sistemos principus, tačiau ji yra reikšminga ir reikalinga tiek, kiek yra prasminga pačiam vaikui ir jo paties laisvai pasirinkta, t. y. jis aktyviai ir savanoriškai šioje veikloje dalyvauja.

S. Dapkienė (1998) išskiria tokias papildomojo ugdymo formas ir metodus:

- šventės;
- žaidimai;
- neakivaizdinės kelionės;
- labirintai;
- mugės;
- viktorinos;
- konkursai;
- vakarai ir vakaronės;
- rytmečiai ir popietės;
- filmų, spektaklių, parodų aptarimai;
- ekskursijos, turistiniai žygiai, išvykos, kelionės;
- etiniai pokalbiai;
- disputai.

Vienos mokyklos tomis pačiomis riboto finansavimo sąlygomis sugeba geriau plėtoti papildomą ugdymą, kitos tai daro prasčiau. Hipotetiškai teigtina, kad papildomo ugdymo, socializacijos požiūriu sėkmė bei efektyvumas didžiaja dalimi priklauso nuo tos organizacinės kultūros, kurioje jis yra įgyvendinamas: pedagogų kvalifikacijos, vadybos pobūdžio, mokyklos vertybių ir kt.

Labiausiai paplitusios mažiau naudingos moksleivių laisvalaikio praleidimo formos: TV žiūrėjimas, bendravimas su draugais, vaikščiojimas po miestą. Ir čia vaikas gali gauti naudos.

Kaip teigia D. Augienė (2002, p. 5), „bendravimas su bendraamžiais suteikia vaikams galimybę išmokti konstruktyviai spręsti konfliktus ir stiprinti tarpusavio ryšius. Geri santykiai su bendraamžiais apsaugo nuo įvairių stresų, daro teigiamą įtaką socialinės kompetencijos raidai, t. y. jie yra labai svarbus kontekstas, kuriame formuojasi pagrindiniai vaikų socialiniai įgūdžiai“. Galima sakyti, jog mokykloje yra per mažai socialinės erdvės laisvai vaikų sąveikai su pedagogais ir su bendraamžiais. Goleman (2001) manymu, socialinis neprisitaikymas jaunesniame mokykliniame amžiuje leidžia prognozuoti, kad vaikas ateityje turės prisitaikymo ir elgesio sunkumų.

Būdami su draugais, vaikai užsiima įvairia veikla, o ypač daug žaidžia. Žaidimas – tam tikra veiklos forma, kurioje atkuriamos įvairios tikrovės ir žmonių veiklos sritys, todėl jo metu

perimamas patyrimas, geriau susipažįstama su gamta ir socialine tikrove. Žaidimas padeda ugdyti žmogaus intelektą, emocijas, dorovę, vaikai mokosi bendrauti, formuojamas valingas jų elgesys, spartėja vaiko socializacija. Žaidimas – augančios asmenybės pagrindas, pradžia, be kurios nebūtų įmanomas specialesnis ir platesnis mokymasis mokykloje (Indrašienė, 2004).

Pasak V. Indrašienės (2004), nors daugelis autorių žaidimą apibūdina kaip laisvą ir spontanišką vaiko veiklą, tačiau, L.Vygotskio manymu, žaidimas yra valingo elgesio, dorovės ugdymo mokykla. Vaidmens realizavimas reikalauja paklusti taisyklėms, veiklos normoms. Būtent vaidmuo atskleidžia vaikui taisyklės esmę, ji tampa suprantama vaikui.

Žaidimas – maloniausia veikla, nes vaikai žaidžia tik tai, kas jiems patinka. Šis bendravimo būdas labiausiai atitinka pradinukų amžių, jų psichinę raidą, norą judėti, pažinti aplinkinį pasaulį, aktyviai jame dalyvauti. Žaidimas tinka įvairiomis progomis. Žaisti galima klasėje, mokyklos kieme, gamtoje, namuose ar svečiuose (Kučinskas, 2000).

Mokytojai gali padėti organizuoti laisvalaikį, sudomindami mokinius užklasinę, popamokine veikla, pasiūlydami vaikams jų amžių bei poreikius atitinkančius laisvalaikio praleidimo būdus. Suaugusieji neturėtų palikti moksleivių vienu su apsisprendimo teise – ką veikti laisvu laiku. Patarimai ir neperdėta suaugusiųjų priežiūra padeda mokiniams įprasti tinkamai organizuoti savo laisvalaikį (Dapkienė, 1998, p. 13).

3. VAIKŲ SOCIALIZACIJAI PALANKIŲ SĄLYGŲ SUDARYMO FORMALIOJE IR NEFORMALIOJE UGDYMO APLINKOJE EMPIRINIS TYRIMAS

3.1. Tyrimo organizavimas ir metodai

Tyrimo tikslas.

Empiriškai ištirti vaikų socializacijai palankias sąlygas ir būdus neformalioje namų aplinkoje, vasaros atostogų metu. Empiriškai ištirti pedagogų rekonstrukcines galimybes vaikystės ugdymo sampratoje.

Tyrimo uždaviniai:

- Atskleisti vaikų vasaros socialinį-educacinį reikšmingumą suaugusiems.
- Išsiaiškinti vasaros atostogų socialinį-educacinį reikšmingumą vaikams, socialinės patirties plėtros galimybes vasaros atostogų metu.
- Nustatyti esminius vasaros reikšmingumo sampratos skirtumus suaugusiųjų ir vaikų kultūrose.
- Išsiaiškinti, kaip pradinė klasių pedagogai supranta socializaciją.
- Išnagrinėti pedagogų refleksiją apie savo darbą, analizuojant jų požiūrį į vaikystės fenomeną bei socializacijos veiksnius.
- Pateikti pedagogų rekonstrukcinio mąstymo galimybes, numatyti gaires, kaip būtų galima socializacijai sudaryti dar palankesnes sąlygas formalioje ir neformalioje ugdymo aplinkoje.

Empirinio tyrimo metodai.

Atliekant tyrimą buvo analizuojami studentų, vaikų ir jų tėvų *pokalbiai-interviu* (naudojama Juodaitytės (2002) parengta socialinė-pedagoginė studija „Vaikai vasarą savo tėvų namuose: vaiko situacija ir socialinės patirties reikšmingumas“ (2 priedas) taikant turinio (*content*) analizę.

Anot R. Tidikio (2003), kontent-analizės metodas „yra socialinės informacijos turinio kiekybinė analizė. Bendriausia prasme kontent-analizė yra technika, leidžianti objektyviai ir sistemiškai išnagrinėjus teksto ypatybes, daryti patikimas išvadas“ (Tidikis, 2003, p. 498).

Vadovaujantis šios analizės principais, tekste yra randami, identifikuojami leksiniai-semantiniai vienetai. Leksiniu-semantiniu vienetu gali būti sakinio dalis, sakinytis arba keli sakiniai. Leksiniai-semantiniai vienetai reiškia, kad toje konkrečioje teksto dalyje yra kažkokia prasmė, kažkas norima pasakyti. Jie grupuojami pagal panašumą, o vėliau įvardijami. Taip buvo

struktūruojamas visas pokalbis-interviu. Grupių pavadinimai tampa struktūrinėmis prasminėmis nagrinėjamo reiškinių ašimis, kategorijomis, (3 priedas).

Socialinė-pedagoginė studija susideda iš 10 dalių, kurios sudarytos iš 61 klausimo.

Pirmoji dalis: studento, atlikusio studiją, prisiminimai apie vaikystę.

Antra dalis: susipažinimas su vaiko daiktine, buitine, kultūrine aplinka lankantis jo tėvų namuose.

Trečia dalis: pokalbis su vaiku namuose.

Ketvirta dalis: pokalbis su vaiko tėvais. Orientaciniai klausimai pasiūlomi (1 priedas).

Penkta dalis: pokalbis su vaiku. Orientaciniai klausimai pasiūlomi (1 priedas).

Šešta dalis: surinktos medžiagos apibendrinimas pagal šias temas:

- o Studento, atlikusio studiją, vasara tėvų namuose.
- o Vaiko daiktinė, kultūrinė aplinka namuose.
- o Tėvų požiūris į vaikų atostogas ir į jų poreikius vasaros atostogoms.
- o Vaikų darbas namuose ir jo ugdomoji reikšmė.
- o Tėvų elgesio su vaiku namuose pobūdis: priežiūra, kontrolė, bausmės (savarankiškumo skatinimas, teigiamo elgesio įgūdžių stiprinimas ir kt.)
- o Vaikų požiūris į atostogas vasarą tėvų namuose.
- o Vaiko santykiai su namiškiais, draugais, kaimynais.
- o Suaugusiųjų požiūris į vasaros reikšmingumą vaikams.

Septinta dalis: socialinę-pedagoginę studiją atliekantis asmuo aprašo, kaip vaiko įgytą patyrimą galima panaudoti situacinio mikromokymo(si) projektuose.

Aštunta dalis: pasiūlymai tėvams ir vaikams.

Devinta dalis: išpūdžiai apsilankius vaiko namuose.

Dešimta dalis: apibūdinama vaiko situacija vasarą jo tėvų namuose.

Apklausa būdu tiriamos nuostatos, nuomonės, žinios (Merkys, 1995). Pagrindinis informacijos rinkimo metodas – *anketa*, apimanti teoriniu aspektu aptartus dalykus. Sudarytoje anketoje (4 priedas) yra 157 klausimai, pagrindą sudaro uždaro tipo klausimai ir maža dalis atviro tipo. Tyrimo anketą galima skirstyti į penkis konstruktus (1 lentelė).

1 lentelė

Anketos sudarymo konstruktai

Eil. Nr.	Konstruktai	Turinys
1.	Demografinis konstruktas.	Siekta išsiaiškinti respondentų lytį; išsilavinimą; kur jis įgytas; pedagoginio darbo stažą; kvalifikacinę kategoriją;

			darbo vietą; mokyklos, kurioje dirba, tipą; mokinių skaičių klasėje; veiksnius, kurie pasikeitė per paskutinius jų darbo metus; didžiausią įtaką turinčių veiksnių kaitai reikšmingumą bei dažniausius kvalifikacijos kėlimo būdus.
2.	I.	Pedagogų turimos žinios apie socializacijos sampratą, jos esmę.	Siekta išsiaiškinti, ką pedagogai žino apie socializaciją; kuriai socializacijos sampratai labiausiai pritaria; kaip vertina pagrindinius socializacijos uždavinius vaikystėje; ką mano apie socializaciją veikiančius asmenis ir socialines struktūras; kokios yra mokykloje socializacijai palankios sąlygos.
3.	II.	Pedagogų turima informacija apie socializacijos veiksnius vaikystėje.	Tirta, kiek informacijos pedagogai turi apie savo ugdytinius. Pateikti įvairūs aktualūs veiksniai sėkmingam ugdymo procesui ir prašyta nurodyti, kokia informaciją turi pedagogai apie konkrečius veiksnius. Jie sugrupuoti į veiksnių sistemas: bendros socializacijos sąlygos; šeimos struktūra ir šeimos konfigūracija, narių išsidėstymas šeimoje; šeimos narių individualios savybės; vaikų ugdymo stilius šeimoje; ugdytinių polinkių ir elgesio ypatumai; vaikų charakteristikos ir elgesys. Visa ši informacija yra būtina pedagogui, kad jis galėtų padėti vaikui ne tik mokytis, bet ir plačiąja prasme socializuotis visuomenėje.
4.	III.	Pedagogų kompetencijos vaikystės tipų sampratoje.	Tirta, kaip pedagogai vertina vaiką ir vaikystę, nes nuo to priklauso ugdymo kokybė. Šį konstrukta sudaro du blokai: pirmasis skirtas išsiaiškinti mokytojų požiūrį į vaikystę – jiems pateikti teiginiai apie „tobulą“, „netobulą“ ir „netikrą“ vaikystės tipus; antrojo bloko teiginiais siekta ištirti ugdymo pobūdį – ar jis vyksta vaikystę vertinant ar neigiant.
5.	IV.	Pozityvios pedagoginės aplinkos sudarymas	Šį konstruotą sudaro keturi teiginių-klausimų blokai: pirmuoju apibendrintai tirta pedagogų kompetencija, kada jie įsivertina save (kaip dažnai studijuoja valstybės dokumentus, kelia kvalifikaciją, derina savo reikalavimus su tėvų reikalavimais, atsižvelgia į ypatingus ugdytinių poreikius ugdymo procese, informuoja tėvus ir t.t.). Antrojo bloko klausimynu siekta ištirti tendencijas, kurios atspindi, kaip mokytojai padeda vaikams socializuotis visuomenėje: dalyvaudami ar slopindami (atsidėkoja ar baudžia už tam tikrą

			<p>elgesį; apdovanoja ir baudžia simboliškai ar materiališkai; skatina vaiko savarankiškumą ar paklusnumą; svarbiausi vaiko ar suaugusiojo norai ir pan.). Šios tendencijos aktualios, nes atspindi ir darbo su moksleiviais pobūdį: įsakinėjimą, kontrolę, pagarbą autoritetui ar bendradarbiavimą, stimuliavimą, saviraišką. Trečiasis klausimų blokas leidžia iširti, ar pradinių klasių pedagogai plėtoja pagrindines vaikų kompetencijas (socialinę, komunikavimo, pažinimo, mokėjimo mokytis, kūrybos ir sveikatos). Ketvirtuoju klausimų bloku tirta, kaip dažnai mokytojai domisi vaiko santykiais su draugais, jo kompetencijomis, laisvalaikiu, ar stengiasi gauti žinių apie pozityvią pedagoginę aplinką, ar įtraukia į jos kūrimą vaikui artimus žmones.</p>
--	--	--	---

Tyrimo anketa sudaryta, remiantis teorine literatūra. Demografinės tyrimo dalies klausimai yra nominaliniai ir dalies – skaliniai, o pagrindinės tyrimo dalies klausimai yra ranginiai.

Tyrimo duomenys buvo apdoroti kompiuterinėmis programomis SPSS. 8.0 (Statistical package For Social Science) ir Windows Microsoft Exel.

Atsižvelgiant į tyrimo temą „Pedagogų rekonstrukcinių kompetencijų vaikystės fenomeno sampratoje empirinis tyrimas“ ir į tyrimo tikslą buvo pasirinkta *kiekybinė atvejo studija*.

Šiam tyrimui buvo pasirinkta atvejo studija, nes, kaip pažymi I. Luobikienė (2004), remdamasi Theodorson ir Theodorson, *atvejo studija* yra socialinio reiškinių tyrimas per visišką individualaus atvejo analizę. Tai *empirinis tyrimas*, tyrinėjantis to meto (vienalaikį) reiškinį jo realaus gyvenimo kontekste, kai ribos tarp reiškinio ir turinio nėra pakankamai aiškios. Tyrime gali būti panaudoti įvairūs įrodymo šaltiniai.

K. Kardelio (2002) nuomone, vieno atvejo tyrimą, kaip savarankišką tyrimo formą, nuo kitų skiria ne metodai, o dėmesys individualiam, atskiram atvejui. Jo nuomone, giliam atvejo tyrimui būdinga tai, kad surenkama gana daug duomenų, išreikštų žodžiais, vaizdais, daiktais, kartais – skaičiais. I. Luobikienė (2004; 62) taip pat pripažįsta, kad atvejo studijai galima naudoti *kiekybinį tyrimo tipą*. Ji teigia: „...jie taip pat gali naudoti ir klausimynus arba kiekybinius duomenis. Tai reiškia, kad atvejo studija nebūtinai yra kokybinė technika, nors daugelis atvejų studijų yra išskirtinai kokybinės“.

Buvo pasirinktas kiekybinis, o ne kokybinis tyrimas, nes kiekybinis tyrimas visada yra pozityvesnis už kokybinį. A. Valackienės (2004) nuomone, kiekybiniame tyrime svarbu aprašyti

tai, kas objektyvu, realu, ir bandyti tai paaiškinti. Kiekybinių tyrimų paskirtis – patvirtinti esamą (hipotetinį) faktą ar jo nepatvirtinti.

Tyrimo laikas.

2004-2005 ir 2005-2006 mokslo metai.

Tyrimo dalyvių imtis ir tyrimo vieta.

Apklausoje (pokalbyje-interviu) dalyvavo įvairių Lietuvos miestų (Alytaus, Kauno, Kėdainių, Marijampolės, Naujosios Akmenės, Tauragės, Šakių, Šiaulių) ir rajonų studentai (n=45), vaikai (n=45), ir jų tėvai (n=45). Iš viso šioje apklausoje dalyvavo 135 žmonės. Tyrimas buvo grindžiamas savanoriškumo ir iš dalies anonimiškumo principais. Anonimiškumu siekta gauti autentiškus, atvirus atsakymus. Stengtasi, kad išsakyti teiginiai nebūtų nulemti pašalinių asmenų, jų nuostatų, o atspindėtų konkretaus tiriamojo nuomonę.

Pagrindinės vaikų charakteristikos pateiktos 2 lentelėje.

2 lentelė

Kokybinio tyrimo imties charakteristika (n = 45)

Lytis															
Mergaitė								Berniukas							
Skaičius (n)				Procentai (%)				Skaičius (n)				Procentai (%)			
32				71				13				29			
Klasė, kurioje vaikas mokėsi															
I		II		III		IV		V		VI		VII		VIII	
Skaičius (n)	Procentai (%)	Skaičius (n)	Procentai (%)	Skaičius (n)	Procentai (%)	Skaičius (n)	Procentai (%)	Skaičius (n)	Procentai (%)	Skaičius (n)	Procentai (%)	Skaičius (n)	Procentai (%)	Skaičius (n)	Procentai (%)
4	9	9	20	4	9	10	22	10	22	3	7	2	4,5	2	4,5
Šeimų gyvenamoji vieta															
Miestas						Nedidelis miestelis				Kaimas					
Skaičius (n)			Procentai (%)			Skaičius (n)		Procentai (%)		Skaičius (n)			Procentai (%)		
33			73			6		13,5		6			13,5		

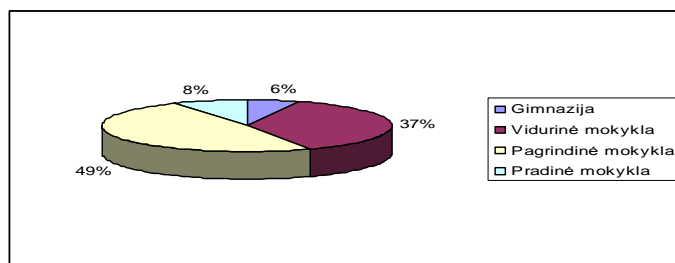
Pastaba. 1 respondentas (2 %) nenurodė klasės.

Duomenys (1 lentelė) rodo, kad tyrime dalyvavo žymiai daugiau mergaičių (71 %) negu berniukų (29 %). Taigi, galima daryti prielaidą, kad tyrime vyrauja mergaičių nuomonės, nes jų, naudojant socialinę-pedagoginę studiją, buvo apklausta daugiau.

Iš 1 lentelės matyti, kad apklaustieji vaikai mokėsi I-VIII klasėse. Daugiausiai apklausta IV ir V klasės mokinių (po 22 %) ir II klasės mokinių (20 %), vyrauja miesto tipo šeimos (73 %).

Apklausti Šiaulių universiteto, edukologijos fakulteto magistrantūros studijų pakopos neakivaizdinio skyriaus I kurso studentai (n=45). Pripažintos galiojančiomis visos 45 socialinės-pedagoginės studijos.

Anketinėje apklausoje raštu dalyvavo 119 Šakių rajono pradinėjų klasių mokytojų. Tyrimui buvo paruoštos ir išdalintos 124 anoniminės anketos.

1 pav. Mokyklos, kurioje dirba pedagogai, tipas (%)

Didžioji dalis apklaustųjų dirba pagrindinėje mokykloje, didelė dalis mokytojų dirba vidurinėje mokykloje, maža dalis – pradinėje mokykloje ir mažiausia dalis – gimnazijoje (1 pav.). Tyrime dalyvavę pedagogai turėjo pažymėti savo darbo vietą. 48,7 % respondentų dirba kaime, 26,9 % - miesto tipo gyvenvietėje ir 24,4 % - mieste.

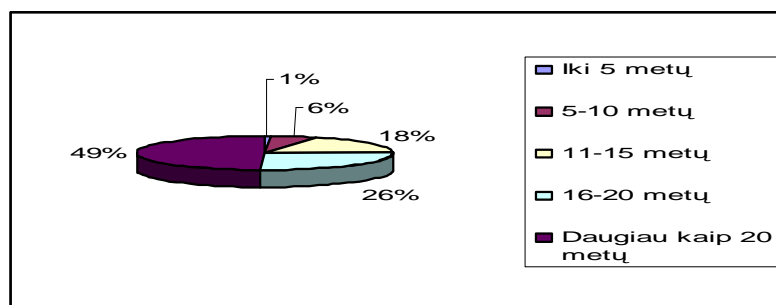
Iš 3 lentelėje pateiktų duomenų matyti, kur apklaustieji pedagogai įgijo išsilavinimą:

3 lentelė

Institucijos, kuriose pedagogai įgijo išsilavinimą (%)

ŠPI (procentais)	ŠU (procentais)	VPU (procentais)	MPM (procentais)	KU (procentais)	APM (procentais)	Kita (procentais)
45,4	26,9	11,8	7,6	5,0	1,7	1,7

Didžiąją dalį, t.y. 97,5 %, respondentų sudaro moterys ir tik 2,5 % vyrų. Dauguma pedagogų, t.y. 89,2 %, turi aukštąjį pedagoginį išsilavinimą, 9,2 % - specialųjį vidurinį pedagoginį išsilavinimą, 0,8 % - aukštąjį nepedagoginį išsilavinimą ir 0,8 % - specialųjį vidurinį nepedagoginį išsilavinimą. Didžioji dalis apklaustų pedagogų yra įgiję vyresniojo mokytojo kvalifikacinę kategoriją – 84,0 %, 13,5 % turi mokytojo metodininko kvalifikaciją ir 2,5 % yra mokytojai.

2 pav. Pedagoginio darbo stažas (%)

Pedagoginis respondentų stažas matyti 2 pav. Daugiausia pedagogų – 49 % – turi jau daugiau kaip 20 metų darbo stažą, 26 % mokytojų turi 16-20 metų pedagoginio darbo stažą, 18 % turi 11-15 metų stažą, 6 % mokytojų turi 5-10 metų darbo stažą ir tik 1 % - stažą iki 5 metų.

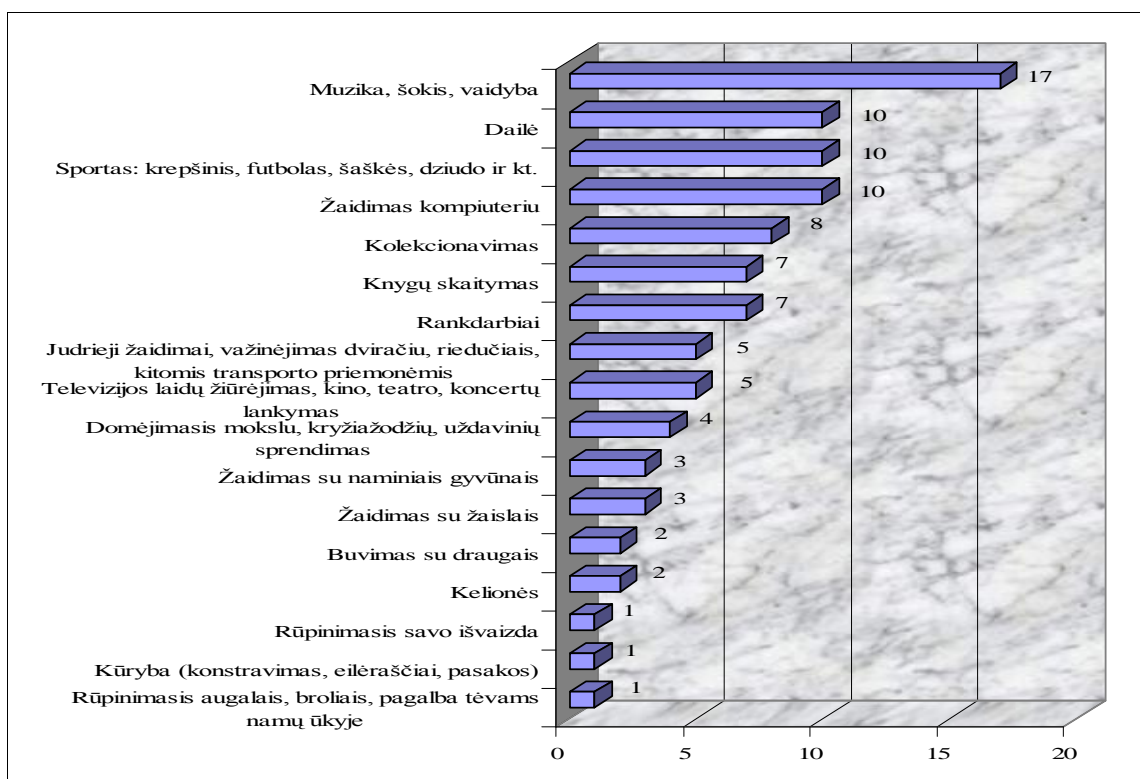
Tyrimo dalyvavę pedagogai turėjo pažymėti, kiek vaikų yra jų mokomose klasėse: 32,8 % mokytojų nurodė, kad jų klasėse mokosi 16 – 20 vaikų, 29,4 % pažymėjo, jog dirba su 11 – 15 vaikų grupėmis, 20,2 % respondentų dirba su mažiausiomis mokinių grupėmis, kur mokosi iki 10 vaikų, 15,1 % mokytojų pažymėjo mokantys 21 – 25 vaikų ir tik 2,5 % pedagogų dirba su didelėmis klasėmis, kur mokosi 26 – 30 vaikų.

3.2. Tyrimo rezultatai ir jų analizė

3.2.1. Tėvų ir vaikų koncepcijų dėl socializacijos sąlygų bei procesų vaikų atostogų metu empirinis tyrimas

3.2.1.1. Tėvų koncepcijos dėl socializacijos sąlygų ir procesų vaikų atostogų metu

3.2.1.1.1. Vaikų vasaros atostogų kaip neformalios socializacijos veiksnio reikšmingumas tėvams

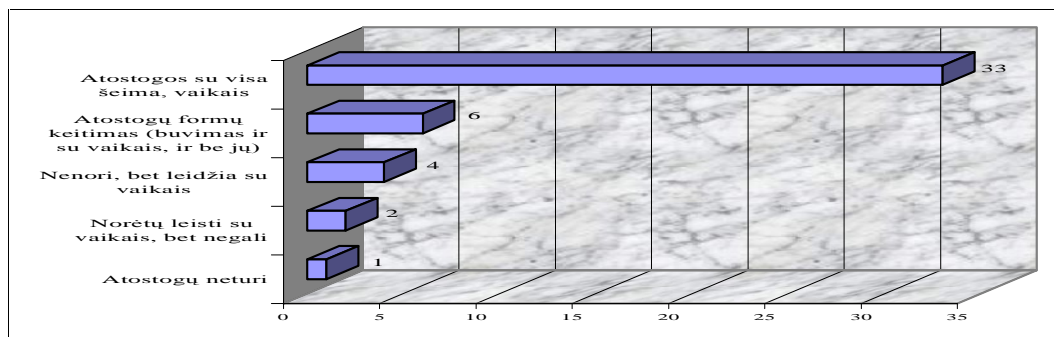

3 pav. Vaikų pomėgiai (n = 45)

Į klausimą apie vaikų pomėgius didžiausia dalis tėvų atsakė, kad jų vaikas mėgsta *muziką, šoki, vaidybą* (17). Suaugusiųjų diskurso apie vaikų pomėgius temos pavaizduotos 3 pav. Kai kurie tėvų atsakymai:

- [labai muzikali ir artistiška, lanko dramos būrelį ir šokių ratelį. [Ji mėgsta tėvams rengti įvairius koncertus] (7);*

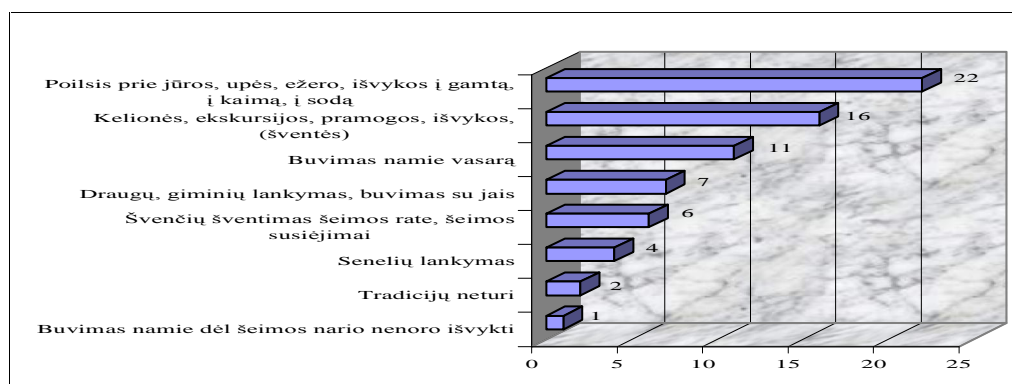
- [hobis yra šokiai, be kurių negali gyventi. <...> mėgsta dainuoti ir groti] (27);*
- [Klausytis muzikos, <...> šokti] (34);*
- [...kompiuterį, su kuriuo dažnai ji piešia, žaidžia žaidimus] (14);*
- [labai mėgsta žaisti šaškėmis] (2);*
- [be to, labai domisi kovų menais, nes pats sportuoja (graikų – romėnų imtynes)] (19);*
- [mėgsta spalvuoti, taip pat piešti] (36);*
- [rinkti žymių dainininkų, aktorių nuotraukas, plakatus, straipsnius apie juos.] (18);*
- [renka plakatus su mašinomis, renka minkštus žaisliukus] (23);*
- [renka įdomias kaukes ir žvakes] (28);*
- [Mergaitė <...> mezga virbalais, neria vąšeliu] (3);*
- [Labai mėgsta <...> lipdyti, lankstyti] (16);*
- [siuva lėlėms drabužėlius] (28);*
- [mėgsta skaityti] (14);*
- [labai mėgsta žaisti <...> įvairiausių lauko žaidimus (tai įvairiausios gaudynės, slėpynės.) (2);*
- [Labai mėgsta <...> žiūrėti televizorių] (25);*
- [mėgsta <...> eiti į kiną, teatrą, koncertus] (27);*
- [Mergaitė sprendžia kryžiažodžius] (18);*
- [Jis tikslųjų mokslų fanatikas] (31);*
- [Šeima augina šunį. A. su juo žaidžia] (42);*
- [jos pomėgio labai išradingai ir įdomiai žaisti su savo žaislais ir žaisliukais] (4);*
- [Patinka pasivaikščiojimai su draugėm.] (28).*

4 pav. Tėvų vasaros atostogų formos (n = 45)

Į klausimą, kaip tėvai mėgsta leisti vasaros atostogas: su vaikais ar be jų, dauguma tėvų atsakė, kad *atostogauja su visa šeima* (33). Tačiau buvo ir kitokių atsakymų:

- [Su vaikais. Tačiau kartais savaitgalius praleidžia atskirai] (24);*
- [Visada leidžia vasaros atostogas su vaikais, nes neturi kur jų palikti, kartais norėtų vasaros atostogas praleisti be vaikų] (2);*
- [vasaros atostogas dažniausiai mama praleidžia su L., nes vyras jau ne vienerius metus <...> dirba be atostogų] (12).*

5 pav. Šeimų tradicijos vasarą (n = 45)

*Citata iš diskurso (žr. 3 priedą), kalba netaisyta

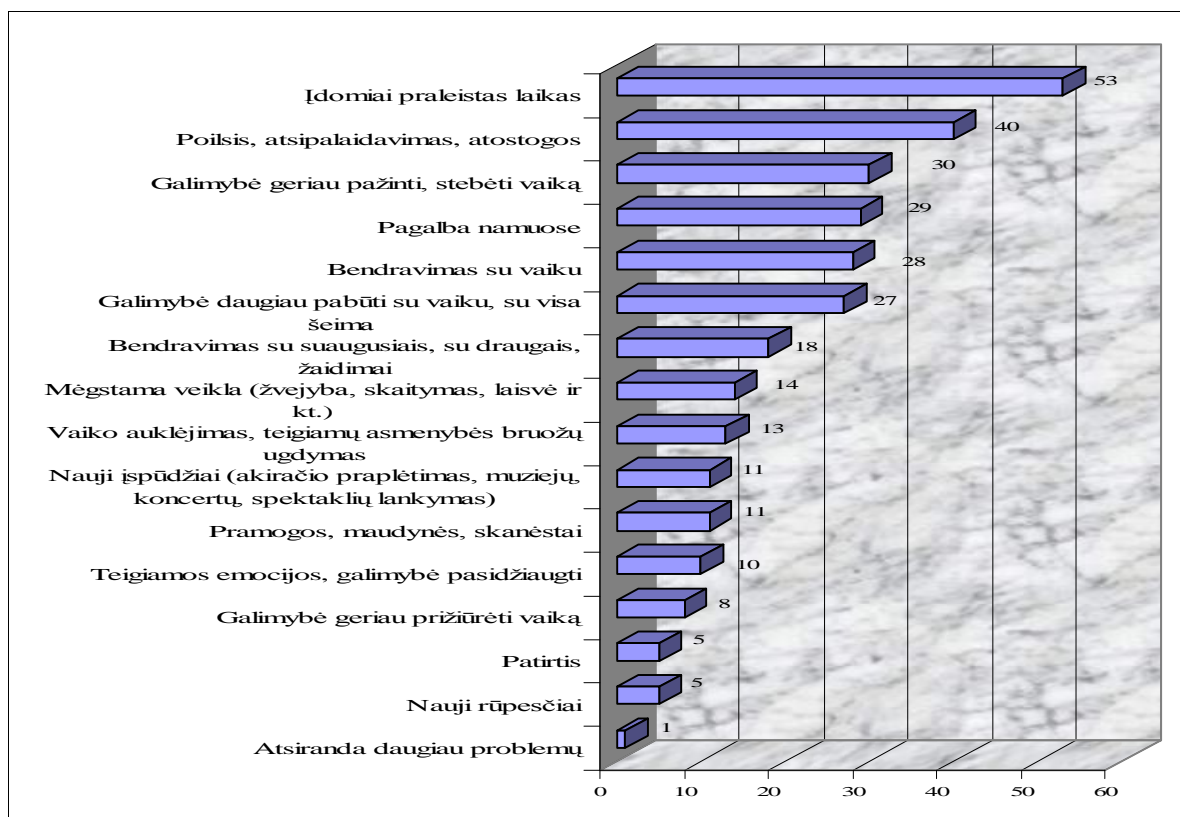
Iš suaugusiųjų diskurso apie šeimų tradicijas vasarą analizės, galima teigti, kad: *dažniausiai vasara praleidžiama poilsiaujant prie jūros, upės, ežero, keliaujant, pramogaujant, išvykose, aplankant senelius, draugus, gimines:*

- [stengiasi bent kelioms dienoms kur nors išvykti, ypač dažnai važiuoja prie jūros] (5);*
- [dažnai važiuoja į sodą, kuriame yra pirtis ir kuris yra prie ežero] (10);*
- [išvyksta savaitgaliais į kaimą] (17);*
- [išvykti nors ir į trumpas, bet naudingas pažintiniu požiūriu keliones po Lietuvą] (7);*
- [mes mėgstame <...> nueiti į šventes, <...> Turime tradicinę G. gimtadienio kelionę] (18).*

Kai kurios šeimos vasaros atostogų metu būna namie:

- [šeima mėgsta <...> dalį atostogų skirti ir namams] (16).*

Atlikus diskursą paaiškėjo, kad yra ir tokių šeimų, kurios vasaros tradicijų neturi (2)

6 pav. Vaikų vasaros atostogų reikšmė suaugusiesiems (n = 90)

Išnagrinėjus suaugusiųjų atsakymus į klausimą, ką jiems reiškia vaikų vasaros atostogos, paaiškėjo, kad daugumai tai yra:

įdomiai praleistas laikas:

- [Svarbu pakeisti aplinką, pakeliauti, <...> Svarbu, kad vaikas <...> turiningai praleistų laisvalaikį] (6.1);*
- [produktyvų laisvo laiko praleidimą] (14);*
- [<...> mėgaujiesi gamta, kiekviena gražia akimirka] (24.1);*
- [išvykų, pažintinių kelionių metas] (31.1);*

poilsis, atsipalaidavimas, atostogos:

- reiškia poilsį po sunkaus darbo per mokslo metus, galimybę <...> turėti daugiau laisvo laiko] (1.1);*

*Citata iš diskurso (žr. 3 priedą), kalba netaisyta

- [vasara siejasi su atostogomis, poilsiu] (10.1);*

galimybė geriau pažinti, stebėti vaiką:

- [<...> galimybė pažinti vaiką, kaip jis bendrauja su kitais vaikais] (11);*

pagalba namuose:

- [buities darbų, pagalbos tėvams metas] (12.1);*
- [maisto atsargų darymas žiemai, švaros metas] (35.1);*

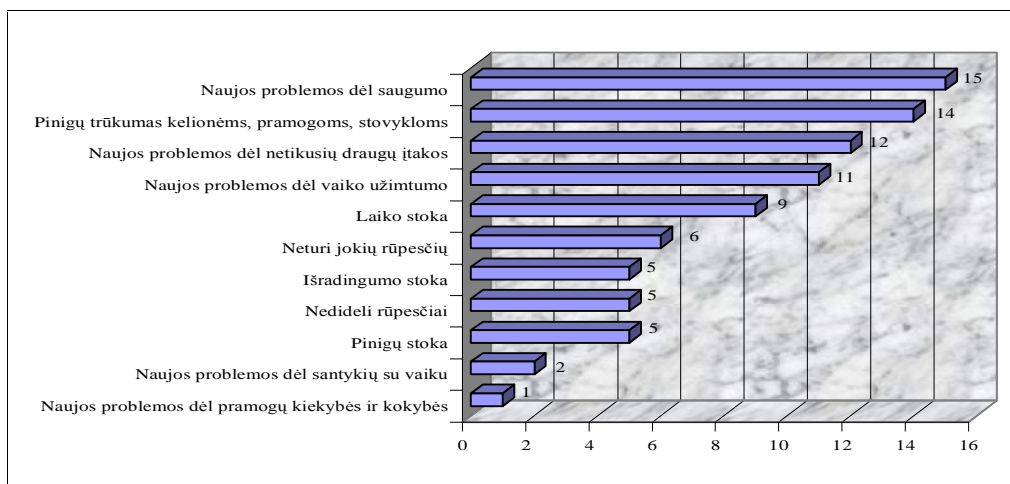
bendravimas su vaiku:

- [bendravimo „kompensacija“ už visus metus; daugiau bendrauti] (12);*
- [atneša šeimai bendravimo džiaugsmą] (23).*

Keletas tėvų atsakė, kad *vaikų vasaros atostogos jiems reiškia naujus rūpesčius, problemas* (5):

- [taip pat savotišką rūpestį dėl jų priežiūros ir užimtumo] (7.1).*

3.2.1.1.2. Tėvų rūpesčiai dėl vasaros atostogų ir vaikų dalyvavimas planuojant vasaros atostogas

7 pav. Tėvų rūpesčiai dėl vasaros atostogų (n = 45)

Iš suaugusiųjų diskurso paaiškėjo tėvams vaikų vasaros atostogų metu dažniausiai kylančių rūpesčių pobūdis:

naujos problemos dėl saugumo (15);

pinigų trūkumas kelionėms, pramogoms, stovykloms (14);

naujos problemos dėl netikusių draugų įtakos (12);

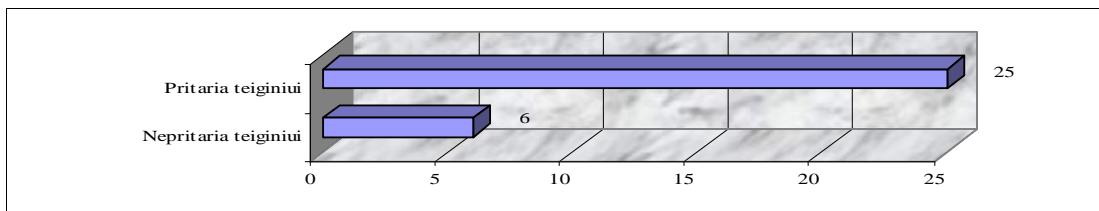
naujos problemos dėl vaiko užimtumo (11);

laiko stoka (9);

kita (3):

- [dėl jo agresyvumo, piktumo, <...> nesutarimai su draugais] (11);*
- [tai reikalauja naujų išlaidų] (17);*
- [pagrindinis papildomas rūpestis vasarą yra apsaugoti vaikus nuo pavojingų saulės spindulių] (45).

*Citata iš diskurso (žr. 3 priedą), kalba netaisyta

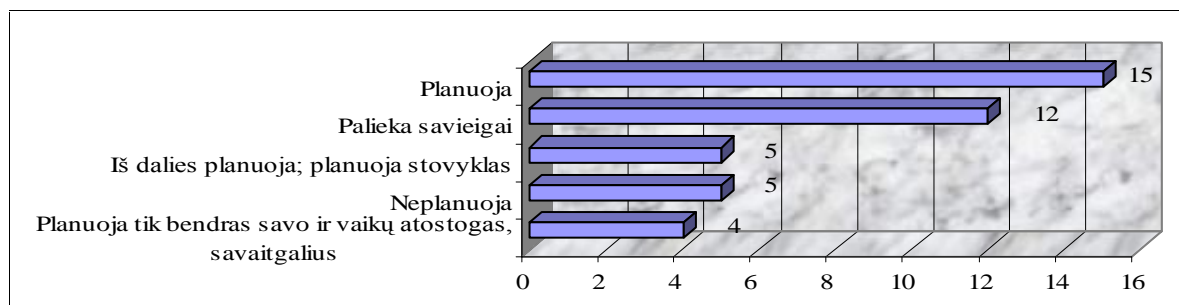

8 pav. **Tėvai neturi rūpesčių dėl savo vaikų, nes vaikai myli savo tėvus, yra atsidavę, paklusnūs ir kt. (n = 45)**

Teiginiui „*Neturite rūpesčių dėl savo vaikų, nes vaikai myli savo tėvus, yra atsidavę, paklusnūs ir kt.*“ pritarė 25 tėvai, nepritarė 6. Buvo ir kitų nuomonių (9):

- [iš dalies pritaria abiem posakiams, nes kartais turi rūpesčių dėl savo vaikų, kartais vaikai yra nepaklusnūs] (2);*
- [gal ir tinka, bet ne visai, nes kol tris kartus nepakartuju <...> tol negirdi] (3);*
- [šie posakiai nėra priimtini, nes ji visada turi rūpesčių dėl savo vaikų, nors vaikai ją myli ir yra atsidavę] (4);*
- [nepritariam, nes nežinom, kas gali būti toliau] (19).*

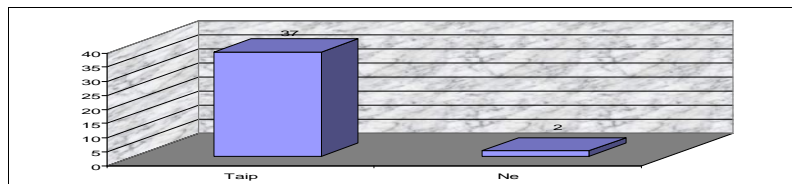
Taigi, išnagrinėjus tėvų diskursą šiuo klausimu, pastebima tendencija, jog *tėvai rūpesčių dėl savo vaikų neturi.*

9 pav. **Tėvų planavimas, ką vaikai veiks vasarą (n = 45)**

Į klausimą, ar *tėvai planuoja vaikų vasaros atostogas*, išryškėjo dvi pozicijos, kad *planuoja* (15) ir, kad *tai palieka savieigai* (12).

Labai nedidelė dalis apklaustųjų tėvų atsakė, jog *visiškai vaikų vasaros atostogų neplanuoja* (5) arba *planuoja tik bendras savo ir vaikų atostogas, savaitgalius* (4).

10 pav. **Vaikų norų, susijusių su vasaros atostogomis, paisymas (n = 45)**

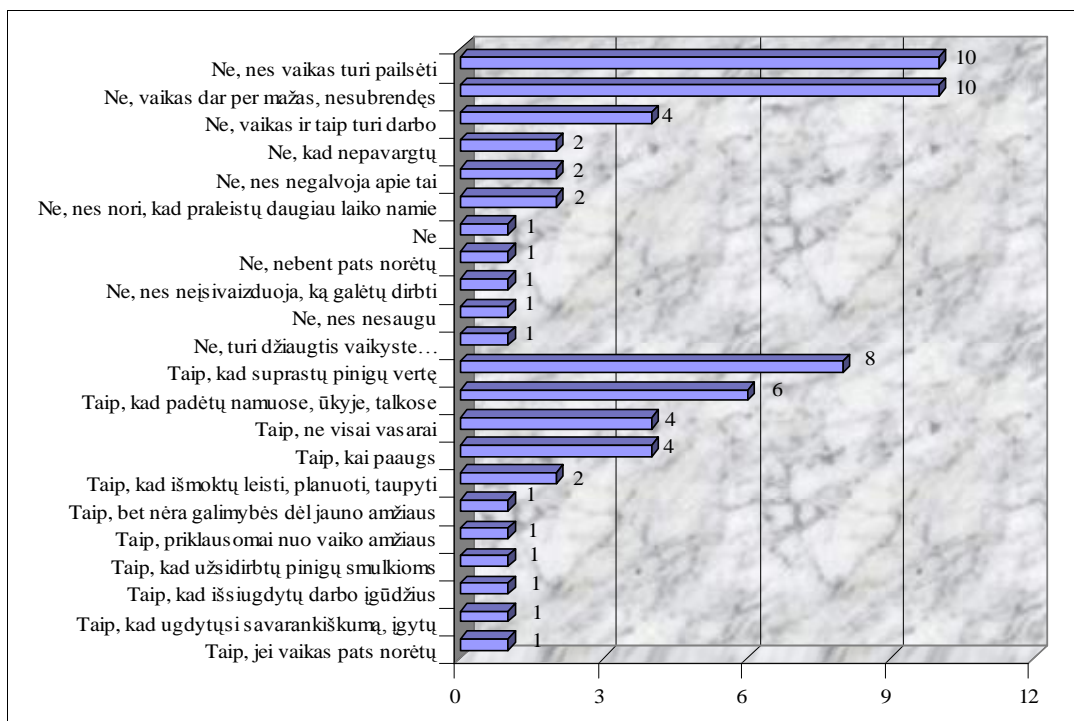
Į klausimą, ar *tėvai atsižvelgia į vaikų norus, susijusius su vasaros atostogomis*, iš 45 tėvų *teigiamai atsakė* 37:

- [jei jie yra realūs, pagal galimybes. Visada išleidžia pas močiutę, į stovyklą] (6);*

*Citata iš diskurso (žr. 3 priedą), kalba netaisyta

- [atsižvelgia į norą pailsėti stovykloje <...>, leidžia daug laiko praleisti su draugais. Nori, kad dalyvautų mokyklos organizuojamose ekskursijose ar turistiniuose žygiuose] (8);*
- [į norą maudytis, praleisti laiką lauke, važinėti dviračiu] (32);*
- [atsižvelgiu į tuos, kurie padėtų vaikui tobulėti] (45);*

3.2.1.1.3. Tėvams priimtinas vaikų atostogų turinys

11 pav. Tėvų norų, kad vaikai dirbtų per vasaros atostogas, diskursas (n = 45)

Iš 45 apklaustųjų tėvų daugiau negu pusė atsakė *nenorintys, kad vaikas dirbtų per vasaros atostogas, nes:*

vaikas vasarą turi pailsėti (10);

vaikas dar per mažas (10):

- [dar per maža tokiam patyrimui] (30);*

vaikas ir taip turi darbo (4):

- [Svarbiau yra pareigos namuose, tegul jas sąžiningai atlieka] (6);*

Dalis tėvų norėtų, kad vaikas dirbtų per vasaros atostogas tam, kad:

suprastų pinigų vertę: (8):

- [suprastų ir pajustų, kaip nelengva užsidirbti ir pragyventi] (20);*

padėtų namuose, ūkyje, talkose (6):

- [pakankamai daug darbų galima rasti ir namuose] (24);*

Kai kurie tėvai norėtų, kad vaikas dirbtų:

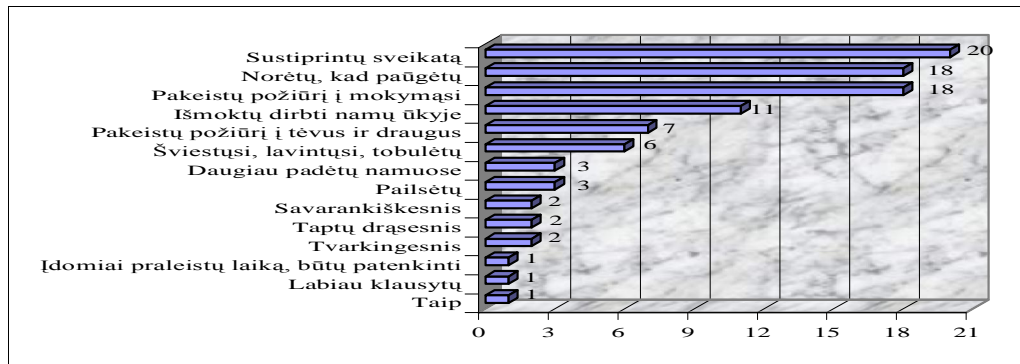
kai paaugs (4):

- [norėtų, bet ne dabar. Reikia palaukti, kol paaugs] (11);*

Kad dirbtų ne visą vasarą (4):

- [tačiau ne visai vasarai, kad vaikai spėtų ir pailsėti] (35).*

*Citata iš diskurso (žr. 3 priedą), kalba netaisyta

12 pav. Tėvai nori, kad vaikai per vasarą pasikeistų (n = 45)

Iš tėvų diskurso paaiškėjo, kad jie norėtų, jog vaikai per vasarą pasikeistų:

sustiprintų sveikatą (20);

pakeistų požiūrį į mokymąsi (18);

paūgėtų (18);

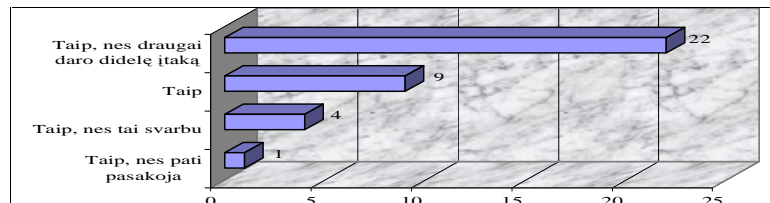
išmoktų dirbti namų ūkyje (11);

pakeistų požiūrį į tėvus ir į savo draugus (7);

šviestųsi, lavintųsi (6).

Tačiau yra tėvų, kurie teigia, kad:

- [Esminio vaiko pasikeitimo nenorėtų ir nelaukia, tiesiog norėtų, kad vasaros atostogos pasitarnautų įvairiapusiam vaiko ugdymui ir ugdymuisi] (4);*
- [Tėvai ir taip mano, kad per atostogas jų vaikas paauga, sustiprėja, padidėja noras mokytis, pasiilgsta mokyklos draugų] (40).*

13 pav. Tėvai žino, su kuo ir kodėl bendrauja jų vaikas (n = 45)

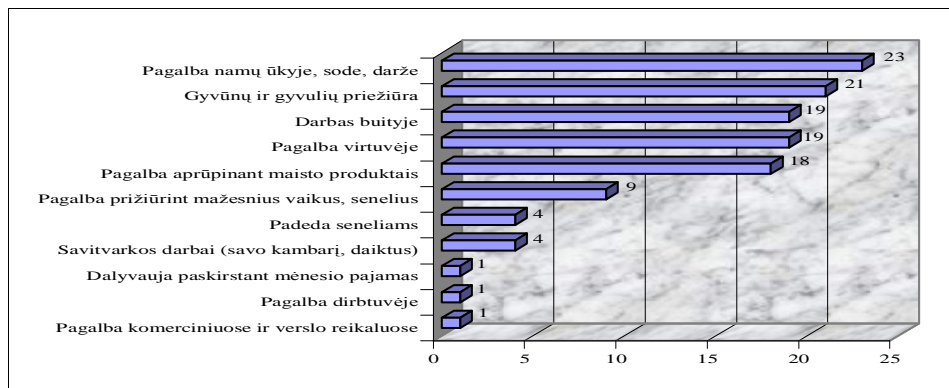
Dauguma tėvų žino, su kuo ir kodėl bendrauja jų vaikas (38). Jie domisi tuo, nes: *draugai daro didelę įtaką* (22):

- [gali paveikti vaiko elgesį, požiūrį į mokymąsi, tėvų nuomonę] (8);*
- [„Pasakyk, kas tavo draugas, ir pasakysiu, kas tu toks“] (20);*
- [svarbu, kad būtų išsiauklėję, nerūkytų, negertų] (34);*

tai svarbu (4):

- [tokio amžiaus vaikai dar yra labai patiklūs, lengvai įkalbami] (16);*
- [svarbu, nes ugdomi bendravimo įgūdžiai] (21).*

*Citata iš diskurso (žr. 3 priedą), kalba netaisyta

14 pav. **Vaikų darbai vasarą (n = 45)**

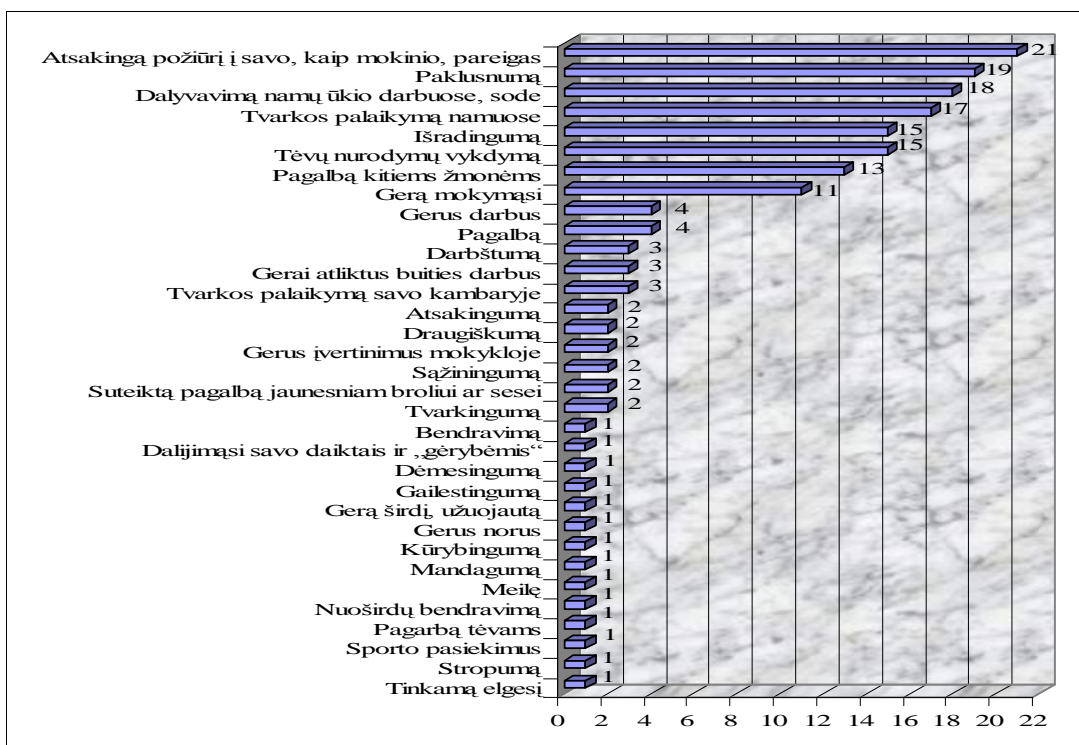
Iš pateiktų duomenų (14 pav.) matyti, jog *vasarą vaikai namuose atlieka įvairius darbus: padeda namų ūkyje, sode, darže, padeda gyvūnų ir gyvulių priežiūroje, butyje, virtuvėje, apsirūpinant maisto produktais, padeda seneliams, prižiūri mažesnius vaikus, senelius:*

- [vaikai turi su visais darbais susipažinti ir išmokti juos atlikti, kad nebūtų rūpesčių ateityje] (43);*

Buvo ir keletas kitokių minčių (4):

- [visiškai neįtraukiami į buitines darbus namuose] (23);*
- [darbai namuose nelieka laiko, nes lanko šokius. Grįžusi pailsi ir skuba ruošti pamokas, nes ir taip laiko neužtenka] (27).*

3.2.1.1.4. Tėvų santykiai su vaikais

15 pav. **Tėvų pagyrimų namuose diskursas (n = 45)**

Iš tėvų diskurso ryškėja, kad jie *vaiką labiausiai geria už: atsakingą požiūrį į savo, kaip mokinio, pareigas* (21);

*Citata iš diskurso (žr. 3 priedą), kalba netaisyta

paklusnumą, nurodymų vykdymą (19);
dalyvavimą namų ūkio darbuose, sode (18);
tvarkos palaikymą namuose (17);
tėvų nurodymų vykdymą (51);
išradingumą (15).

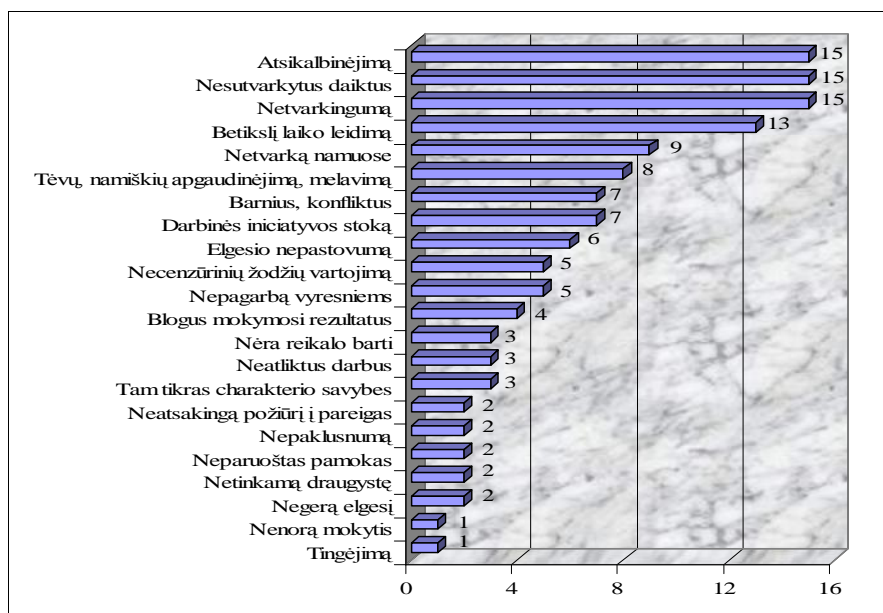
Nemažai tėvų paminėjo:

pagalbą kitiems žmonėms (13);
gerą mokymąsi (11).

Mažai tėvų giria savo vaikus už *atsakingumą, draugiškumą, tvarkingumą, sąžiningumą* (atsakymų dažniai – 2); už *meilę, bendravimą, dėmesingumą, pagarbą tėvams ir kūrybingumą* (atsakymų dažniai – 1).

Buvo ir kitokių nuomonių:

- [per daug negiria, bijo, kad neišpuiktų] (2);*
- [Už tėvų nurodymų vykdymą niekada negiria, nes jis tai privalo vykdyti. Negiria už atsakingą požiūrį į savo, kaip mokinio, pareigas <...> tai turi būti aišku be gyrimo] (6);*
- [taip dar labiau paskatina vaikus padėti] (22);*
- [stengiasi pastebėti kiekvieną jos gerą poelgį ir darbus] (37).*

16 pav. Vaiko barimų namuose diskursas (n = 45)

Pagrindinės priežastys, dėl kurių vaikai barami savo tėvų, yra šios:

atsikalbinėjimas (15);
nesutvarkyti daiktai (15);
netvarkingumas (15);
betikslis laiko leidimas (13);

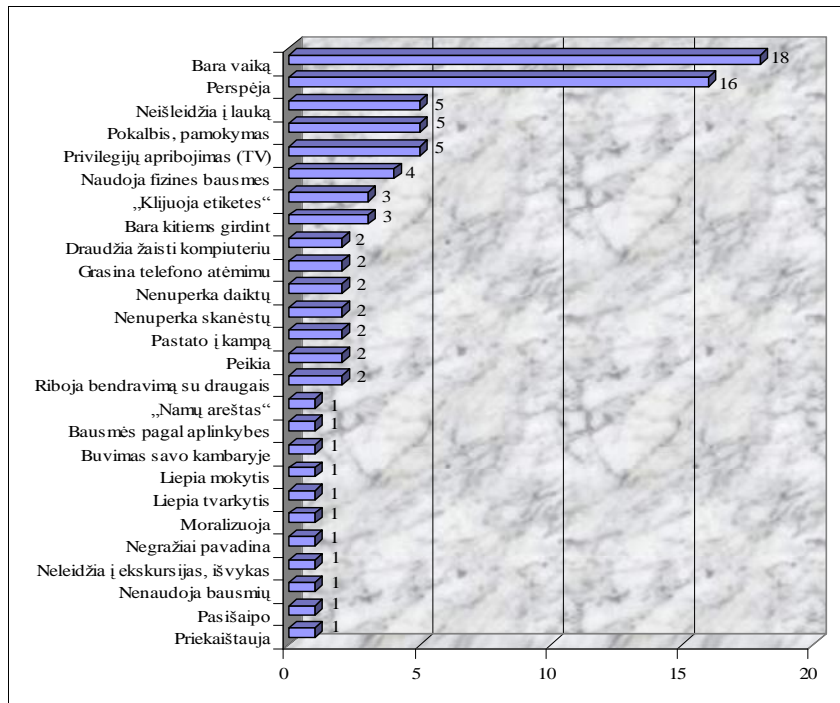
*Citata iš diskurso (žr. 3 priedą), kalba netaisyta

netvarka namuose (9);

tėvų bei namiškių apgaulinėjimas (8);

barniai, konfliktai (7):

- [už nenorą rasti kompromisą] (4);*
- [už sesės erziniimą] (6);*
- [kad „pešasi“ su sese] (29);*

17 pav. Bausmių taikymas namuose (n = 45)

Sprendžiant iš tėvų atsakymų, dažniausiai yra naudojamos tokios bausmės:

barimas (8);

perspėjimas (6);

privilegijų apribojimas (5);

pokalbis, pamokymas (5):

- [stengiasi netaikyti, o bando vaikui paaiškinti, ką jis daro blogai] (1);*
- [stengiasi, kad vaikas suvoktų savo poelgį, nekartotų] (6);*

neišleidimas į lauką (5):

- [namų areštas dažniausiai susijęs su mokslu] (39).*

Iš 45 apklaustųjų tėvų 4 naudoja fizinės bausmės:

- [gauna ir „į kailį“, bet tai būna labai retai] (2).*

Tik 1 iš 45 pokalbyje – interviu apklaustųjų tėvų nenaudoja bausmių:

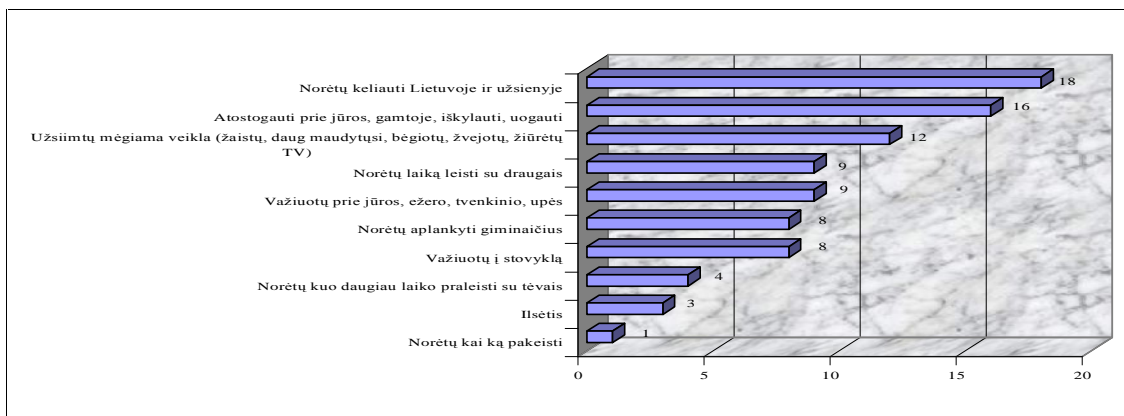
- [tėvai bausmių vengia visai naudoti] (40).*

*Citata iš diskurso (žr. 3 priedą), kalba netaisyta

3.2.1.2. Vaikų koncepcijos dėl socialinės patirties plėtros galimybių

vasaros atostogų metu

3.2.1.2.1. Vasaros atostogų reikšmingumas ir planavimas

18 pav. Vaikų vasaros atostogų planavimo galimybių diskursas (n=45)

Iš vaikų diskurso apie tai, kaip jie norėtų praleisti vasaros atostogas, paaiškėjo, kad: *keliautų Lietuvoje ir užsienyje:*

- [nuvažiuoti į kokią nors užsienio šalį] (29);*
- [vyktų į miestus – ekskursijas] (43);*

atostogautų prie jūros, gamtoje, išskylautų, uogautų:

- [darytų išvykas į gamtą] (24);*

užsiimtų mėgiama veikla (žaistų, daug maudytųsi, bėgiotų, žvejojų, žiūrėtų tv):

- [maudytis baseine, važinėti su dviračiu, šokinėti per virvutę, sukti lanką] (18);*
- [išstis valandas žaisti lauke] (26);*

norėtų laiką leisti su draugais;

važiuotų prie jūros, ežero, tvenkinio, upės:

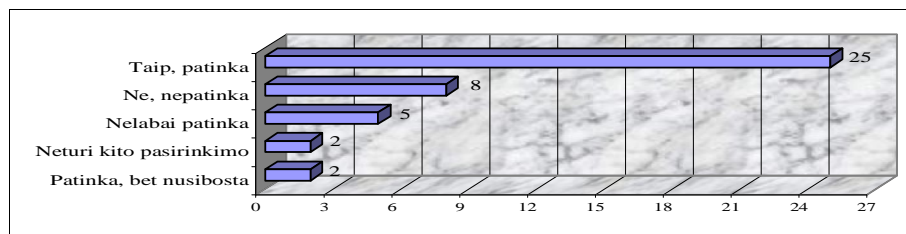
- [maudytis jūroje, poilsiauti Palangoje] (4);*
- [norėtų važiuoti atostogauti prie ežerų] (22);*

aplankytų giminaičius:

- [važiuotų į kaimą pas giminaičius, aplankytų draugus, gyvenančius kitame mieste] (20);*

važiuotų į stovyklą.

Tik vienas vaikas nieko nenorėtų pakeisti.

19 pav. Vaikų požiūrio į vasaros atostogų leidimą tėvų namuose diskursas (n = 45)

*Citata iš diskurso (žr. 3 priedą), kalba netaisyta

Į klausimą, *ar patinka leisti vasarą tėvų namuose, teigiamai atsakė daugiau negu pusė vaikų (25):*

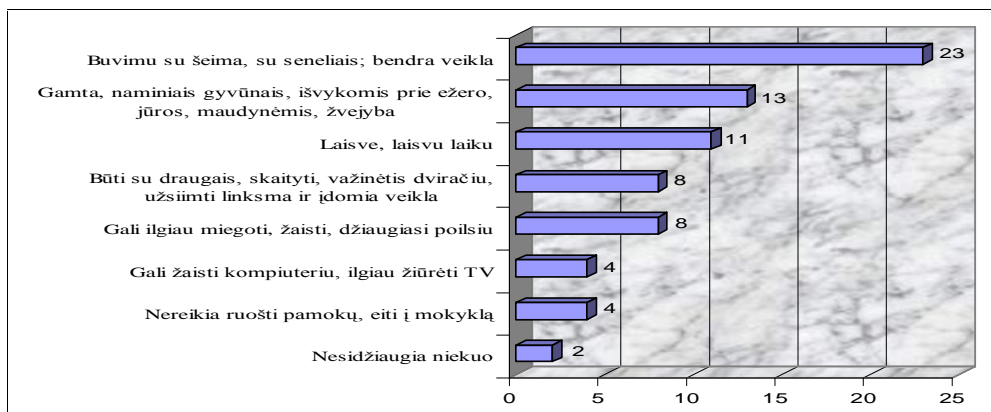
- [patinka, nes visada tėvai yra kartu] (10);*
- [smagu, nes galima daug žaisti, žiūrėti televizorių, susitikti su draugais, skaityti knygas] (25).*

Tačiau buvo ir tokių, kuriems vasarą tėvų namuose *nepatinka* (8):

- [nuobodu, nėra kas veikti, geriau išvykti į kaimą] (17);*
- [nėra kur pasimaudyti, o be to, namuose praleidžia išstisus metus] (44);*

arba *nelabai nepatinka* (5):

- [nelabai patinka, nes išvažiuoja visi draugai – pasidaro nuobodu] (28).*

20 pav. Vaikų džiaugsmų vasarą tėvų namuose diskursas (n = 45)

Iš vaikų diskurso paaiškėjo, *kad dauguma vaikų vasarą džiaugiasi:*

buvimu su šeima, su seneliais, bendra veikla:

- [nuvažiuoti ir pabūti pas senelius] (5);*
- [kai abu tėvai gerai nusiteikę ir kai būna visi kartu] (12);*

gamta, naminiams gyvūnais, išvykomis prie ežero, jūros, maudynėmis, žvejyba:

- [džiaugiuosi šiltu oru, vandeniui] (3);*
- [yra tvenkinys, kur galima maudytis, o kartais <...> išvažiuoja į mišką arba zoologijos sodą] (32);*

laisve, laisvu laiku:

- [turi daugiau laisvo laiko ir gali pati jį susiplanuoti ką veikti] (17);*
- [veikia tai, ką nori] (38);*

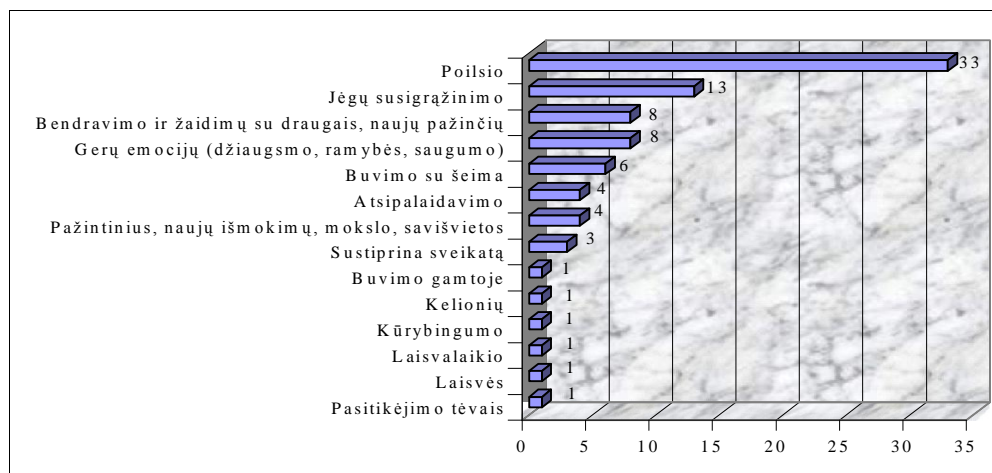
būti su draugais, skaityti, važinėti dviračiu, užsiimti linksma ir įdomia veikla:

- [linksmai ir įdomiai leidžia vasaros atostogas] (14);*
- [kad <...> gali <...> bendrauti su draugais, <...> skaityti knygas] (24);*

Svarbu vaikams ir tai, kad vasaros atostogų metu *gali žaisti kompiuteriu, ilgiau žiūrėti TV, gali ilgiau miegoti, žaisti, ilsėtis.*

Du vaikai vasarą savo tėvų namuose *nesidžiaugia niekuo.*

*Citata iš diskurso (žr. 3 priedą), kalba netaisyta

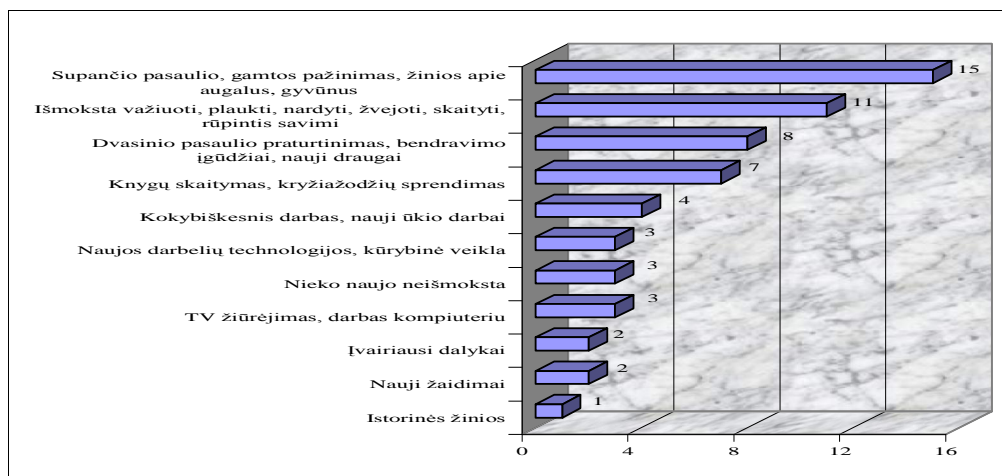

21 pav. **Vaikų poreikių tenkinimo vasarą diskursas (n = 45)**

Dauguma vaikų vasarą džiaugiasi *galėdami patenkinti poilsio, jėgų susigrąžinimo, bendravimo ir žaidimų su draugais, gerų emocijų, buvimo su šeima poreikius.*

Vaikai vertina tai, kad vasarą:

- [Nevaržo griežta dienotvarkė] (1);*
- [išsimiega už visus mokslo metus, pailsi nuo mokytojų, pamokų ir blogų draugų] (2);*
- [pailsi, gerai išsimiega, patiria malonumą būdama gamtoje, ypač maudydamasi. Susipažįsta su naujais draugais] (8);*
- [tėvai visada pildo visus jų poreikius] (19).*

22 pav. **Vaikų įgytų naujų žinių, mokėjimų ir įgūdžių diskursas (n = 45)**

Iš vaikų diskurso aišku, kad daugiausia vaikų paminėjo:

supančio pasaulio, gamtos pažinimą, žinias apie augalus, gyvūnus:

- [daug sužinau apie gamtą, vandenį <...> sužinojau apie gyvūnus] (3);*
- [važiuoja su teta į ekskursijas po Vilnių, buvo Klaipėdoje (delfinariume);*, lankosi teatre, kino filmuose] (16);*
- [kelionės supažindina vaiką su Tėvynės grožiu, aplinka] (36);*

kad išmoksta važiuoti, plaukti, nardyti, žvejoti, skaityti, rūpintis savimi:

*Citata iš diskurso (žr. 3 priedą), kalba netaisyta

- [išmoksta žinias prisitaikyti bet kokioje aplinkoje] (27);*

- [išmoko žvejoti, plaukti, važiuoti dviračiu] (44);*

dvasinio pasaulio praturtinimą, bendravimo įgūdžius, naujus draugus:

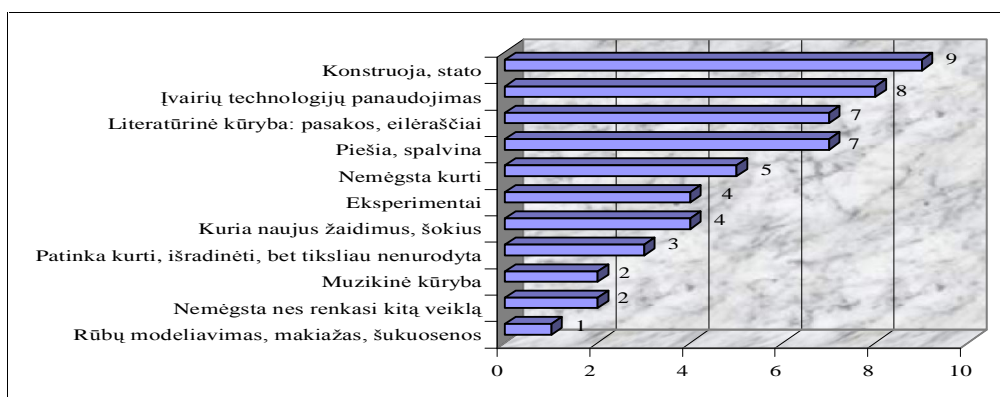
- [bendraujant su įvairiais žmonėmis, geriau juos pažįsta, daro išvadas apie vertybes, mokosi bendrauti.] (8);*

- [susiranda naujų draugų] (12);*

knygų skaitymą, kryžiažodžių sprendimą:

- [Stengiasi perskaityti keletą knygų ir iš jų sužinoti naujų dalykų] (1);*

- [sprendžiau kryžiažodžius ir sužinojau įdomių dalykų] (18);*

23 pav. **Vaikų išradimų ir kūrybos diskursas (n = 45)**

Sprendžiant iš vaikų atsakymų, dažniausiai jiems patinka:

konstruoti, statyti:

- [žaidžia su konstruktoriumi ir kuria savo svajonių daiktų pasaulį.] (1);*

- [modeliavimas (laidų, mašinų, lėktuvų modeliai)] (33);*

panaudoti įvairias technologijas:

- [kurti įvairius dirbinius iš buitinių atliekų <...> bando siūti, nerti.] (8);*

- [lankstyti iš popieriaus, lipdyti iš molio] (16);*

literatūrinė kūryba: pasakos, eilėraščiai:

- [mėgsta rašyti laiškus, kartais kuria eilėraščius] (26);*

- [parašė savo pasakų knygele] (35);*

piešia, spalvina:

- [kuria teptuku, pieštuku] (12);*

- [piešti <...> yra sukūrusi savo mėgstamiausių pasakų iliustracijų albumą] (16).*

Taip pat vaikai mėgsta *eksperimentuoti, kuria naujus žaidimus, šokius, modeliuoja rūbus.*

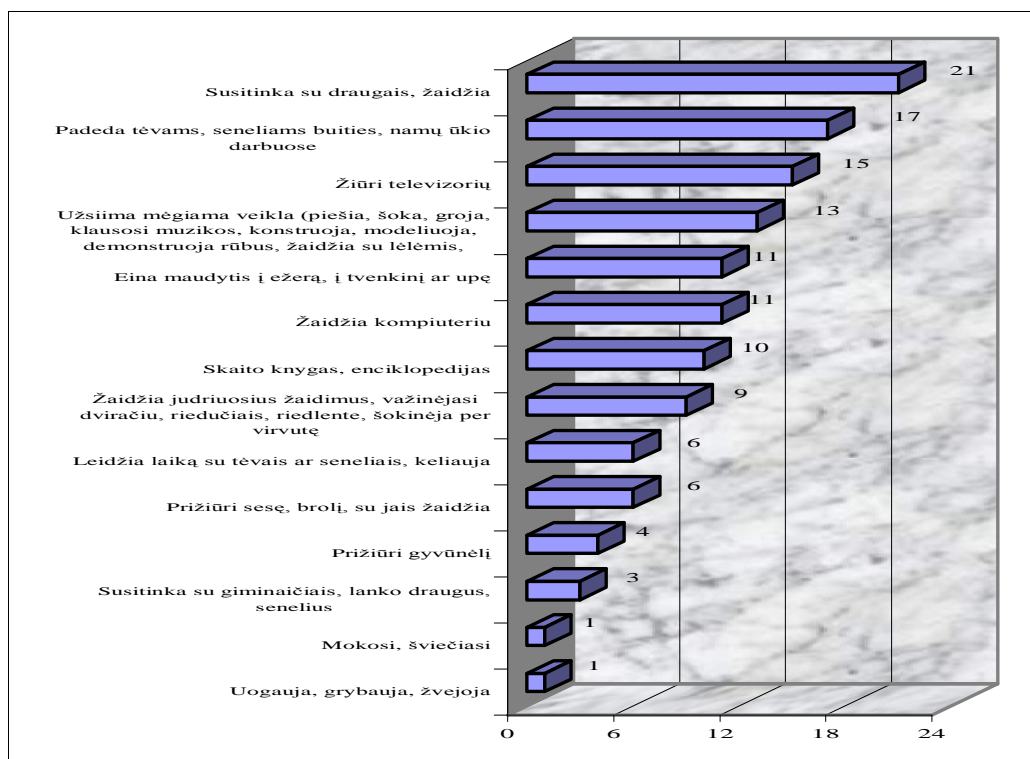
Iš 45 apklaustųjų vaikų 5 *nemėgsta kurti:*

- [nemėgsta, nes tai jai neįdomu] (20).*

Tik 2 iš 45 pokalbyje – interviu apklaustų vaikų *nemėgsta kurti, nes renkasi kitą veiklą.*

*Citata iš diskurso (žr. 3 priedą), kalba netaisyta

3.2.1.2.2. Vaikų atostogų turinys

24 pav. **Vaikų veiklos tėvų namuose rekreacinis diskursas (n = 45)**

Iš vaikų diskurso apie vasarą tėvų namuose matyti, kad *vaikai atostogų metu: susitinka su draugais, giminaičiais, žaidžia:*

- [kieme arba namuose žaidžia su draugais] (24);*

padeda tėvams, seneliams buities, namų ūkio darbuose:

- [padeda tėvams sode] (1);*
- [tvarkosi savo kambarį, <...> padeda padengti pietų stalą] (36);*

žiūri televizorių:

- [žiūri televizijos laidas bei filmus] (43);*

užsiima mėgiama veikla:

- [klausosi muzikos, piešia, daro darbelius] (8);*
- [spalvinu, rašau, dedu dėliones, karpau, klijuoju] (18);*
- [groju, dainuoju] (29);*

žaidžia kompiuteriu;

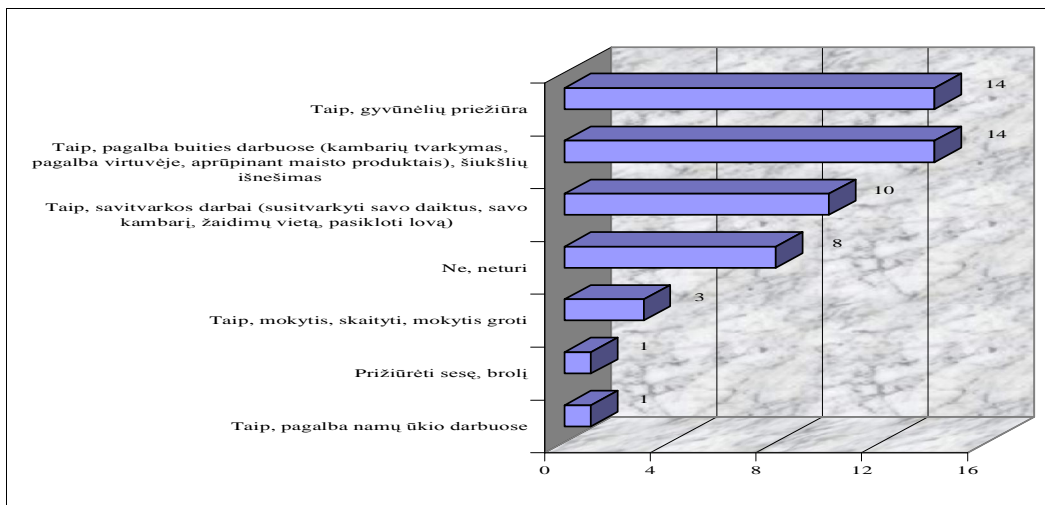
eina maudytis;

skaito knygas, enciklopedijas, žurnalus:

žaidžia judriuosius žaidimus:

- [važinėjasi riedučiais] (9);*
- [žaidžia namie ir lauke, <...> važinėja dviračiu] (32).*

*Citata iš diskurso (žr. 3 priedą), kalba netaisyta

25 pav. **Vaikų nuolatinės darbinės veiklos diskursas (n = 45)**

Didelė dalis vaikų namuose turi *nuolatinės darbinės veiklos*. Vaikai užsiima: *gyvūnėlių priežiūra*:

- [žiurkės narvelio valymas] (23);*
- [prižiūrėti naminius gyvūnėlius] (44);*

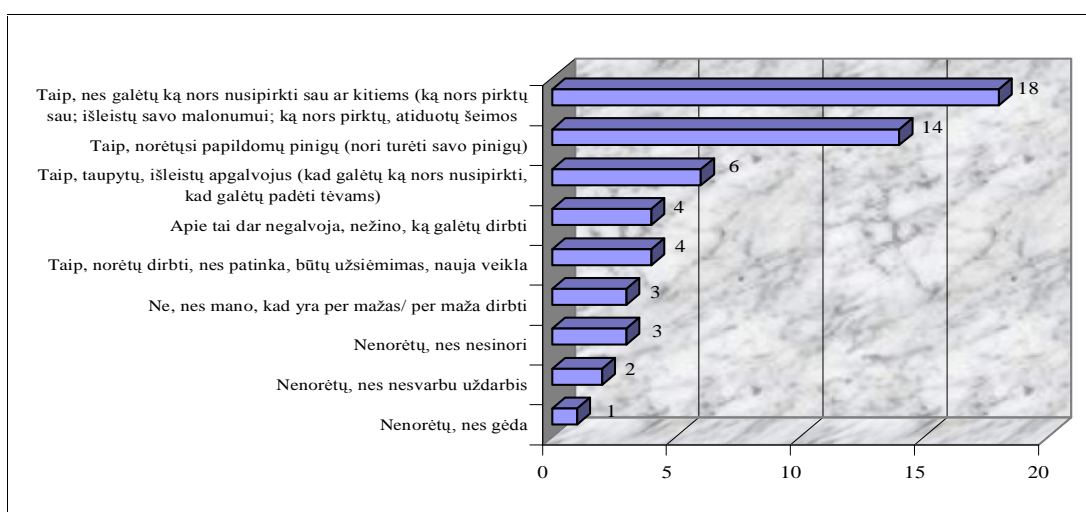
pagalba buities darbuose:

- [kambarių tvarkymas, indų plovimas] (33);*
- [išnešti šiukšles] (41);*

savitvarkos darbais:

- [pasikloti lovą, tvarkyti kambarį] (3);*
- [susitvarkyti daiktus žaidimo vietoje - kambarius] (4);*

Dalis vaikų nuolatinės darbinės veiklos neturi (8).

26 pav. **Vaikų norų įsidarbinti vasarą diskursas (n = 45)**

Iš vaikų norų įsidarbinti diskurso matyti, kad *vaikai norėtų įsidarbinti vasaros atostogų metu* (31), nes:

*Citata iš diskurso (žr. 3 priedą), kalba netaisyta

galėtų ką nors nusipirkti sau ir kitiems:

- [užsidirbtų savo poreikiams, nereiktų iš tėvų prašyti] (6);*
- [kad galėtų nusipirkti, ko labiausiai reikia. Norėtų įsigyti motorolerį] (20);*
- [Padėtų tėvams pragyventi] (31);*

norėtųsi papildomų pinigų:

- [užsidirbtų savo poreikiams, nereiktų iš tėvų prašyti] (6);*
- [kad galėtų nusipirkti, ko labiausiai reikia. Norėtų įsigyti motorolerį] (20);*
- [Padėtų tėvams pragyventi] (31);*

galėtų taupyti:

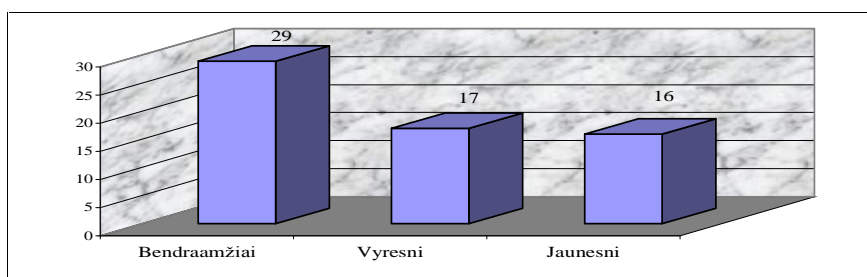
- [Tauposi pinigus ir po to perka jam reikalingus daiktus] (19);*
- [Išleistų juos apgalvojus] (40);*

Nenorėtų arba nelabai norėtų dirbti 10 vaikų, nes:

- [ne, nes aš dar per mažas] (29);*
- [<...> ir noro įsidarbinti neturi] (16);*

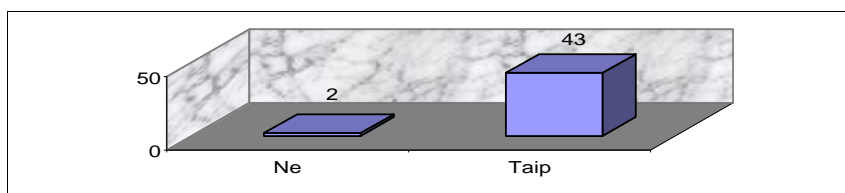
Keturi vaikai apie tai dar negalvoja.

3.2.1.2.3. Vaikų draugystės patirtis

27 pav. **Vaikų draugų amžius (n = 45)**

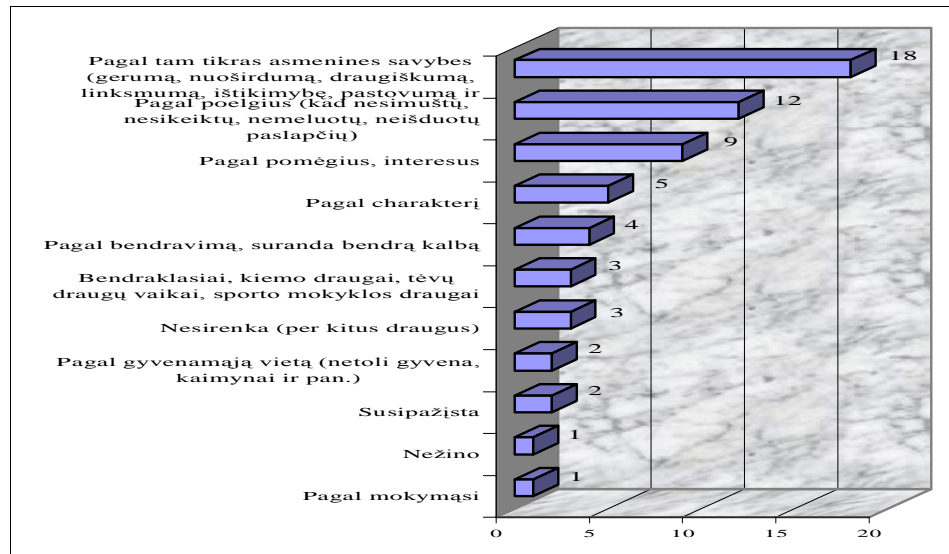
Iš 27 pav. matyti, kad daugumos vaikų draugai yra *bendraamžiai* (29). Vaikai turi ir *vyresnių*(17) ir *jaunesnių* (16) draugų.

28 pav. **Vaikų gerų draugų pasirinkimas (n = 45)**

Iš 28 pav. matyti, kad *tik du vaikai neturi gerų draugų.*

*Citata iš diskurso (žr. 3 priedą), kalba netaisyta

29 pav. Savybės, pagal kurias vaikai renkasi draugus (n = 45)

Vaikai draugus pasirenka pagal įvairius kriterijus. Dažniausiai renkasi pagal: *tam tikras asmenines savybes, charakterį, bendravimą:*

- [geri, malonūs, paslaugūs] (2);*
- [ar draugiški, nuoširdūs, linksmi] (17);*
- [neįkyrūs ir mėgstami kitų] (40);*

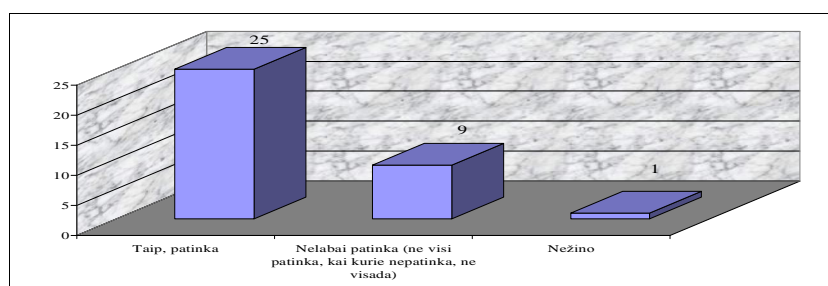
poelgius, mokymosi rezultatus:

- [nesityčioja, nesimuša, nesipravadžiuoja] (12);*
- [kaip su manimi elgiasi] (26);*

pomėgius:

- [ar sutampa norai, pomėgiai] (22);*
- [turėtų mylėti gyvūnus, <...> o svarbiausia – mėgtų skaityti knygas] (45).*

3.2.1.2.4. Vaikų požiūris į tėvų svarbą

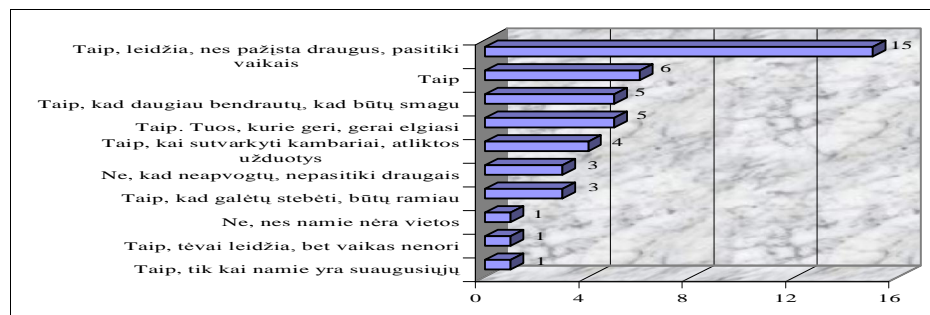
30 pav. Tėvų nuomonių apie vaikų draugus diskursas (n = 45)

Į klausimą „Ar tėvams patinka draugai?“ dauguma vaikų atsakė *teigiamai* (25). Kelių vaikų tėvams *draugai nelabai patinka* (9):

- [patinka kai kurie, kitų elgesys nepatinka] (7);*
- [vieni patinka, kiti – ne] (34).*

Vienas vaikas nežino savo tėvų nuomonės.

*Citata iš diskurso (žr. 3 priedą), kalba netaisyta

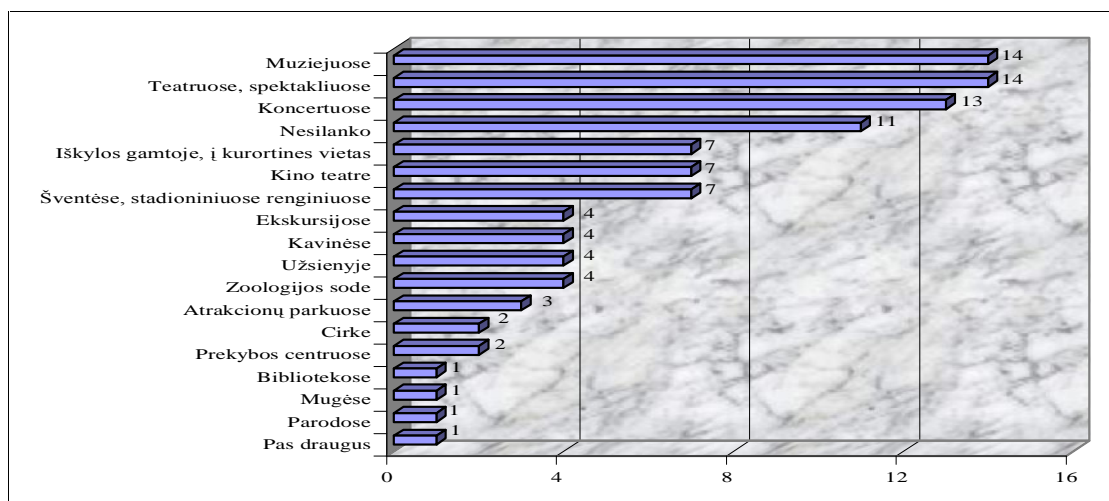
31 pav. **Vaikų galimybės pasikviesti draugus į namus (n = 45)**

Dauguma tėvų *leidžia savo vaikams pasikviesti draugus į namus* :

- [tik tuos, kurie drausmingi] (6);*
- [Niekada nedraudžia] (7);*
- [ramiau, nes žino, su kuo bendrauja vaikas] (17);*
- [nes nori, kad daugiau bendrautų su bendraamžiais] (24);*
- [tik tuos, kurie gyvena netoliese, kuriuos tėvai gerai pažįsta] (35);*
- [su tėvų žinia gali visuomet pasikviesti į svečius] (43).*

Keturių vaikų tėvai *neleidžia pasikviesti draugų į namus* dėl šių priežasčių:

- [Jie bijo, kad kas nors nedingtų iš namų. Nepasitiki nepažįstamais vaikais] (45);*
- [Ne, nes namie nėra vietos] (33).*

32 pav. **Tėvų ir vaikų bendros kultūrinės veiklos diskursas (n = 45)**

32 pav. matyti, kad mokinių kultūrinė veikla gana įvairi. Iš vaikų diskurso apie tai, *kur tėvai lankosi kartu su vaikais*, paaiškėjo, kad dažniausiai lankosi:

muziejuose:

- [Jei kur nors išvažiuoja, lankosi muziejuose.] (5);*
- [yra aplankiusi Palangos muziejų, delfinariumą] (22);*
- [su tėte <...> buvo Rumšiškėse, Kauno zoologijos sode] (2);*

teatruose, spektakliuose:

- [kartais lankosi kino teatre, koncertuose] (1);*

koncertuose:

*Citata iš diskurso (žr. 3 priedą), kalba netaisyta

- [Jei kur nors išvažiuoja, lankosi muziejuose, koncertuose.] (5);*

gamtoje, į kurortinėse vietose:

- [Šeima aplankė Palangos gintaro muziejų, Trakų pilį, kryžių kalną, Anykščių šilelį, Lietuvos žirgynus, Londono vaškinių figūrų muziejų, Big Beną, Londono ir Lenkijos atrakcionų parkus, teniso kortus, Kembridžo universitetą, Čekijos Aukštuosius Tatus ir kt.] (27);*
- [grožimės kraštovaizdžiu] (26).*

Yra nemažai vaikų, kurie su tėvais niekur nesilanko (11):

- [fui, ne, niekada] (8);*
- [Nesilanko, nes nėra lėšų lankytis teatruose, muziejuose] (11);*
- [viskam trūksta laiko, ir nors žinau, kad tai blogai, bet nieko padaryti negaliu] (15);*
- [nesilanko, nes nėra galimybių] (35);*

Kai kurie vaikai *iškylauja gamtoje, vyksta į kurortines vietas, dalyvauja šventėse.*

*Citata iš diskurso (žr. 3 priedą), kalba netaisyta

3.2.2 Pedagogų rekonstrukcinių kompetencijų vaikystės fenomeno sampratoje empirinis tyrimas

3.2.2.1. Pedagogų socializacijos samprata bei ugdymo sąlygų ir moksleivių socializacijos sąryšio vertinimas

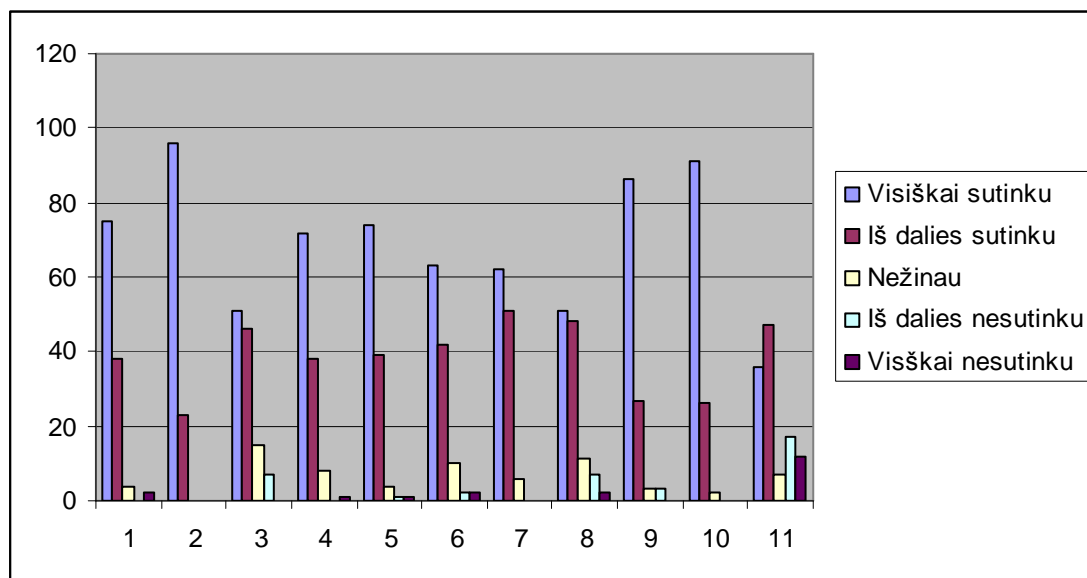
4 lentelė

Mokytojų turima informacija apie socializacijos sampratą ir esmę (%)

Socializacijos samprata, jos esmė	Visiškai SUTINKU	Iš dalies sutinku	Nežinau	Iš dalies nesutinku	Visiškai NESUTINKU
1. Socializacijos esmė – žmogaus tapimas asmenybe ir socialiniu individu.	63,0	31,9	3,4	0	1,7
2. Socializacija - procesas, kurio metu individas įsijungia į visuomenę, perima jos patirtį, socialines vertybes ir normas, formuoja socialiai reikšmingus asmenybės bruožus.	80,7	19,3	0	0	0
3. Socializacija žmogaus socialinio statuso ir socialinių vaidmenų raidos procesas, kuris vyksta tam tikros socialinės struktūros visuomenėse.	42,9	38,7	12,6	5,9	0
4. Socializacija – ne tik ilgalaikis, bet ir daugkartinis, nuolat pasikartojantis, dinamiškas procesas.	60,5	31,9	6,7	0	0,8
5. Socializacija – tai individo socialinės patirties perėmimo ir jos aktyvaus taikymo procesas.	62,2	32,8	3,4	0,8	0,8
6. Socializacija vaikystėje yra svarbus sociologinių ir psichologinių tyrimų objektas	52,9	35,3	8,4	1,7	1,7
7. Socializacijos vaikystėje turinys ir metodai priklauso nuo socialinės ir kultūrinės visuomeninio gyvenimo struktūros ir žmonių gyvenimo joje.	52,1	42,9	5	0	0
8. Socializacijos metu pirmiausia yra realizuojamos žmoguje slypinčios prigimties galios.	42,9	40,3	9,2	5,9	1,7
9. Socializacija – tai visuminė aplinkos įtaka, kuri sudaro sąlygas vaikui dalyvauti visuomenės gyvenime, suvokti jos kultūrą ir atlikti tam tikrus socialinius vaidmenis.	72,3	22,7	2,5	2,5	0
10. Socializacija kartu su ugdymu – tai tam tikras socialinis ir kultūrinis poveikis	76,5	21,8	1,7	0	0

*Citata iš diskurso (žr. 3 priedą), kalba netaisyta

vaikui, kuriuo jis įjungiamas į visuomenės gyvenimą, o vėliau ir pats į jį įsijungia bei dalyvauja.					
11. Vaiko perėjimas iš šeimos į ugdymo įstaigą yra jam ypač sudėtingas, nes rengimas gyvenimui atskiriamas nuo praktinio dalyvavimo jame.	30,3	39,5	5,9	14,3	10,1

33 pav. Mokytojų turima informacija apie socializacijos sampratą ir esmę.

4 lentelėje ir 33 paveiksle pateikti duomenys apie pedagogų turimas žinias socializacijos ir jos esmės klausimais rodo, kuriai socializacijos sampratai jie labiausiai pritaria. Visi pedagogai daugiau ar mažiau sutinka (*visiškai* - 80,7 % ir *iš dalies* – 18,5 %), kad *Socializacija - procesas, kurio metu individas įsijungia į visuomenę, perima jos patirtį, socialines vertybes ir normas, formuoja socialiai reikšmingus asmenybės bruožus*. Net – 63 % mokytojų *visiškai* ir 31,9 % *iš dalies sutinka*, kad *socializacijos esmė – žmogaus tapimas asmenybe ir socialiniu individu*. Labai svarbu, kad šiuose socializacijos apibrėžimuose išryškintamas paties individo aktyvumas – jis pats įsijungia, perima, formuoja, tampa. Socializacija dažniausiai vyksta per grupinę patirtį, tačiau būtina įvertinti ir individualios patirties vaidmenį be kurio nebūtų įmanoma suvokti kiekvienos asmenybės unikalumo.

Didelė dalis pedagogų sutinka, kad socializacijai didelę įtaką turi aplinka, jos poveikis vaikui.

- *Socializacija kartu su ugdymu – tai tam tikras socialinis ir kultūrinis poveikis vaikui, kuriuo jis įjungiamas į visuomenės gyvenimą, o vėliau ir pats į jį įsijungia bei dalyvauja*. (teigiamai pasisako 98,3 %, nežino – 1,7 %).

- *Socializacija – tai visuminė aplinkos įtaka, kuri sudaro sąlygas vaikui dalyvauti visuomenės gyvenime, suvokti jos kultūrą ir atlikti tam tikrus socialinius vaidmenis (teigiamai pasisako 95 %, neigiamai – 2,5 %, nežino – 2,5 %).*

Labiausiai pedagogų nuomonės išsiskyrė vertinant vaiko perėjimo iš šeimos į ugdymo įstaigą sudėtingumą.

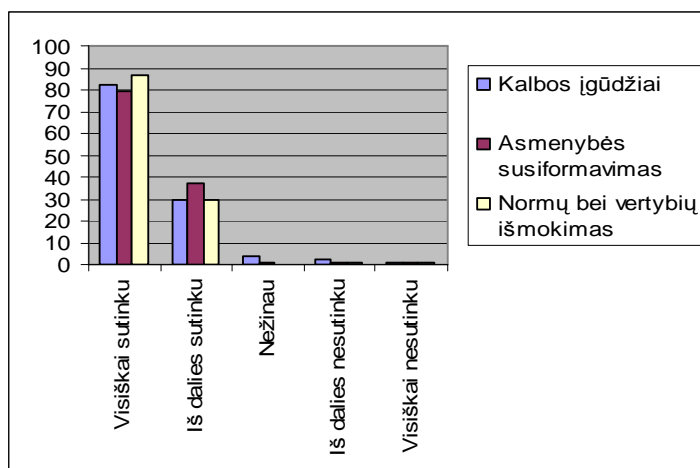
- *Vaiko perėjimas iš šeimos į ugdymo įstaigą yra jam ypač sudėtingas, nes rengimas gyvenimui atskiriamas nuo praktinio dalyvavimo jame (teigiamai pasisako 69,8 %, neigiamai – 24,4 %, nežino – 5,9 %).*

Visiems kitiems teiginiams pedagogai taip pat daugiau pritaria nei neigia, todėl galima teigti, kad pedagogai turi pakankamai žinių apie socializaciją ir jos esmę.

5 lentelė

Mokytojų turima informacija apie pagrindinius socializacijos uždavinius (%)

Pagrindiniai socializacijos uždaviniai vaikystėje, t. y. būsimą socialinio gyvenimo pamatai, yra:	Visiškai SUTINKU	Iš dalies sutinku	Nežinau	Iš dalies nesutinku	Visiškai NESUTINKU
Kalbos įgūdžių formavimas	68,9	25,2	3,4	1,7	0,8
Esminis asmenybės susiformavimas	66,4	31,1	0,8	0,8	0,8
Pagrindinių normų bei vertybių išmokymas	73,1	25,2	0	0,8	0,8

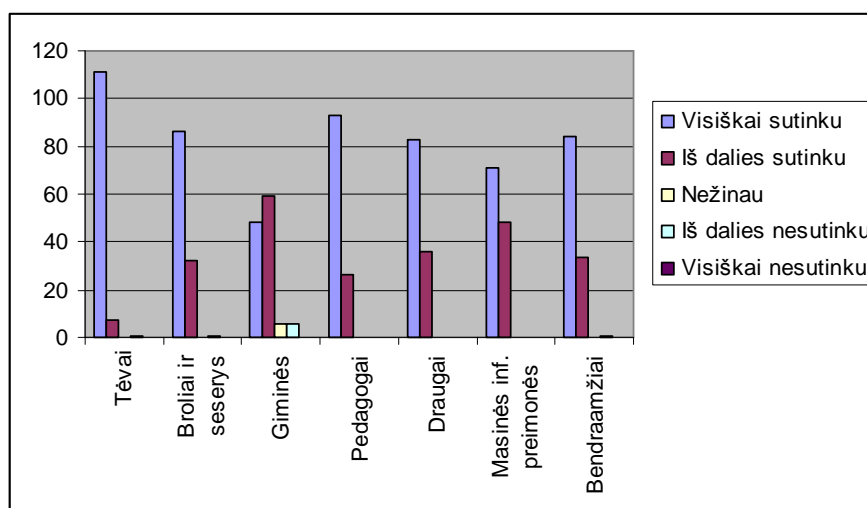

34 pav. Mokytojų turima informacija apie pagrindinius socializacijos uždavinius.

Iš 5 lentelės ir 34 paveikslo matyti, kad dauguma pedagogų *visiškai sutinka*, jog pagrindiniai socializacijos uždaviniai yra kalbos įgūdžių formavimas, esminis asmenybės susiformavimas ir pagrindinių normų bei vertybių išmokymas. Tačiau nežymią pirmenybę mokytojai teikia pagrindinių normų bei vertybių išmokimui (73,1 %), antroje vietoje liko kalbos įgūdžių formavimas 68,9 % ir 66,4 % pedagogų visiškai pritarė esminiam asmenybės susiformavimui.

Mokytojų turima informacija apie socializaciją veikiančius asmenis ir socialines struktūras
(%)

Vaikų socializaciją veikia šie asmenys ir socialinės struktūros	Visiškai SUTINKU	Iš dalies sutinku	Nežinau	Iš dalies nesutinku	Visiškai NESUTINKU
motina } tėvas } tėvai	93,3	5,9	0	0,8	0
broliai ar seserys	72,3	26,9	0	0,8	0
giminės	40,3	49,6	5	5	0
pedagogai	78,2	21,8	0	0	0
draugai	69,7	30,3	0	0	0
masinės informacijos priemonės (televizija, radijas, spauda ir kt.)	59,7	40,3	0	0	0
bendraamžiai	70,6	28,6	0	0,8	0

35 pav. Mokytojų turima informacija apie socializaciją veikiančius asmenis ir socialines struktūras

Pastaraisiais metais visose šalyse vis daugiau rūpinamasi vaikais, didėja socialinių institutų reikšmė vaikų socializacijoje. Būtent juose, o ne patys savaime funkcionuoja vaikų socializaciją veikiantys asmenys ir jų grupės. Ugdymo institucijų funkcijos vaikų socializacijos procesuose neapima viso socializacijos vaikystėje turinio. Vaiko sąveika su socialine aplinka yra esminė sėkmingos socializacijos sąlyga.

Beveik visi respondentai (93,3 %) *visiškai sutinka*, kad vaikų socializaciją veikia tėvai, daug mokytojų *visiškai sutinka*, kad svarbus vaidmuo tenka pedagogams (78,2 %), broliams bei seserims (72,3 %) ir bendraamžiams (70,6 %).

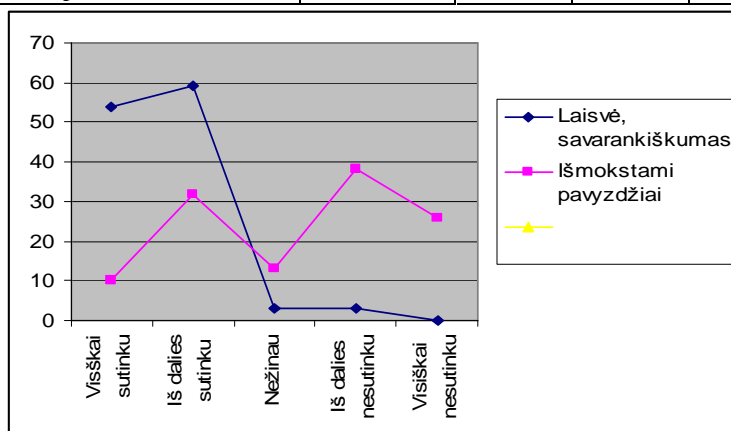
Socialinis asmenybės tapsmas ugdyme, pirmiausia, turi būti reikšmingas pačiam vaikui. Todėl sėkminga ta socializacijos vaikystėje kryptis, kurios pagrindą sudaro vaikų laisvės ir savarankiškumo skatinimas. Čia socializacija vyksta per vaiko saviraišką.

Tačiau yra ir kita ugdymo kryptis, kai vaikui pateikiami gatavi elgesio ir veiklos formų pavyzdžiai ir yra siekiama, kad jie būtų išmokstami. Čia vaiko laisvė yra ribojama, slopinama saviraiška.

7 lentelė

Mokytojų turima informacija apie sėkmingas socializacijos kryptis (%)

Socializacijos (vaikystėje) kryptys būna sėkmingos:	Visiškai SUTINKU	Iš dalies sutinku	Nežinau	Iš dalies nesutinku	Visiškai NESUTINKU
Kai socializacijos pagrindą sudaro vaikų laisvės ir savarankiškumo skatinimas	45,4	49,6	2,5	2,5	0
Kai vaikui pateikiami gatavi elgesio ir veiklos formų pavyzdžiai ir siekiama, kad jie būtų išmokstami	8,4	26,9	10,9	31,9	21,8

36 pav. Mokytojų turima informacija apie sėkmingas socializacijos kryptis.

Tyrimo duomenys, pateikti 7 lentelėje ir 36 paveiksle rodo, kad pedagogai labiau pritaria pirmai ugdymo kryptis - teigiamai pasisakė net 95 %. Tačiau nemažai mokytojų (35,3 %) pritarė antrai ugdymo kryptis, jie nenori atsisakyti gatavų elgesio ir veiklos formų pavyzdžių pateikimo ir siekia, kad jie būtų išmokstami. Neigiamai pasisakė 53,7 % pedagogų, o 10,9 % neturi nuomonės. Pedagogams sunku atsisakyti antrosios ugdymo krypties, nes šiuo atveju reikšmingesni suaugusiojo norai ir siekiai.

8 lentelė

Mokytojų turima informacija apie ugdymo kokybę (%)

Ugdymo kokybė	Visiškai SUTINKU	Iš dalies sutinku	Nežinau	Iš dalies nesutinku	Visiškai NESUTINKU
----------------------	-------------------------	--------------------------	----------------	----------------------------	---------------------------

Ugdymo kokybė vaikystėje gali būti nustatoma pagal suaugusiųjų ir vaikų bendravimo ypatybes.	21,8	64,7	6,7	5	1,7
Adaptyvaus, t. y. drausminančio, ugdymo modelio tikslas – suteikti vaikams žinių, mokėjimų, įgūdžių bei išugdyti paklusnumą.	12,6	56,3	11,8	11,8	7,6
Į asmenybę orientuoto (bendravimo ir bendradarbiavimo) ugdymo modelio tikslas – vaiko kaip asmenybės formavimasis per jo natūralią sąveiką su aplinka	68,9	29,4	1,7	0	0

Ugdymo kokybė vaikystėje gali būti nustatoma pagal suaugusiųjų ir vaikų bendravimo ypatybes. Iš 8 lentelės duomenų matyti, kad su tuo *visiškai sutinka* 21,8 % mokytojų, kad *iš dalies sutinka* – 64,7 % , o po 6,7 % pasisako neigiamai arba nežino.

Išskiriami du tokio bendravimo modeliai: adaptyvus (drausminantis) ir į asmenybę orientuotas (bendravimo ir bendradarbiavimo).

Adaptyvaus, t. y. drausminančio, ugdymo modelio tikslas – suteikti vaikams žinių, mokėjimų, įgūdžių bei išugdyti paklusnumą. Duomenys rodo, kad 12,6 % pedagogų su tuo *visiškai sutinka*, 56,3 % *sutinka iš dalies*, o 19,4 % pasisako neigiamai. Vaikas šiame modelyje yra suaugusiųjų poveikio subjektas, o tai gali sumažinti jo iniciatyvą.

Į asmenybę orientuoto (bendravimo ir bendradarbiavimo) ugdymo modelio tikslas – vaiko kaip asmenybės formavimasis per jo natūralią sąveiką su aplinka. Žinios, mokėjimai ir įgūdžiai yra vertinami tik kaip priemonė, o ne kaip tikslas, padedantis ugdyti vaiko asmenybę. Į vaiką žiūrima kaip į partnerį, ugdymas vyksta per bendravimą. Beveik visi pedagogai su tuo sutinka: *visiškai sutinka* 68,9 % ir *iš dalies sutinka* 29,7 %. Iš duomenų išaiškėja, kad pedagogai geriau supranta į asmenybę orientuoto modelio tikslą.

3.2.2.2. Pedagogų informacija apie socializacijos veiksmus vaikystėje

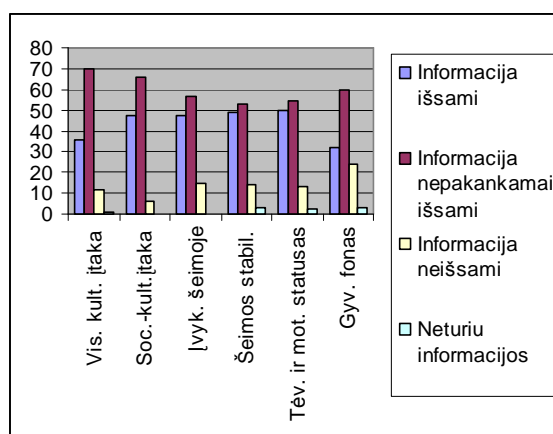
9 lentelė

Žinios apie mokykloje socializacijai palankias sąlygas (%)

Mokykloje socializacijai palankios sąlygos bus, jei:	Visiškai SUTINKU	Iš dalies sutinku	Nežinau	Iš dalies nesutinku	Visiškai NESUTINKU
Į kiekvieną vaiką bus žiūrima kaip į socialiai visavertį žmogų, į socialinį individą, socialinės grupės ir žmonių bendruomenės narį.	93,3	6,7	0	0	0
Pasitikima kiekvienu vaiku.	74,8	25,2	0	0	0
Vaikui suteikiama galimybė jam pačiam organizuoti savo gyvenimą.	19,3	61,3	5	10,1	4,2
Mokytojai bendrauja ir bendradarbiauja su vaikais, padėdami jiems surasti vietą pasaulyje.	89,1	10,9	0	0	0
Mokoma per situacijas.	72,3	26,1	0,8	0,8	0
Aktyvi pati besiformuojanti asmenybė.	62,2	36,1	0	1,7	0
Asmenybė socialinėje aplinkoje neištirpsta, o aktyviai su ja sąveikauja.	63	33,6	2,5	0,8	0
Individas įsijungia į aplinką veiklos pagrindu.	63,9	33,6	2,5	0	0
Vyksta potencialių kiekvienos asmenybės galimybių ir gebėjimų realizacija.	67,2	26,9	5	0,8	0
Ugdymas vyksta per grupinę patirtį, bet įvertinamas ir individualios patirties vaidmuo.	62,2	32,8	4,2	0,8	0
Stiprinama individo veiklos motyvacija aplinkoje, asmenybė iš poveikio objekto tampa veiklos subjektu.	53,8	34,5	11,8	0	0
Vaikas mokymo procese aktyvinamas, ugdomas iniciatyvumas.	92,4	6,7	0,8	0	0
Mokiniui leidžiama pačiam ieškoti, tirti.	84,9	15,1	0	0	0
Ugdomas savarankiškumas.	98,3	2,7	0	0	0
Ugdomas kūrybiškumas.	96,6	2,5	0,8	0,8	0
Ugdomas kritinis mąstymas.	94,1	4,2	0,8	0,8	0
Sudaromos sąlygos mokiniui veikti pagal individualius poreikius, interesus, gebėjimus.	75,6	24,4	0	0	0

Pateikti duomenys (9 lentelė) rodo, kad pedagogai supranta ir žino, kokios sąlygos yra palankios socializacijai. Daugiausia mokytojų mano, kad svarbiausia yra ugdyti vaiko savarankiškumą – su tuo *visiškai sutinka* 98,3 % respondentų. Gauti duomenys parodo, kad mokytojai *visiškai sutinka*, jog labai svarbu ugdyti kūrybiškumą - 96,6 %, kritinį mąstymą 94,1 %, vaiko iniciatyvumą 92,4 %. Dėl kitų socializacijai palankių sąlygų pedagogai taip pat sutinka, bet joms skiriamas truputį mažesnis dėmesys. Mažiausią reikšmę pedagogai teikė individo veiklos motyvacijos aplinkoje stiprinimui, kai asmenybė iš poveikio objekto tampa veiklos subjektu - 53,8 %. Galima daryti išvadą, kad dalis mokytojų dar ne visada į mokinį žiūri kaip į veiklos subjektą.

Pasak A. Davis (1984); L. Krappmann(1991); H. Rolf (1980), pokyčius vaikų socializacijoje lemia tam tikri veiksniai, kurie yra reikšmingi sėkmingam ugdymo procesui.

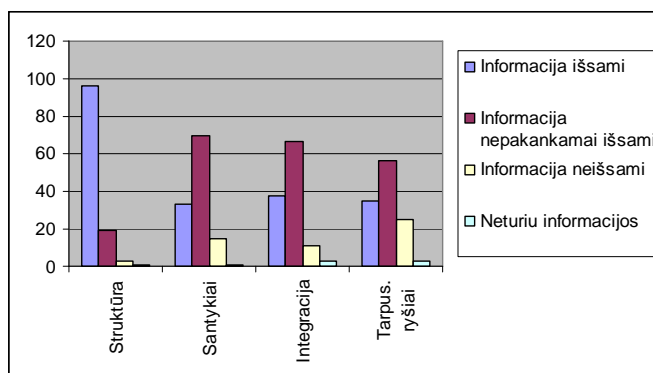
37 pav. Mokytojų turimos žinios apie bendras socializacijos sąlygas

Iš 37 pav. duomenų, atspindinčių informacijos išsamumą apie bendras socializacijos sąlygas, matyti, jog daugiausia išsamios informacijos pradinių klasių pedagogai turi apie tėvo ir motinos statusą – 42,0 %. 41,2 % apklaustųjų teigė, kad *informacija išsami* apie šeimos stabilumą, po 39,5 % mokytojų pažymėjo, jog *informacija išsami* apie socialinę-kultūrinę šeimos aplinką ir apie įvykius mokinio šeimoje. Apskaičiavus vidurkį, 36,4 % pedagogų pasisakė turintys *išsamią informaciją* apie bendras socializacijos sąlygas.

Reikia pažymėti, jog net 20,2 % pedagogų turima informacija apie sociokultūrinį šeimos gyvenimo foną yra *neišsami*, o 2,5 % apklaustųjų visai *neturi žinių* apie sociokultūrinį šeimos gyvenimo foną ir apie šeimos stabilumą. Apskaičiavus vidurkį, tik 1,2 % mokytojų pasisakė neturį informacijos apie analizuojamą veiksnių sistemą.

Neišsamios informacijos apie bendras socializacijos sąlygas turi 11,8 % (vidurkis) mokytojų.

Apibendrinant ryškėja tai, kad didžioji dalis pedagogų turi nepakankamai (vidurkis 50,4 %) žinių apie bendras socializacijos sąlygas.

38 pav. Mokytojų turimos žinios apie šeimos struktūrą

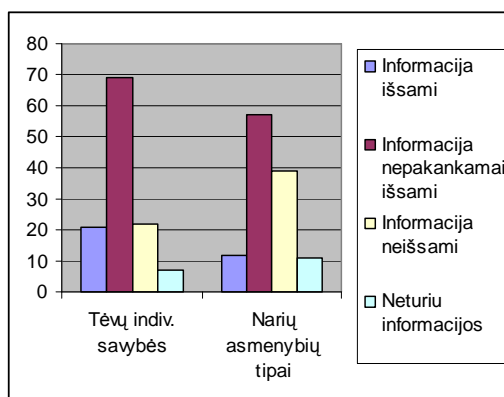
Tyrimo dalyviai turėjo pažymėti, kiek jie turi informacijos apie šeimos struktūrą. Tyrimo duomenys pateikti (38 pav.).

80,7 % mokytojų pažymėjo, kad turi *išsamios informacijos* apie šeimos struktūrą; 31,9 % – apie šeimos integraciją į bendruomenės gyvenimą; 29,4 % – apie tėvų tarpusavio ryšius ir 27,7 % apie šeimos santykių pobūdį. Apskaičiavus gautų duomenų vidurkį, išaiškėjo, kad 42,4 % pedagogų turi *išsamios informacijos* apie šeimos struktūrą, apie tėvų tarpusavio ryšius ir 27,7 % apie šeimos santykių pobūdį.

Vyrauja ta pati tendencija, jog pedagogai turi nepakankamai informacijos apie reikšmingus vaikų socializacijos veiksnius – apie šeimos struktūrą ir šeimos konfigūraciją - net 44,6 % pedagogų (vidurkis) turi *nepakankamai informacijos*.

Kad informacija apie šeimos struktūrą neišsami, pažymėjo net 11,3 % mokytojų (vidurkis).

Kalbant apie tai, jog dalis mokytojų visiškai *neturi žinių* apie mokinių šeimos struktūrą, reikia pažymėti, kad 2,5 % mokytojų *neturi informacijos* apie šeimos integraciją į bendruomenės gyvenimą ir apie tėvų tarpusavio ryšius. Bendras vidurkis – 1,65 % pedagogų neturi informacijos apie šeimos struktūrą.

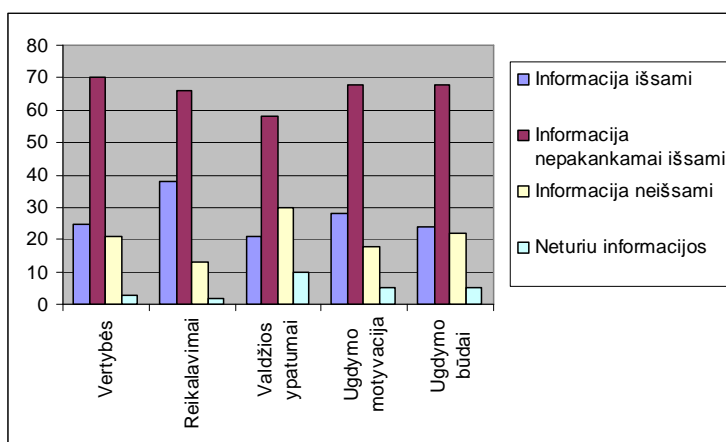
39 pav. Pedagogų turima informacija apie šeimos narių individualias savybes

Tyrimo rezultatai rodo (39 pav.), kad tik 17,6 % pedagogų turi *išsamios informacijos* apie mokinių tėvų individualias savybes ir tik 10,1 % apie šeimos narių asmenybių tipus. 13,9 % tyrime dalyvavusių mokytojų turi *išsamios informacijos* apie šeimos narių individualias savybes (vidurkis).

58 % pedagogų turi *nepakankamai išsamios informacijos* apie mokinių tėvų individualias savybes ir 47,9 % apie šeimos narių asmenybių tipus. 53 % (vidurkis) mokytojų turi *nepakankamai informacijos* apie šeimos narių individualias savybes.

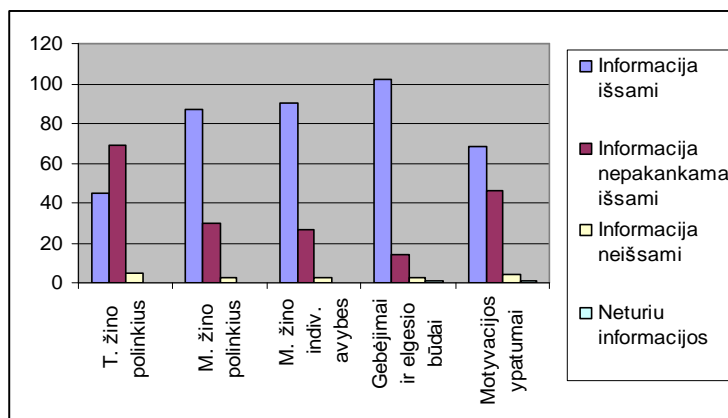
Kad turi tik *neišsamios informacijos* apie šeimos narių asmenybių tipus teigė 32,8 % respondentų; 18,5 % mokytojų teigė turintys tik *neišsamios informacijos* apie tėvų individualias savybes. Taigi 25,6 % (vidurkis) apklaustųjų teigė turintys *neišsamios informacijos* apie aptariamąją veiksmų sistemą.

Neturi informacijos apie šeimos narių individualias savybes 7,6 % pedagogų (vidurkis).

40 pav. Mokytojų turima informacija apie vaikų ugdymo stilių šeimoje

Tyrimo norėta sužinoti ir tai, kiek informacijos turi mokytojai apie vaikų ugdymo stilių šeimoje. Iš 40 pav. duomenų matyti, kad apie ugdymo stilių šeimoje pedagogai turi *nepakankamai išsamios informacijos* (vidurkis 55,5 %): pavyzdžiui, net 58,8 % mokytojų pažymėjo, kad *informacija nepakankamai išsami* apie vertybines šeimos orientacijas ir 57,1 % apie tėvų ugdymo motyvaciją bei apie tėvų ugdymo būdus. Antrasis vidurkis – 17,5 % žymi, kad informacija apie ugdymo stilių šeimoje yra *neišsami*; 25,2 % pedagogų *neturi išsamių žinių* apie tėvų naudojimosi valdžia ypatumus, 18,5 % – apie tėvų ugdymo būdus ir 17,6 % – apie vertybines šeimos orientacijas. 31,9 % mokytojų pažymėjo turintys *išsamios informacijos* apie reikalavimų vaikams pobūdį ir tik 1,7 % nurodė visai neturintys tokios informacijos. Mažiausiai informacijos pedagogai turi apie tėvų naudojimosi valdžia ypatumus.

41 pav. Mokytojų turima informacija apie ugdytinių polinkius ir elgesį

Iš pateiktų duomenų (41 pav.) aiškiai matyti, kad pedagogai turi išsamios informacijos apie ugdytinių polinkius ir elgesį (vidurkis 65,9 %) - mokytojai gerai pažįsta savo mokinius. 31,3 % mokytojų (vidurkis) nurodė turintys *nepakankamai išsamios informacijos*; tik 2,5 % (vidurkis) mokytojų nurodė, kad jų turima informacija neišsami ir tik 0,3 % (vidurkis) teigė visai neturintys informacijos apie ugdytinių polinkius ir elgesį.

3.2.2.3. Vaikystės edukacinio reikšmingumo sampratos

Ugdymo sistemoje dar gajus vaikystės vertinimas, kaip *netobulos* ir *netikros*. Toks vaikystės vertinimas atspindi tradicinį požiūrį į ugdymą, tačiau būtina keisti ne tik ugdymo principus, bet patį mąstymą, nes tik taip keisis ir požiūris į vaikus, jų ugdymą ir vaikystę.

10 lentelė

Pedagogai vertina vaikystę kaip „tobulą“ (%)

TEIGINIAI	TAIP (procentais)	taip (procentais)	Nežinau (procentais)	ne (procentais)	NE (procentais)
1. *Vaikystės pasaulis yra savaime reikšmingas ir vertingas.	83,2	13,4	0,8	0	2,5
2. *Vaikai patys turi aktyviai dalyvauti kūrimo procese ir taip turtinti savo vaikystę.	73,9	19,3	1,7	1,7	3,4
3. *Vaikai turi patys nusistatyti raiškos ribas.	18,5	27,7	16,8	29,4	7,6
4. *Mokytojas turi nuolat patikrinti savo požiūrį į vaikystės pasaulį.	63,9	26,1	5	4,2	0,8
5. *Mokytojas turi nuolat patikrinti ir rekonstruoti savo požiūrį į vaikų ugdymą.	74,8	20,2	3,4	1,7	0

10 lentelėje pateikti tyrimo apie vaikystės vertinimą dalies duomenys. Į pasiūlytus teiginius septyniolika pedagogų pasakė griežtą *NE*. Užtikrinto vaikystės kaip „tobulos“ suvokimo nėra. Labiausiai mokytojai pritarė teiginiui: *Vaikystės pasaulis yra savaime reikšmingas ir vertingas*. *TAIP* teigė 83,2 %; *taip* pasisakė 13,4 % mokytojų ir tik 2,5 % teigė visiškai nepritarantys minėtam teiginiui. Kiek mažiau apklaustųjų pritarė teiginiui apie mokytojų savęs vertinimą: *Mokytojas turi nuolat redukuoti ir rekonstruoti savo požiūrį į vaikų ugdymą* – *TAIP* pasisakė 74,8 %; *taip* – 20,2 % pedagogų; *nežino* – 3,4 % ir 1,7 % teigė nepritarantys šiam teiginiui. Trečioje vietoje atsiduria teiginys: *Vaikai patys turi aktyviai dalyvauti kūrimo procese ir taip turtinti savo vaikystę* – *TAIP* pasisakė 73,9 %, *taip* – 19,3 % pedagogų, po 1,7 % *nežinojo* ar iš dalies nepritarė ir tik 1 % teigė *NE*. Kiek mažiau teigiamų vertinimų teko teiginiui, liečiančiam rekonstrukcinį požiūrį į vaikystės pasaulį. Kad reikia rekonstruoti požiūrį į vaikystės pasaulį, *TAIP* sakė 63,9 %, *taip* – 26,1 %, *ne* – 4,2 %, *NE* – 0,8 % ir 5 % mokytojų *nežino*, ar pritaria ar ne šiam teiginiui. Tęsiant šios tyrimo dalies aptarimą, išryškėjo, jog pradinių klasių mokytojai vis dar labai nepasitiki moksleiviais, didelė dalis mokytojų nenori sutikti, jog *vaikai patys gali ir turi nusistatyti*

raiškos ribas – šiam teiginiui net 7,6 % mokytojų pasakė *NE* ir 29,4 % *ne*, 16,8 % neturi savo nuomonės; tik 18,5 % sakė *TAIP*, o kiek daugiau – 27,7 %, minėtam teiginiui pasakė *taip*.

11 lentelė

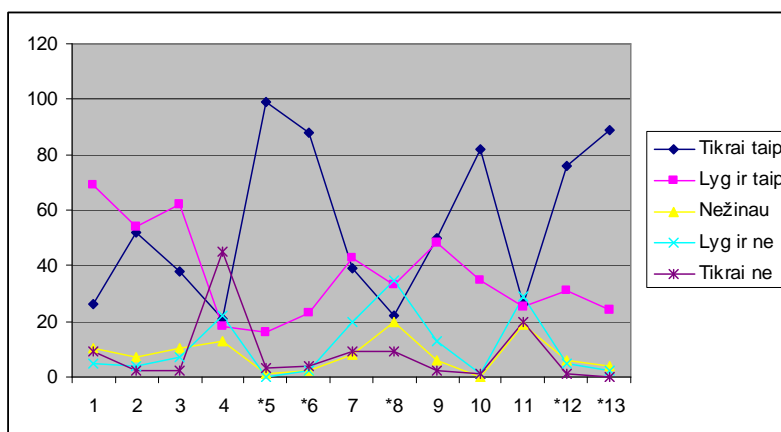
Pedagogai vertina vaikystę, kaip „netikrą“ ir „netobulą“ (%)

Adaptuota „netikra“ vaikystė TEIGINIAI	TAIP (procentais)	taip (procentais)	Neži- nau (procentais)	ne (procentais)	NE (procentais)	„Netobula“ vaikystė TEIGINIAI	TAIP (procentais)	taip (procentais)	Neži- nau (procentais)	ne (procentais)	NE (procentais)
6. Vaikai turi perimti suaugusiųjų pasaulyje egzistuojančius santykius.	21,8	58	8,4	4,2	7,6	12. Vaikystės laikas nėra savaime specifinis ir vertingas	17,6	15,1	10,9	18,5	37,8
7. Vaikai turi perimti suaugusiųjų pasaulyje egzistuojančias vertybių sistemas.	43,7	45,4	5,9	3,4	1,7	13. Suaugusieji turi nurodyti vaikams raiškos ribas.	32,8	36,1	6,7	16,8	7,6
8. Vaikai turi perimti suaugusiųjų pasaulyje egzistuojančias taisykles.	31,9	52,1	8,4	5,9	1,7	14. Vaikystės pasaulis yra tolygus suaugusiųjų pasauliui.	21,8	21	16	24,4	16,8
9. Suaugusieji turi nurodyti vaikams raiškos ribas.	32,8	36,1	6,7	16,8	7,6						
10. Reikia pateikti vaikams taisykles.	42	40,3	5	10,9	1,7						
11. Reikia pateikti vaikams pavyzdžius.	68,9	29,4	0	0,8	0,8						

11 lentelėje pateikti duomenys apie pedagogų tradicinį požiūrį į vaikystę, kada nesigilinama į vaikystės turinį, kada nepripažįstamas vaikystės pasaulio reikšmingumas. Minėtos pozicijos atitinka „romantiškosios“ ir „bevaikės“ vaikystės tipus, kurie socialinėmis-educacinėmis prasmėmis yra „netikros“ ir „netobulos“ vaikystės apibūdinimai. Tyrimo duomenys leidžia teigti, jog mokytojų mąstyme vis dar gajus įsitikinimas, kai vaikystės laikas nėra vertinamas adekvačiai. Tai patvirtina 11 lentelėje pateikti duomenys: tik vienam teiginiui *Vaikystės laikas nėra savaime specifinis ir vertingas*, atspindinčiam „netobulą“ vaikystę, didesnė pedagogų dalis nepritarė: *NE* pasakė 37,8 % ir *ne* – 18,5 %, palyginus, *TAIP* – 17,6 % ir *taip* – 15,1 %. Visiems kitiems

teiginiams mokytojai daugiau pritaria. Labiausiai jie pasisako už šiuos teiginius (pateikti teigiamų atsakymų ir neigiamų atsakymų vidurkiai):

- *Reikia pateikti vaikams pavyzdžius* (teigiamai pasisako 98,3 %, neigiamai – 5,1 %, nežino – 5,9 %).
- *Vaikai turi perimti suaugusiųjų pasaulyje egzistuojančias vertybių sistemas* (teigiamai pasisako 89,1 %, neigiamai – 5,1 %, nežino – 5,9 %).
- *Vaikai turi perimti suaugusiųjų pasaulyje egzistuojančias taisykles* (teigiamai pasisako 84 %, neigiamai – 8,4 %, nežino – 7,6 %).
- *Reikia pateikti vaikams taisykles* (teigiamai pasisako 82,3 %, neigiamai – 12,6 %, nežino – 5 %).
- *Vaikai turi perimti suaugusiųjų pasaulyje egzistuojančius santykius* (teigiamai pasisako 79,8 %, neigiamai – 11,8 %, nežino – 8,4 %)..
- *Suaugusieji turi nurodyti vaikams raiškos ribas* (teigiamai pasisako 68,9 %, neigiamai – 24,4 %, nežino – 6,7 %).
- *Vaikystės pasaulis yra tolygus suaugusiųjų pasauliui* (teigiamai pasisako 42,7 %, neigiamai – 41,2 %, nežino – 16 %).
- *Vaikystės laikas nėra savaime specifiškas ir vertingas* (teigiamai pasisako 32,7 %, neigiamai – 56,3 %, nežino – 10,6 %).

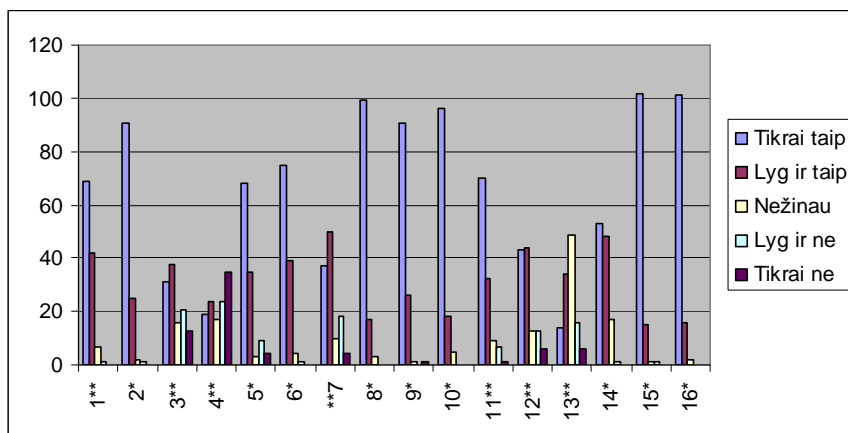

42 pav. Vaikystės vertinimas: „netikra“, „netobula“ ir „tobula“

* Teiginys, žymintis vaikystės kaip „tobulos“ vertinimą

Tyrinėjant mokytojų sąveiką su vaikyste (42 pav. ir 10, 11 lentelės), ryškėja, kad didelė dalis pedagogų linkę vaikystę vertinti kaip „netikrą“ ir „netobulą“: *tikrai taip* į teiginius, atspindinčius „netikros“ ir „netobulos“ vaikystės vertinimą, atsakė 34,8 % pedagogų (vidurkis), *taip* – atsakė 37,1 % pedagogų (vidurkis); o vaikystę kaip „tobulą“ *tikrai taip* vertina 62,8 % apklaustųjų (vidurkis) ir *taip* pasisako už „tobulą“ vaikystę 21,3 % (vidurkis).

Siekiant kokybiško vaikų ugdymo, būtina keisti ugdymo sistemą, kuri būtų orientuota į vaiką ir vaikystę. 43 pav. matyti tyrimo duomenys: kiek procentų mokytojų vaikystę vertina, kiek – neigia (konkretesni rezultatai 12 lentelėje).

43 pav. Ugdymas vertinant ir neigiant vaikystę

* Teiginy, žymintis vaikystės vertinimą

**Teiginys, žymintis vaikystės neigimą

12 lentelė

Ugdymas vertinant ir neigiant vaikystę (%)

Ugdymas vertinant vaikystę	Ugdymas vertinant vaikystę		Ugdymas neigiant vaikystę		
	Taip (vidurkis)	Ne (vidurkis)	Taip (vidurkis)	Ne (vidurkis)	
2* Vaikystė – socialiai visavertis periodas.	97,5	0,8	1** Suaugę turi vykdyti vaikų socialinę-kultūrinę adaptaciją.	93,3	0,8
5* Vaikai ir suaugusieji – lygiaverčiai partneriai.	86,5	11	3** Vaikystę reikia „pripildyti“ suaugusiųjų patirties turiniu.	58	28,5
6* Vaikas konkrečioje situacijoje yra ne tik subjektas, bet ir kūrėjas, pajėgus keisti situaciją per įgytą ir nuolat besikeičiantį patyrimą.	95,8	0,8	4** Ugdymo procese reikšmingiausia vienpusiška sąveika, einanti nuo suaugusiojo į vaiką.	36,2	49,6
8* Vaikas yra konkretus žmogus, kuriam būdingi visi individualios raiškos bruožai.	97,5	0	7** Vaikui reikia siūlyti suaugusiųjų pasauliui būdingus elgesio, mąstymo, kalbos ir veiklos pavyzdžius.	73,1	18,5
9* Mokymas(is) turi remtis patyrimu.	98,3	0,8	11** Vaikystės periodas išskirtinai specifiškas.	85,7	6,7
10* Mokant reikia parinkti tokias mokymo sferas ir būdus, kurie mokiniams yra socialiai ir individualiai reikšmingi.	95,8	0	12** Ugdymo	73,1	15,9
14* Sąveikaujama su vaikyste per sąveiką su konkrečiu vaiku, įvertinant jo vaikystės požymių raišką.	84,8	0,8			
15* Vaikas yra nuolat	98,3	0,8			

besikeičiantis žmogus. 16* Vaikystė yra visavertis žmogaus sociokultūrinio, individualaus tapsmo žmogumi etapas ir, kaip esminis, jis sąveikauja su visais kitais žmogaus raidos etapais.	98,3	0	procesė svarbiausia intelektualinė plėtra. 13** Socialinė-kultūrinė vaikystės sfera dar „neišsivysčiusios“.	40,4	18,4
--	------	---	--	------	------

* Teiginys, žymintis vaikystės vertinimą

**Teiginys, žymintis vaikystės neigimą

Analizuojant 12 lentelėje pateiktus duomenis ryškėja, jog pedagogai pasisako už vaikystės vertinimą, nes visiems vaikystę vertinantiems teiginiais respondentai daug labiau pritarė, nei nepritarė (Reikia akcentuoti, jog tam tikra dalis mokytojų į teiginius atsakė nežinantys, ar pritaria, ar ne). Daugiausia mokytojų (po 98,3 %) pritarė teiginiais, kad *Mokymasis turi remtis patyrimu*, kad *Vaikas yra nuolat besikeičiantis žmogus* ir kad *Vaikystė yra visavertis žmogaus sociokultūrinio, individualaus tapsmo žmogumi etapas ir, kaip esminis, jis sąveikauja su visais kitais žmogaus raidos etapais*. Po 97,5 % respondentų pritarė teiginiais, kad *Vaikas yra konkretus žmogus, kuriam būdingi visi individualios raiškos bruožai* ir kad *Mokant reikia parinkti tokias mokymo sferas ir būdus, kurie mokiniams yra socialiai ir individualiai reikšmingi*. Mažiausias vidurkis – 84,4 % apie tai, kad *Sąveikaujama su vaikyste per sąveiką su konkrečiu vaiku, įvertinant jo vaikystės požymių raišką*.

Kai kuriems teiginiais dalis pedagogų nepritarė: 11 % apklaustųjų nepritarė teiginiui, kad *Vaikai ir suaugusieji – lygiaverčiai partneriai*.

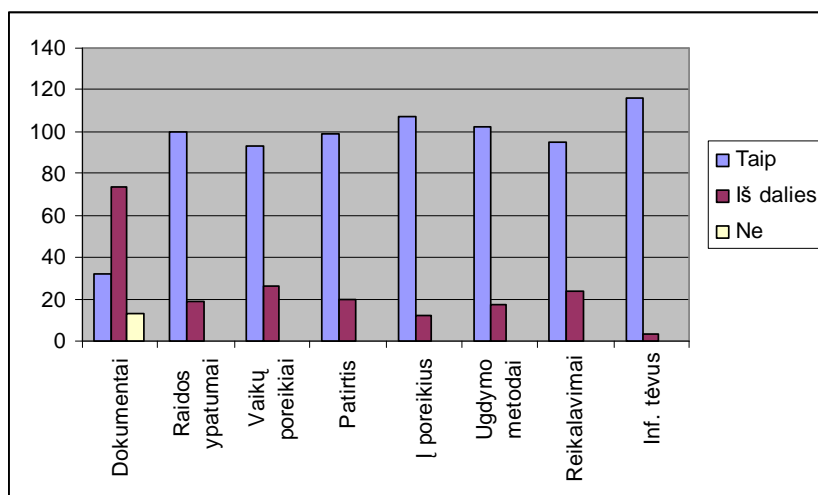
Analizuojant vaikystę neigiančius teiginius, ryškėja tendencija, kad maždaug pusė mokytojų pasisako už ugdymą, neigiant vaikystę – daugiau kaip 50 % mokytojų sako *taip* net 5 vaikystę neigiantiems teiginiais.

Daugiausia, net 93,3 % pedagogų pritaria teiginiui, kad *Suaugę turi vykdyti vaikų socialinę-kultūrinę adaptaciją*. 85,7 % mokytojų sako, kad *Vaikystės periodas išskirtinai specifiškas*. 73,1 % apklaustųjų vis dar pritaria tradicinio ugdymo teiginiais, jog *Vaikui reikia siūlyti suaugusiųjų pasauliui būdingus elgesio, mąstymo, kalbos ir veiklos pavyzdžius* ir kad *Ugdymo procese svarbiausia intelektualinė plėtra*.

Taigi lyginant duomenis apie pedagogų požiūrį į vaikystę, ryšku, kad didžioji jų dalis vertina vaikystę, tačiau dar nepajėgia atsisakyti įsigalėjusio tradicinio mąstymo, kuriam būdingas vaikystės neigimas arba ignoravimas.

3.2.2.4. Pozityvios pedagoginės aplinkos sudarymas

Mokytojų savęs vertinimas labai aktualus, nes tai leidžia geriau pažinti save, mokėti išnaudoti savo stipriąsias puses bei kontroliuoti silpnąsias, be to, skatina rūpintis savimi: save tobulinti, ugdyti, mokytis. Visa tai yra pagrindas, siekiant įdiegti naują mąstymo paradigimą, kuri yra būtina, kad ugdymas būtų optimaliai kokybiškas.

44 pav. **Pedagogų savo darbo vertinimas**

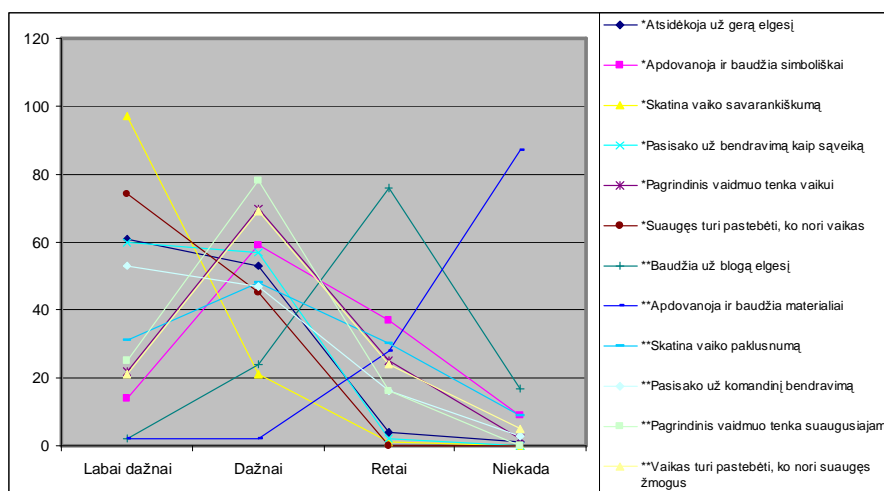
13 lentelė

Pedagogų savo darbo vertinimas (%)

TEIGINIAI	Taip / Nuolat	Kartais / Iš dalies	Ne / Retai
1. Studijuojau valstybės dokumentus.	26,9	62,2	10,9
2. Žinau pagrindinius psichologinius ir fiziologinius pradinėjų klasių vaikų raidos ypatumus.	84,0	16,0	-
3. Žinau ypatingus atskirų vaikų poreikius.	78,2	21,8	-
4. Dalinuosi patirtimi su kolegomis.	83,2	16,8	-
5. Atsižvelgiu į atskirus moksleivių poreikius ugdymo procese.	89,9	10,1	-
6. Derinu ugdymo metodus su vaiko individualybe.	85,7	14,3	-
7. Savo reikalavimus derinu su kitų pedagogų, tėvų reikalavimais.	79,8	20,2	-
8. Informuoju moksleivių tėvus apie vaikų pasiekimus.	97,5	2,5	-

Kalbant apie mokytojų kompetencijas, svarbu akcentuoti jų savęs vertinimą. Kaip matyti iš 44 pav. ir 13 lentelėje pateiktų duomenų, didžioji apklaustų mokytojų dalis nurodė žinantys pagrindinius psichologinius ir fiziologinius pradinėjų klasių vaikų raidos ypatumus (84,0 %, palyginus – *iš dalies* 16 %), žinantys ypatingus atskirų vaikų poreikius (78,2 %, palyginus – *iš*

dalies 21,8 %), nuolat besidalijantys patirtimi su kolegomis (83,2 %, palyginus – iš dalies 16,8 %), atsižvelgiantys į atskirus moksleivių poreikius ugdymo procese (89,9 %, palyginus – iš dalies 10,1 %), derinantys ugdymo metodus su vaiko individualybe (85,7 %, palyginus – iš dalies 14,3 %), derinantys savo reikalavimus su kitų pedagogų ir tėvų reikalavimais (79,8 %, palyginus – iš dalies 20,2 %), informuojantys moksleivių tėvus apie vaikų pasiekimus (97,5 %, palyginus – iš dalies 2,5 %). Didžioji dalis apklaustųjų mokytojų tik iš dalies studijuoja valstybės dokumentus – (62,2 %, palyginus – nuolat 26,9 %, retai – 10,9 %).

45 pav. Mokytojų dalyvavimo vaikų socializacijoje tipai: *dalyvaujant ir slopinant*

* Rodikliai, žymintys socializaciją dalyvaujant.
 ** Rodikliai, žymintys socializaciją slopinant.

14 lentelė

Socializacija *dalyvaujant* (%)

	Labai dažnai	Dažnai	Retai	Niekada
*Atsidėjo už gerą elgesį	51,3	44,5	3,4	0,8
*Apdovanoja ir baudžia simboliškai	11,8	49,6	31,1	7,6
*Skatina vaiko savarankiškumą	81,5	17,6	0,8	-
*Pasisakote už bendravimą kaip sąveiką	50,4	47,9	1,7	-
*Pagrindinis vaidmuo tenka vaikui	18,5	58,8	21,0	1,7
*Suaugęs turi pastebėti, ko nori vaikas	62,2	37,8	-	-

Socializacija slopinant (%)

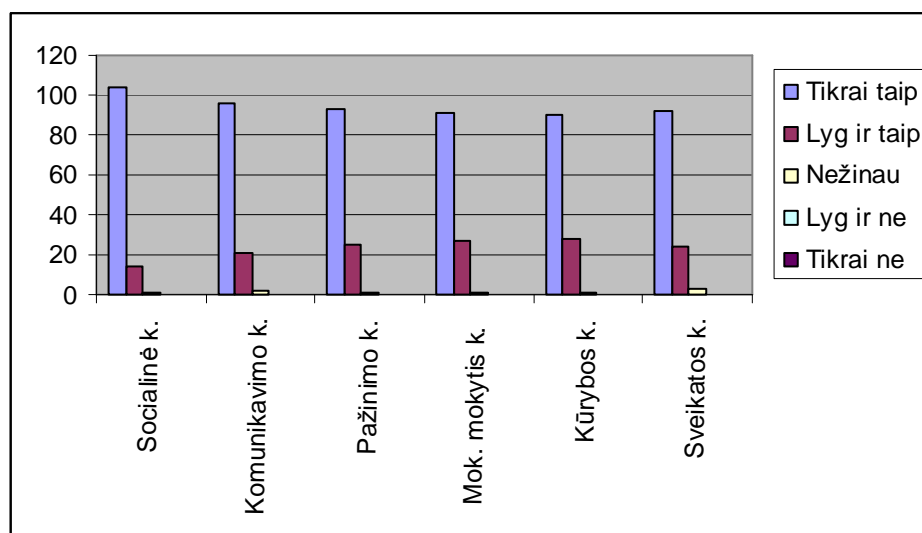
	Labai dažnai	Dažnai	Retai	Niekada
**Baudžia už blogą elgesį	1,7	20,2	63,9	14,3
**Apdovanoja ir baudžia materialiai	1,7	1,7	23,5	73,1
**Skatina vaiko paklusnumą	26,1	40,3	25,2	7,6
**Pasisako už komandinį bendravimą	44,5	39,5	13,4	2,5
**Pagrindinis vaidmuo tenka suaugusiajam	21	65,5	13,4	-
**Suaugusio žmogaus norai	17,6	58	20,2	4,2

45 pav. ir 14, 15 lentelėse pateikti duomenys atspindi tyrime dalyvavusių pedagogų atsakymus apie jų dalyvavimą vaikų socializacijoje. Jie leidžia konstatuoti, jog dalis mokytojų vis tik nėra iki galo įsisąmoninę naujo mąstymo, leidžiančio pačiam vaikui dalyvauti socializacijoje (14 lentelė). Atsidėkoja už gerą elgesį* *labai dažnai* 51,3 %, *dažnai* 44,5 % (*retai* 3,4 %, *niekada* 0,8 %), o baudžia už blogą** elgesį *labai dažnai* 1,7 %, *dažnai* 20,2 % (*retai* 63,9 %, *niekada* 14,3 %). Apdovanoja ir baudžia simboliškai* *labai dažnai* 11,8 %, *dažnai* 49,6 % (*retai* 31,1 %, *niekada* 7,6 %), o materialiai** – *labai dažnai* 1,7 % ir *dažnai* 1,7 % (*retai* 23,5 %, *niekada* 73,1 %). Aptartieji rodikliai leidžia daryti prielaidą, jog apklaustieji pedagogai pasisako ir dirbdami vadovaujasi socializacija dalyvaujant.

Lyginant kitus rodiklius ryškėja, jog pedagogai ne iki galo yra pasiruošę vaikų socializacijai dalyvaujant, nors didžioji dalis pedagogų skatina vaiko savarankiškumą* *labai dažnai* 81,5 %, *dažnai* 17,6 % (*retai* 0,8 %, *niekada* 0 %) mokytojų, o paklusnumą** – 26,1 % *labai dažnai*, 40,3 % *dažnai* (*retai* 25,2 %, *niekada* 6,7 %). 50,4 % *labai dažnai* ir 47,9 % *dažnai*, *retai* 1,7 %, *niekada* 0 % – pasisako už bendravimą kaip sąveiką*, tačiau panašus kiekis atsakymų rodo, jog beveik pusė apklaustų pedagogų pasisako ir už komandinį bendravimą**: *labai dažnai* 44,5 %, *dažnai* 39,5 %, *retai* 13,4 %, *niekada* 2,5 %. Nagrinėjant duomenis apie pagrindinio vaidmens skyrimą suaugusiajam arba vaikui socializacijoje, išryškėja beveik vienodas pasiskirstymas: kad vaiko socializacijoje pagrindinis vaidmuo tenka vaikui* *labai dažnai* atsakė 18,5 %, o suaugusiajam** *labai dažnai* atsakė 21,0 %, analogiškai *dažnai* 58,8 % ir 65,5 %, *retai* 21,0 % ir 20,2 %, *niekada* 1,7 % ir 4,2 %. Paskutinis rodiklis, nagrinėjant socializacijos tipus, buvo apie vaiko * ir suaugusiojo** poreikių tenkinimą: kad suaugęs turi pastebėti, ko nori vaikas* *labai dažnai* atsakė 62,2 %, *dažnai* 37,8 %, *retai* *niekada* 0 % pedagogų, o kad vaikas turi pastebėti, ko

nori suaugęs žmogus** *labai dažnai* atsakė 17,6 %, *dažnai* 58,0 %, *retai* 20,2 % ir *niekada* 4,2 % pedagogų .

Minėti socializacijos tipai atspindi ir ugdymo kryptį: slopinimas būdingas tradiciniam ugdymui, o dalyvavimas – humanistiniam ugdymui. Taigi apie pusė atsakiusiųjų pedagogų vis dar dirba tradicinio ugdymo paradigmoje.

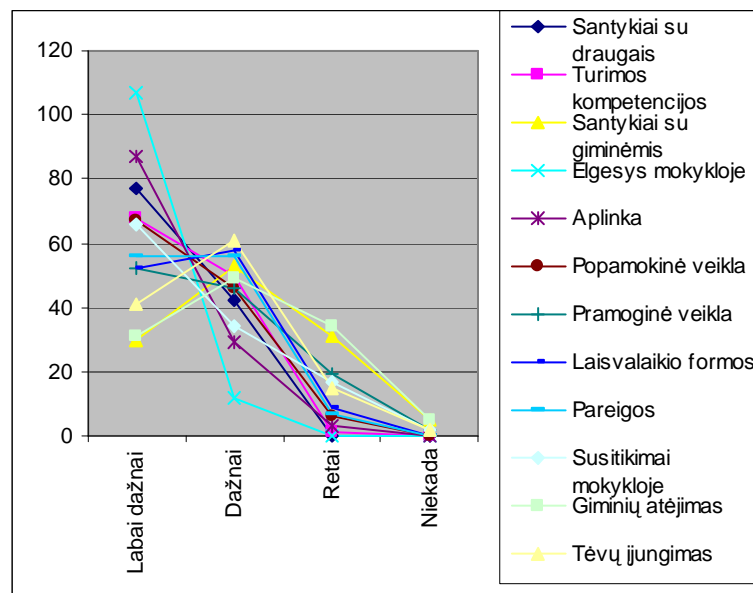
46 pav. Pagrindinių vaikų kompetencijų plėtojimas

Dokumentuose akcentuojama, jog mokymo turinys turi būti orientuotas ne tik į dalykinį mokymą, bet ir į vaikai svarbiausių kompetencijų ugdymą. Apklausoje dalyvavę mokytojai pažymėjo, jog plėtoja pagrindines kompetencijas, kaip matyti iš 46 pav. duomenų: *tikrai taip* plėtojančių socialinę kompetenciją buvo 87,4 %, *taip* – 11,8 %; *tikrai taip* plėtojančių vaikų komunikavimo kompetenciją buvo 80,7 %, *taip* – 17,6 %; *tikrai taip* plėtojančių moksleivių pažinimo kompetenciją buvo 78,2 %, *taip* – 21 %; *tikrai taip* ugdančių mokėjimo mokyti kompetenciją buvo 76,5 %, *taip* – 22,7 %; *tikrai taip* plėtojančių ugdytinių kūrybos kompetenciją buvo 75,6 %, *taip* – 23,5 %; *tikrai taip* puoselėjančių moksleivių sveikatos kompetenciją buvo 77,3 %, *taip* – 20,2 %; devyni pedagogai pažymėjo nežinantys, ar plėtoja vieną ar kitą iš minėtų kompetencijų ir nebuvo nė vieno, pažymėjusio, jog neplėtoja minėtų kompetencijų.

16 lentelė

Dirbdami su vaikais stengiatės gauti žinių apie pozityvią pedagoginę aplinką	Labai dažnai	Dažnai	Retai	Niekada
Domiuosi vaiko santykiais su draugais.	64,7	35,3	0	0
Domiuosi vaiko turimomis kompetencijomis.	57,1	42	0,8	0
Man svarbūs vaiko santykiai su giminėmis, kaimynais.	25,2	44,5	26,1	4,2
Stebiu vaiko elgesį mokykloje.	89,9	10,1	0	0
Domiuosi iš kokios aplinkos ateina vaikas.	73,1	24,4	2,5	0
Domiuosi vaiko popamokine veikla.	56,3	38,7	5	0
Domiuosi vaiko pramoginės veiklos įvairove.	43,7	38,7	16	1,7

Domiuosi vaiko laisvalaikio formomis.	43,7	48,7	7,6	0
Domiuosi vaiko pareigomis.	47,1	47,1	5,9	0
Sudarau sąlygas vaikams mokykloje susitikti su broliais, seserimis.	55,5	28,6	14,3	1,7
Sudarau sąlygas į mokyklą ateiti mokinių giminėms.	26,1	41,2	28,6	4,2
Į pozityvios pedagoginės aplinkos sudarymą įjungiu tėvus.	34,5	51,3	12,6	1,7
VIDURKIS	51,4	37,6	9,9	1,1

47 pav. Turimos žinios apie pozityvią pedagoginę aplinką

47 pav. ir 65 lentelėje pateikti duomenys atspindi tyrime dalyvavusių pedagogų atsakymus į klausimus, kaip dažnai jie domisi pozityvia pedagogine aplinka, ar dažnai į ją įtraukia mokinių tėvus, gimines. Atsakymai leidžia konstatuoti, jog 51,4 % (vidurkis) mokytojų *labai dažnai* domisi vaiku, jo aplinka (16 lentelė), *dažnai* 37,6 % (vidurkis), *retai* 9,9 % (vidurkis) ir *niekada* 1,1 % (vidurkis). Pedagogams svarbiausias vaiko elgesys mokykloje, aplinka, iš kurios jis ateina ir vaiko santykiai su draugais. Mokinių elgesį mokykloje *labai dažnai* stebi 89,9 % pedagogų ir *dažnai* 10,1 % (*retai* 0 %, *niekada* 0 %), domisi vaiko aplinka *labai dažnai* 73,1 % ir *dažnai* 24,4 % (*retai* 2,5 %, *niekada* 0 %), o vaiko santykiais su draugais domisi *labai dažnai* 64,7 %, *dažnai* 35,3 % (*retai* 0 %, *niekada* 0 %). Daugiausiai pedagogų 28,6 % *retai* ir 4,2 %, *niekada* nesudaro sąlygų į mokyklą ateiti mokinių giminėms. Taip pat pedagogai mažiau domisi vaiko santykiais su giminėmis ir kaimynais (*retai* 26,1 % ir *niekada* 4,2 %), pramoginės veiklos įvairove (*retai* 16 %, *niekada* 1,7 %). Beveik trečdalis mokytojų (28,6 %) *retai* sudaro, o 1,7 % *niekada* nesudaro sąlygų į mokyklą ateiti mokinių giminėms.

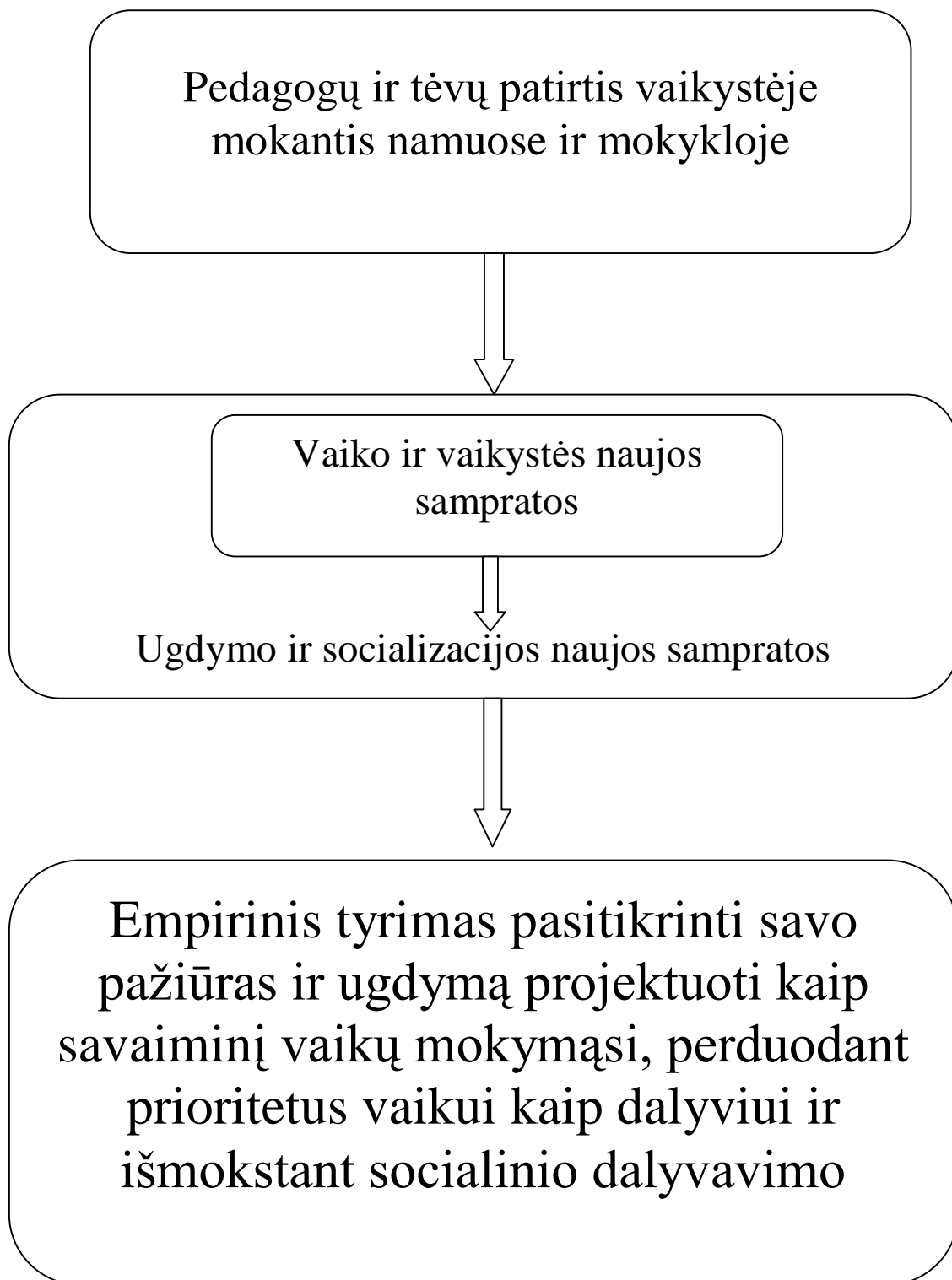
IŠVADOS:

- „Tobulos“ vaikystės tipui būdinga tai, kad suaugusieji pasitiki šio periodo teikiamomis ugdymo(si), socializavimo(si) galimybėmis ir sudaro palankias sąlygas vaikams tobulėti, kad jie nuolat įgytų naujos patirties ir taptų socialiai savarankiškesni. Kad tai pasiektų, suaugusieji privalo atsisakyti vaikystės, kaip „netikros“ ir „netobulos“, suvokimo.
- Dar gajus tradicinis požiūris į vaikų ugdymą, kuriam būdingas vaikystės, kaip „netikros“, „netobulos“, vertinimas, kai vaikas privalo paklusti suaugusiojo valiai, nepaliekama vietos natūraliai socializacijai, tačiau šiandieninė ugdymo sistema įgalina atsisakyti tradicinio požiūrio - iškeliamą „tobulos“ vaikystės sampratą, pasisakoma už socializaciją „dalyvaujant“. Tai turėtų būti „laisvojo“ mokymo esmė. Be to, čia būtinas pedagogų ir tėvų bendradarbiavimas.
- Literatūros studijos ir tyrimo duomenų analizė leidžia daryti prielaidą, kad socializacijos esmė suvokiama, bet žinios ne visada taikomos praktiškai. Reikia siekti, kad žinios apie vaikystę, apie socializaciją, kurias dar reikia skleisti pedagogams, taptų mąstymo dalimi, ir būtų taikomos praktikoje.
- Tyrimo apie vaikystės edukacinio reikšmingumo sampratą duomenų analizė rodo, kad didelė dalis pedagogų vis dar linkę vaikystę vertinti kaip „netikrą“ ir „netobulą“ (atitinkamai vidurkis 40,2 % ir 24,1 %). Daugiau negu pusė (62,9 %) apklaustųjų vaikystę vertina kaip „tobulą“, tačiau mokytojai dar nepajėgia visiškai atsisakyti įsigalėjusio tradicinio mąstymo, kuriam būdingas vaikystės neigimas arba ignoravimas.
- Siekiant kokybiško ugdymo labai svarbu padėti vaikams sėkmingai socializuotis. Tradiciškai buvo įsigalėjusi socializacija *slopinant*. Empirinio tyrimo duomenys leidžia teigti, kad dar nemaža dalis pedagogų teigiamai pasisako už socializacijos *slopinant* rodiklius (vidurkis 28,2 %). Kiti pedagogai ne tik mato socializacijos *dalyvaujant* privalumus (teigiamai pasisako 44,3 % (vidurkis)), bet ir dažnai ja vadovaujasi.
- Tyrimo rezultatai rodo, jog pedagogai plėtoja pagrindines mokinių kompetencijas.
- Vaikų atostogos tėvams kelia nemažai rūpesčių, nes suaugusieji labai užsiėmę, jiems trūksta laiko bendravimui, pinigų pramogoms. 86,6 % tėvų atsakė, kad vaikų atostogos – tai nauji rūpesčiai. Tėvai nerimauja dėl vaikų saugumo, užimtumo, neigiamos draugų įtakos. Dauguma tėvų (80 %) žino, su kuo ir kodėl bendrauja jų vaikas.
- Vaikai atostogas mėgsta leisti kartu su tėvais (60 %). Daugumai vaikų atostogaujant patinka keliauti, ilsėtis prie jūros, gamtoje.
- Mažai šeimų (33,3 %) planuoja savo atostogas, tačiau (82,2 %) tėvų stengiasi atsižvelgti į vaikų norus. Tradiciškai šeimos atostogas praleidžia poilsiaudamos prie jūros ar ežero, keliaudamos, lankydamos senelius, gimines, draugus.

- Iš 45 apklaustųjų vaikų daugiau negu pusė norėtų dirbti. Tam pritaria ir 66,7 % tėvų. Jie mano, kad vaikai dirdami geriau suprastų pinigų vertę, pagalbos namų ūkyje svarbą ir pan.
- Tėvai vertina vaikų paklusnumą, gerą mokinio pareigų vykdymą, geria už pagalbą namų ūkyje. Tik nedaugelis tėvų geria vaiką už jo asmenines savybes, už kūrybiškumą.
- Suaugusieji linkę valdyti, reguliuoti, vaikų laisvalaikį, laisvės vaikams jie linkę suteikti tik tose srityse, kurios yra siejamos su darbine veikla, namų ūkio tvarkymu.
- Tyrimo metu išsiaiškinta, kad tėvai nori vaikų fizinės raidos, sveikatos stiprinimo, darbo įgūdžių lavinimo ir požiūrių į mokymąsi bei į gyvenimą pokyčių.

REKOMENDACIJŲ GAIRĖS:

- Mokslo yra įrodęs, kad šeimos, draugų, bendraamžių įtaka, mokymosi aplinka turi daug įtakos sėkmingam ugdymui(si), socializacijai; kad mokytojas turi būti ne tiek nusistovėjusių tiesų perteikėjas, kiek partneris mokymosi procese, turi žiūrėti į vaiką kaip į ugdymo(si) subjektą, o ne objektą. Be to, labai svarbu įtraukti į ugdymą mokinių tėvus, siekiant perteikti jiems naujas sampratas ir plėtoti jų dalyvavimo, sudarant pozityvią pedagoginę aplinką, galimybes.
- Metodinės pagalbos būtinybė ne tik pedagogams, tačiau ir tėvams (šeimai kaip artimiausiai vaiko aplinkai, pirmai socializacijos institucijai).
- Formalioje ir neformalioje ugdymo aplinkoje reikėtų remtis humanistine filosofija, kuri pasisako už mokinių kūrybinio potencialo plėtojimą, už socialinės aplinkos reikšmingumą, už bendradarbiavimą tarp ugdytojo ir ugdytinio, ir svarbiausia kuri skatina pasitikėti vaiku, įvertinant vaiko raidos pokyčius, visavertę jo sąveiką su aplinka.
- Pedagogas turi gebėti ne tik tinkamai ugdyti mokinius, bet ir padėti jiems socializuotis, t.y. padėti formuotis visuomeniškai vertingai asmenybei, pasitelkiant socialinės aplinkos veiksmus; ugdyti mokinių kompetencijas.
- Kadangi ugdymo realybėje labai gajus vaikystę neigiantis ir vaiką užmirštantis ar ignoruojantis požiūris, mokytojams ir tėvams reikia rekonstruoti mąstymą „tobulos“ vaikystės sampratos linkme, kai sudaromos palankios sąlygos vaikų kūrybinei sąveikai su aplinka, vaikystės turtinimui. Reikia pasitelkti vaikui svarbias ir aktualias socializacijos formas: žaidimą, mokymąsi, sąsajas su aplinka ir kt., kurios atspindi vaiko poreikius bei interesus.
- Pedagogams ir tėvams siūloma į vaikystę ir vaikų ugdymą žiūrėti per savo patyrimą, tą patyrimą sieti su šiuolaikinio ugdymo tendencijomis, kad vaikystė yra savaiminio ugdymo vertybė, kur vaikas yra aktyvus dalyvis.

48 pav.

LITERATŪRA

1. Ališauskienė S., Ruškus J. (2002). Tėvų, auginančių rizikos grupės (neišnešiotą) vaiką, psichosocialinės situacijos analizė // Specialusis ugdymas. Mokslo darbai. Šiauliai. Nr. 1(6). P. 6-16.
2. Arnold L. E. (1985). Parents, Children and Change. Lexington Books. Toronto.
3. Augienė D. (2002). Jaunesniojo mokyklinio amžiaus mokinių socialinio pažinimo plėtros ypatumai // Pedagogika. T. 61. Vilnius. P. 5-9.
4. Bajoriūnas Z. (1993). Familistikos pagrindai. Habilituoto daktaro disertacija. Vilnius.
5. Baranauskienė D. T. (2000). Pradinė mokykla ir šeima // Mokykla. Nr. 4.
6. Berger P., Luchmann T. (1999). Socialinės tikrovės konstravimas. Žinojimo sociologijos traktatai. Vilnius.
7. Bendrosios programos ir išsilavinimo standartai (2003). [Žiūrėta 2006-01-20]. Prieiga per internetą: <http://www.pedagogika.lt/standart/programos.pdf>.
8. Bitinas B. (2000). Ugdymo filosofija. Vilnius.
9. Broom L., Bonjen Ch., Broom D. H. (1992). Sociologija. Kaunas.
10. Butkienė G., Kepalaitė A. (1996). Mokymasis ir asmenybės brendimas / Pedagoginės psichologijos įvadas studentams, mokytojams, tėvams. Vilnius.
11. Butvilas T. (2004). Netekties išgyvenimų ir kai kurie socializacijos aspektai jaunesniajame mokykliniame amžiuje. Vilnius.
12. Černius V. (1992). Mokytojo pagalbininkas. Kaunas.
13. Černius V. (1997). Tėvų ir mokytojų pagalbininkas. Kaunas.
14. Dabartinės lietuvių kalbos žodynas. (2000). Vilnius.
15. Dalinas P., Rolffas H.G. [Žiūrėta 2005-12-14]. Prieiga per internetą: <http://www.ipc.lt/liet/politika-leid-fjeldas.php>.
16. Dapkienė S. (1996). Tėvų požiūris į bendradarbiavimo su mokytojais formas // Pradinis ugdymas: retrospektyva ir perspektyva. Mokslinės konferencijos medžiaga. Šiauliai. P. 66-67.
17. Dapkienė S. (1998). Papildomo ugdymo formos. Šiauliai.
18. Dapkienė S. (2002). Klasės auklėtojas ir tėvai - partneriai. Šiauliai.
19. Everard B., Morris G. (1997). Efektyvus mokyklos valdymas. Vilnius.
20. Forston R. L., Reiff C. J. (1995) Early childhood curriculum: Open structures for integrated learning. Needham.
21. Gage N. L., Berliner D. C. (1994). Pedagoginė psichologija. Vilnius.
22. Galkienė A. (2003). Pedagoginė sąveika integruoto ugdymo sąlygomis. Šiauliai.
23. Goleman D. (2001). Emocinis intelektas. Vilnius.

24. Hurrelmann K. (1993) Socialisations – und handlungstheoretische Ansätze in der Jugendforschung. In: Krüger, H. H. (Hrsg.): Handbuch der Jugendforschung. Opladen.
25. Indrašienė V. (Sud.). (2004). Socialinio ugdymo technologijos. Mokomoji knyga.
26. Jacikevičius A. (1995). Žmonių grupių (socialinė) psichologija. Vilnius.
27. Jacobs D. M., Jacobs R. G. (2001). Tvardykites. Kaunas.
27. Juodaitytė A. (2000(1)). Moderniosios vaiko ir vaikystės sampratos ir edukacinės ideologijos paieškos (prielaidos ir kryptys) // Pedagogika. Vilnius. Nr. 41. P. 33-47.
28. Juodaitytė A. (2001). Konstruktyvizmas vaikystės pedagogų rengime // Pedagogika. Vilnius. Nr. 51. P. 59-68.
29. Juodaitytė A. (2002(2)). Vaikystės fenomenologinė dimensija šiuolaikinėje pedagogikoje // Pedagogika. Vilnius. Nr. 56. P. 96-100.
30. Juodaitytė A. (2003 (1)). Socializacija ir ugdymas vaikystėje. Šiauliai.
31. Juodaitytė A. (2003 (2)). Vaikystės fenomenas: socialinis-edukacinis aspektas. Šiauliai.
32. Juodaitytė A. (2004). Vaikystės pedagogo pasaulėžiūrinė koncepcija: „laisvojo“ ugdymo kontekstas // Pedagogika. Vilnius. Nr. 70. P. 87-91.
33. Juodaitytė A. (2005). Mokymasis suvokti vaikus tokius, kokie jie yra // Pedagogika. Žvirblių takas. Nr. 1. P. 2-6.
34. Jovaiša L. (1993). Pedagogikos terminai. Kaunas.
35. Jucevičienė P. (1996). Organizacijos elgsena. Kaunas.
36. Kardelis K. (2002). Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai. Kaunas.
37. Kendall F. (2001). Ypatingi tėvai – ypatingi vaikai. Vilnius.
38. Kučinskas V., Kučinskienė R. (2000). Socialinis darbas švietimo sistemoje. Klaipėda.
39. Kvieskienė G. (2000). Socializacijos pedagogika. Vilnius.
40. Kvieskienė G., Mockevičienė D. (2002). Laisvalaikio reikšmė ankstyvajai prevencijai. // Socialinis ugdymas. Vilnius. P. 66-75.
41. Kvieskienė G. (2005). Pozityvioji socializacija. Monografija. Vilnius.
42. Laužikas J. (1993). Pedagoginiai raštai. Kaunas.
43. Larson R. (2000). Toward a psychology of positive youth development. American Psychologist. Nr. 55. P. 170-183.
44. Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas (2003-06-28). [Žiūrėta 2005-03-29]. Prieiga per internetą: http://66.102.9.104/search?q=cache:kFw0Vy4qjM4J:www.smm.lt/teisine_baze/docs/istatymai/i-1489.htm+%C5%A1vietimo+%C4%AFstatymas&hl=lt.
45. Lietuvos Respublikos Konstitucija. (1992). Vilnius.
46. Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklos bendrosios programos. 2003. Vilnius.

47. Lekavičienė R. (1999). Socialinė - psichologinė adaptacija ir švietimo sistema. Mokslinių straipsnių rinkinys. Kaunas.
48. Lekavičienė R. (2001). Socialinės kompetencijos psichologiniai kriterijai ir vertinimas: Lietuvos studentų tyrimas. Kaunas.
49. Leliūgienė I. (2003). Socialinė pedagogika. Kaunas.
50. Leliūgienė I. (1997). Žmogus ir socialinė aplinka. Kaunas.
51. Leliūgienė I., Jucevičienė P. (1998). Edukologijos idėjos Lietuvos švietimo sistemos modernizavimui. Kaunas.
52. Leliūgienė M. Šeimos socializacija. [Žiūrėta 2006-02-18]. Prieiga per internetą: www.rafaelis.lt/download.php?file=docs/document34.doc.
53. Lėpeškienė V. (1996). Humanistinis ugdymas mokykloje. Vilnius.
54. Luobikienė I. (2004). Sociologinių tyrimų metodika. Kaunas.
55. Marcon R. (1990). Early learning and early identification: Final report of the three year longitudinal study. Washington.
56. Matulionis A. V. (2002). Sociologija. Vilnius. (2002).
57. Miškinis K. (1993). Šeimos pedagogika. Vadovėlis aukštosioms mokykloms. Vilnius.
58. Miškinis K. (1999). Šeimos pedagogika. Vilnius.
59. Paplauskas-Ramūnas A. (1996). Pedagoginiai raštai. Vilnius.
60. Pukelis K. (1998). Mokytojų rengimas ir filosofinės studijos. Kaunas.
61. Rajeckas V. (1999). Mokymo organizavimas. Kaunas.
62. Rupšienė L. (2000). Nenoras mokytis (socialinis pedagoginis reiškiny). Klaipėda.
63. Ruškus J. (2000). Specialiojo pedagogo socialinių nuostatų, pedagoginės sąveikos ir mokyklinės socializacijos ryšys: daktaro disertacija. Šiauliai.
64. Ruzgienė A., Petružienė S. (2005). Vaikas ir aplinka. Monografija. Klaipėda.
65. Sakalas A. (1999). Svarbiausia – vaikai / Socialinis ugdymas II. Vilnius.
66. Sikorskytė – Voišnienė V. (1997). Klasės vadovo atmintinė. Vilnius.
67. Steponavičienė E. (2003). Pradinės mokyklos vaidmuo ugdant ateities žmogų // Žvirblių takas. Nr. 6. P. 6-9.
68. Stulpinas T. (2002). Mokyklinis ugdymas – visybiškas ugdymas // Acta pedagogica Vilmensia. Vilnius. Nr. 4. P. 144-153.
69. Socialization. [Žiūrėta: 2005-12-20]. Prieiga per internetą: <http://www.questia.com/27249765>.
70. Ištrauka iš Sveino Eriko Fjeldo knygos „Nuo Parlamento iki klasės“. [Žiūrėta: 2006-03-17]. Prieiga per internetą: <http://www.ipc.lt/liet/politika-leid-fjeldas.php>.
71. Tidikis R. (2003). Socialinių mokslų tyrimų metodologija. Vilnius.

72. Ušeckienė L. (2003). XX a. Pedagogikos kryptys ir švietimo sistemos. Šiauliai.
73. Vaitkevičius J. (1995). Socialinės pedagogikos pagrindai. Vilnius.
74. Vaitkevičius J. (1997). Socialinė politika ir vaikas . Socialinis darbas mokykloje. Konferencijos (1996 06 14) medžiaga. Šilutė.
75. Vaitkevičius J. (1988). Socialinės pedagogikos bruožai. Monografija. Vilnius.
76. Valackienė A. (2004). Sociologinis tyrimas. Kaunas.
77. Vasiliauskas R. J. (2002). Lietuvių liaudies pedagogika - jaunosios kartos socializacijos fenomenas (XIX a. antroji pusė - XX a. pradžia). Vilnius. P. 39. [Žiūrėta: 2005-10-06]. Prieiga per internetą: <http://www.vpu.lt/bibl/elpu/33518.pdf>.
78. Waterman A. S. (1990). Personal expressiveness: Philosophical and psychological foundations. // Journal of Mind and Behavior. Nr. 11. P. 47-74.
79. Vijeikytė A. (2004). Moksleivių užimtumo programoms – milijonas litų // Švietimo naujienos. Nr. 6. P. 7.
80. Zaleskienė I. (2002). Paauglių socializacija besikuriančioje žinių visuomenėje // Socialinis darbas. Mokslo darbai. Nr. 2(2). P. 38. Vilnius.
81. Zinkevičienė, D. Mokyklos bendravimas ir bendradarbiavimas su tėvais. [Žiūrėta: 2005-04-25]. Prieiga per internetą: http://gimtasizodis.w3.lt/zinkev_02_4.htm-27k
82. Кон И. (1988). Ребёнок и общество (историко-этнографическая перспектива). Минск.
83. Петровский (1997). Введение в практическую социальную психологию. Москва.

PRIEDAI

1. Socialinė-pedagoginė studija: „Vaikai vasarą savo tėvų namuose: vaiko situacija ir socialinės patirties reikšmingumas“.
2. Tėvų ir vaikų koncepcijos dėl socializacijos sąlygų ir procesų vaikų atostogų metu.
3. Tėvų ir vaikų koncepcijų dėl socializacijos sąlygų ir procesų vaikų atostogų metu diskursas.
4. Anketa pedagogams.